

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ**

MAGİSTRATURA MƏRKƏZİ

Əlyazması hüququnda

SÜLEYMANLI AZƏR MƏZAHİR OĞLU

**«MÜASİR DÖVRDƏ AZƏRBAYCANDA SAHİBKARLIĞIN İNKİŞAFININ
REGIONAL PROBLEMLƏRİ VƏ ONUN TƏNZİMLƏNMƏSİNİN
XÜSUSİYYƏTLƏRİ»**

MÖVZUSUNDA

MAGİSTR DİSSERTASİYASI

İstiqamətin şifri və adı   060404   İqtisadiyyat

**İxtisaslaşma   «İqtisadiyyatın
tənzimlənməsi»**

Elmi rəhbər
(A.S.A., elmi dərəcə və elmi ad)
dos. Mahmudova İ.M.

Magistr proqramının rəhbəri
(A.S.A., elmi dərəcə və elmi ad)
dos. Mahmudova İ.M.

Kafedra müdiri
(A.S.A., elmi dərəcə və elmi ad)

i.e.d., prof. Əhmədov M.A.

BAKİ - 2016

M Ü N D Ə R İ C A T

GİRİŞ	3 - 6
FƏSİL I: SAHİBKARLIQ FƏALİYYƏTİ VƏ MİLLİ İQTİSADİYYATIN FORMALAŞMASINDA ONUN ROLU.....	7 - 31
1.1. Azərbaycanca yeni iqtisadi münasibətlərin formalaşması və sahibkarlıq fəaliyyətinin inkişaf mərhələləri.....	7- 17
1.2. Sahibkarlıq fəaliyyəti müasir təssərrüfat forması kimi	17- 23
1.3. Sahibkarlıq fəaliyyətinin əhalinin məşğulluğuna təsiri	23- 31
FƏSİL II: MÜASİR DÖVRDƏ SAHİBKARLIQ FƏALİYYƏTİNİN TƏNZİMLƏNMƏSİNİN TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ İSTİQAMƏTLƏRİ.....	32 - 53
2.1. Sahibkarlıq fəaliyyətinin hüquqi bazasının tənzimlənməsinin təkmilləşdirilməsi.....	32 -40
2.2. Sahibkarlıq şəraitində rəqabət.....	40 -47
2.3. Azərbaycanda sahibkarlığın inkişafı və ondan istifadə imkanları.....	47 - 53
FƏSİL III: AZƏRBAYCANDA SAHİBKARLIĞIN İNKİŞAFININ REGIONAL XÜSUSİYYƏTLƏRİ VƏ İNKİŞAFI.....	54 - 77
3.1. Regionlarda sahibkarlığın inkişafının mövcud vəziyyətinin təhlili.....	54 - 63
3.2. Regionlarda sahibkarlıq infrastrukturunun və özünütənzimləmə sisteminin təşəkkülü.....	64 - 71
3.3. Davamlı regional siyasət və sahibkarlığın inkişaf istiqamətləri.....	71 - 77
NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR.....	78 - 80
İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT.....	81 - 83

GİRİŞ

Mövzunun aktuallığı. Bazar münasibətlərinin inkişaf etdiyi, bazar iqtisadiyyatının formalaşdığı bir cəmiyyətdə sahibkarlıq fəaliyyəti bu prosesin əsas hərəkətverici qüvvəsidir. Azərbaycan hökuməti sovet müstəmləkəsindən qurtulduqdan, öz müstəqilliyini (1991-ci il 18 oktyabr) əldə etdikdən sonra sahibkarlıq fəaliyyəti ölkədə bazar münasibətlərinin düzgün formada inkişafının, ölkə əhalisinin maddi rifah halının və sosial – mənəvi səviyyəsinin yüksəldilməsinin, cəmiyyətin sosial sabitliyinin, ölkənin iqtisadi suverenliyinin və siyasi müstəqilliyinin, zəngin resurs ehtiyatına malik olan respublikanın bu ehtiyatlarından və intellektual mülkiyyətdən daha səmərəli istifadənin, gələcək nəsillərin maraq və mənafelərinin qorunmasının, iqtisadi fəaliyyət subyektlərinin psixikasında mühüm və ciddi dəyişikliklərin aparılmasının, həmçinin bu subyektlərə yeni prinsip və metodlardan istifadənin, yeniliklərə əsaslanan istehsalın inkişafının təmin edilməsinin, bazar prinsipləri üzərində qurulan təsərrüfat mexanizminin yaradılmasının vacib şərtidir.

Azərbaycan Respublikasının iqtisadiyyatı son dövrlərə, yəni neft amilinin geniş vüsət aldığı dövrlərə qədər inkişafında yüksələn xətt üzrə inkişaf yolu keçmişdir. Ölkənin iqtisadi inkişafında əsas rolu neft sektoru təşkil edirdi. Ancaq son dövrlər dünyada gedən proseslər vəziyyəti birqədər dəyişdi. Belə ki, neftin qiymətində müşahidə edilən kəskin ucuzlaşma və “qara bazar” da alqı – satqı əməliyyatlarında müstəsna həmiyyət kəsb edən ABŞ dollarının 2 dəfədən çox bahalaşması “qara qızıl”dan gələn gəlirlərin əhəmiyyətli dərəcədə (90 dollardan 30 dollaradək) aşağı düşməsinə səbəb oldu. Belə bir vəziyyət ölkə üçün maliyyə axımlarının azalmasına səbəb olmuş və neft sektorunun inkişafı arxa plana keçmişdir. Qeyri – neft sektorunun, xüsusilə də sahibkarlığın inkişaf etdirilməsi Azərbaycan Respublikasının əsas hədəflərindən birinə çevrildi.

Azərbaycanda qeyri – neft sektorunu inkişaf etdirmək üçün sahibkarlığın inkişafı vacib şərtlərdəndir. Məhz bu səbəbdən də bu sahənin istər regionlarda, istərsə də şəhərlərdə inkişafının təmin edilməsi dövlətin qarşısında duran

başlıca vəzifələrdəndir. Regionlarda sahibkarlıq fəaliyyətini stimullaşdırmaq, sahibkarlara dəstək olmaq, onların mövcud və yarana biləcək problemlərinin aradan qaldırılması məqsədi ilə ümumilikdə 2004 – 2018 –ci illəri (hər biri 4 il olmaqla 3 proqram) əhatə edən “Regionların sosial – iqtisadi inkişafına dair Dövlət Proqramı” qəbul edilmişdir. Bu 3 proqramın icrası gedişatında sahibkarların mövcud problemləri müəyyən edilməklə onların aradan qaldırılmasında mühüm işlər görülmüş və bu gündə görülməkdədir. Görülən bu və ya digər dövlət əhəmiyyətli işlərə baxmayaraq sahibkarlıq fəaliyyəti sahəsində problemlər hələdə qalmaqdadır. Bu problemlərin yaranmasının başlıca səbəbi isə insanların şüur və düşüncəsində hələ də sovet ideologiyasının qalmasıdır. Bu ideologiya ilə yaşayan sahibkarlar yeniliyi, yeni texnologiyayı, xarici ölkə təcrübəsini qəbul etmirlər. Sahibkarlığı ekstensiv təməllər üzərində quran sahibkarlar öz fəaliyyətlərini intensiv təməllər üzərində qurmaqdan çəkinir və hesab edirlər ki, öz fəaliyyətlərini bu istiqamətdə qursalar mənfəət əldə etmək əvəzinə zərərli üzləşmiş olacaqlar. Məhz bu və ya digər problemlər qeyri – neft sektorunun inkişafını ləngitdiyindən, bu vəziyyət daim dövlətin diqqət mərkəzindədir. Ona görə də istər regionlarda, istərsə də şəhərlərdə sahibkarlıq fəaliyyəti sahəsində yaranan problemlər və bu problemlərin dolayı və birbaşa vasitələrlə tənzimlənməsi mövzusu bu gün öz aktuallığını saxlamışdır.

Tədqiqatın predmet və obyekt: Tədqiqatın predmetini Azərbaycan regionlarında sahibkarlığın inkişafı ilə əlaqədar olaraq yaranmış problemlərin araşdırılması, tədqiqatın obyektini isə araşdırma nəticəsində müəyyən edilmiş problemlər və bu problemlərin aradan qaldırılması imkanlarının təkmilləşdirilməsi təşkil edir.

Tədqiqatın əsas məqsəd və vəzifələri: Tədqiqatın əsas məqsədi müasir dövrdə regionlarda sahibkarlığın inkişafının mövcud vəziyyətinin təhlil edilməsi, regionlarda sahibkarlıq infrastrukturunun və özünü-tənzimləmə sisteminin təşəkkülü, bu sahəyə dövlət dəstəyi və bu dəstəyin hüquqi təminatının

müəyyən edilməsi, sahibkarlıq fəaliyyəti sahəsində problemlərin müəyyən edilməsi üsullarının araşdırılması və daha səmərəli formaların müəyyən edilməsi üçün təklif və tövsiyələrin hazırlanması, problemlərin aradan qaldırılması sahəsində hüquqi bazanın təkmilləşdirilməsi, sahibkarlıq fəaliyyətinin inkişafı və problemlərin aşkarlanmasında dünya təcrübəsinin müəyyən edilməsi və yerli şəraitə uyğunlaşdırılmasından ibarətdir.

Tədqiqatın gedişində qarşıya qoyulmuş məqsədlərə nail olmaq üçün aşağıdakı vəzifələrin yerinə yetirilməsi nəzərdə tutulmuşdur:

- Bazar iqtisadiyyatında sahibkarlığın yeri, rolu, əhəmiyyəti və inkişafının müəyyən edilməsi;
- Yeni iqtisadi münasibətlər şəraitində Azərbaycanda sahibkarlıq fəaliyyəti və onun inkişafı mərhələlərinin aşkarlanması;
- Sahibkarlığın müasir təsərrüfat forması kimi əhalinin məşğulluğuna təsiri;
- Sahibkarlıq şəraitində rəqabət mühitinin formalaşdırılmasının təkmilləşdirilməsi;
- Azərbaycanda sahibkarlıq fəaliyyətinin inkişafından istifadə imkanlarının aşkarlanması;
- Regionlarda sahibkarlıq fəaliyyətinin inkişafının müasir vəziyyətinin təhlil edilməsi və özünütənzimləmə sisteminin təşəkkül tapması;
- Azərbaycanda dayanıqlı və davamlı inkişafın təmin edilməsində sahibkarlıq fəaliyyətinin rolunun artırılması.

Tədqiqatın informasiya bazası və işlənməsi metodları: Tədqiqatın informasiya bazasını Dövlət Statistika Komitəsinin hər il üzrə nəşr etdirdiyi statistik məcmuələr, Sahibkarlığa Kömək Milli Fondunun və İqtisadiyyat və Sənaye Nazirliyinin rəsmi olaraq bəyan etdiyi rəqəmlər, eləcə də məlumatlar toplusu, sahibkarlıqla bağlı qanunvericilik aktları, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin qərar və sərəncamları təşkil edir.

Tədqiqatın elmi yeniliyi: Aparılmış tədqiqatın elmi yeniliyi onunla şərtlənir ki, regionlarda sahibkarlığın inkişafı ilə bağlı yaranmış regional problemlər

dərindən araşdırılmış və bu problemlərin aradan qaldırılması üzrə müəyyən təkliflər irəli sürülmüşdür.

Dissertasiya işinin strukturu: Dissertasiya işi mündəricat, giriş, 3 fəsil, nəticə və təklif, ədəbiyyat siyahısından ibarətdir. Girişdə mövzunun aktuallığı əsaslandırılmış, tədqiqatın predmeti və obyektı, əsas məqsəd və vəzifələri, tədqiqatın informasiya bazası və işlənməsi metodları göstərilməklə tədqiqatın elmi yeniliyi əsaslandırılmışdır.

Tədqiqat işinin “Sahibkarlıq fəaliyyəti və milli iqtisadiyyatın formalaşmasında onun rolu” adlanan ilk fəslində Azərbaycanda yeni iqtisadi münasibətlərin formalaşması və sahibkarlıq fəaliyyətinin inkişaf mərhələləri, müasir təsərrüfatçılıq fəaliyyətində sahibkarlığın yeri, sahibkarlıq fəaliyyətinin əhalinin məşğulluğuna təsiri kimi istiqamətlər araşdırılmışdır.

Tədqiqatın “Müasir dövrdə Sahibkarlıq fəaliyyətinin tənzimlənməsinin təkmilləşdirilməsi istiqamətləri” adlanan II fəslində sahibkarlıq fəaliyyətinin hüquqi bazasının tənzimlənməsinin təkmilləşdirilməsi, sahibkarlıq fəaliyyəti sahəsində rəqabətqabiliyyətliliyin yüksəldilməsi, Azərbaycanda sahibkarlığın inkişafı və ondan istifadə imkanları şərh edilmişdir.

“Azərbaycanda sahibkarlığın inkişafının regional xüsusiyyətləri və inkişafı” adlanan III fəslində regionlarda sahibkarlığın inkişafının mövcud vəziyyətinin təhlili, regionlarda sahibkarlıq infrastrukturunun və özünü-tənzimləmə sisteminin təşəkkülü, davamlı regional siyasət və sahibkarlığın inkişaf istiqamətləri tədqiq edilmişdir.

FƏSİL I: SAHİBKARLIQ FƏALİYYƏTİ VƏ MİLLİ İQTİSADİYYATIN FORMALAŞMASINDA ONUN ROLU

1.1. Azərbaycanca yeni iqtisadi münasibətlərin formalaşması və sahibkarlıq fəaliyyətinin inkişaf mərhələləri

Azərbaycan Respublikası inzibati-amirlik iqtisadi sistemindən demokratik prinsiplərin qanunauyğunluqları əsasında qurulan və müstəqil bazar iqtisadiyyatına söykənən innovativ xarakterli iqtisadi münasibətlər sisteminə keçid etməyə başlamışdır. Azad bazar iqtisadiyyatına məxsus olan sərbəst və müstəqil iqtisadi sahədə fəallığı ancaq sahibkarlıq fəaliyyəti prosesində meydana çıxır. Bazar iqtisadiyyatının mövcudluğu şəraitində mülkiyyətin müxtəlif formalarının yaranması insanlarda sahibkarlıq hissini gücləndirir, mülkiyyətə münasibəti dəyişdirir və məhsul istehsalını artırmağa maraq yaratmış olur.

Yeni iqtisadi münasibətlər mərhələsinə keçid edən ölkəmiz bu mərhələyə çox da qısa vaxt ərzində və asan yolla gəlməmişdir. Respublikamız qazanmış olduğu sosial - iqtisadi sahədə nailiyyətlərə və göstərdiyi artım templərinə ölkənin yerli resurs potensialından səmərəli istifadə edilməsi və sosial bərabərlik prinsipinə uyğun ədalətli bölüşdürülməsi, xüsusilə də düşünülmüş və məqsədə uyğun şəkildə xalis iqtisadi strategiyanın həyata keçirilməsilə nail olub. Müstəqilliyini yenidən qazanmış ölkəmizin dinamik templərlə sosial-iqtisadi tərəqqisini özündə əks etdirən inkişaf planının hazırlanması və icra edilməsi yalnız Heydər Əliyevin xalqın çoxsaylı təkidilə növbəti dəfə hakimiyyətə dönüşündən sonra mümkün oldu. Azərbaycan Respublikası 1991-ci ildə öz dövlət müstəqilliyinə qovuşduqdan sonra əsaslı şəkildə hakimiyyətdə quruculuq işlərinin və ümumiləşdirilmiş islahatların həyata keçirilməsi, yeni dövrün formalaşan tələbatına müvafiq təsərrüfat formasının yaradılması, ölkədə iqtisadiyyatın əsaslandığı azad bazar münasibətlərinin formalaşdırılması və digər dəyişikliklər zərurətə çevrilmişdir.

Azərbaycan 90-cı illərin əvvəllərində ağır sosial-iqtisadi-siyasi fəlakətlərlə üz-üzə qalmışdır. Yenidən müstəqilliyə qədəm qoymuş digər sovet sosialist respublikalarında olduğu kimi Azərbaycanın da qarşısında yeni dövrün siyasi, iqtisadi, hüquqi və sosial qanunauyğunluqları dururdu. Ümummilli lider ölkəyə sahiblik etdikdən, hakimiyyətdə olduqdan sonra ölkə daxilində siyasi cəhətdən sabit vəziyyət yaradıldı, atəşkəs elan edildi, geniş əhatə dairəsinə malik iqtisadi islahatlar həyata keçirildi. Yürüdülməyən məqsədyönlü bu siyasət nəticəsində maliyyə siyasətində sabillik əldə edildi, ölkəyə cəlb edilən investisiyanın həcmində ildən ilə artım baş verdi, əhəlinin rifah səviyyəsi yüksəldi. [36].

Azərbaycan müstəqilliyə qədəm qoyduqdan sonra müstəqil və liberal bazar iqtisadiyyatına söykənən iqtisadi inkişaf yolunu 90-cı illərdə 2 əsas mərhələyə bölməyə məqsəduyğun olardı: Birinci mərhələ 1991 - 1993 cü illəri əhatə edən iqtisadiyyatın mövcud durumunda tənəzzül mərhələsi, ikinci mərhələ isə 1995 –ci ildən başlayaraq davamlı olan dinamik inkişaf mərhələsidir. Belə ki, birinci mərhələnin iqtisadi vəziyyətini həmin dövrün makroiqtisadi durumuna uyğun olaraq söyləmək olar ki, milli iqtisadiyyatın inkişafı göstəricisi hər il aşağı düşür, ümumdaxili məhsulun həcmi kəskin sürətdə azalırdı. ÜDM-in həcmi orta hesab göstəricisi ilə hər il 16.5 faiz azalırdı. Həmin dövrdə tənəzzül meyilləri iqtisadiyyatın aparıcı sahəsinə çevrilən sənayedə müşahidə edilirdi. Azərbaycanın bu dövrdə milli gəlirinin və milli iqtisadiyyatının 70%-ə yaxını bilavasitə əhəmiyyətli şəkildə sənaye sahələri ilə əlaqədar idi ki, buradan da mövcud vəziyyətin nə dərəcədə gərgin bir hal aldığı müəyyən etmək olar. Azərbaycan 1993-cü ildə öz istehsal potensialının 2/3-ni rahatlıqla söyləmək olar ki, itirmiş və ÜMG -in əldə edilməsi səviyyəsi yox dərəcəsinə qədər düşmüşdür. Ölkə miqyasında istehsal sahələrinin əksər hissələrinin sıradan çıxması, bəzi istehsal sahələrində xammal çatışmazlığı və satış bazarlarının yoxluğu bir problem olaraqdan ölkənin bu kimi hallarla üzləşməsi iqtisadiyyatı defolt vəziyyətinə salmışdır. İnflyasiyanın həddi 1012,3 faizə çatmış, ölkədə qiymət indeksi və bazara nəzarəti tamamilə itirmiş, maliyyə nəzarəti sistemi sıradan çıxmışdır.

Ölkə 1993-cü ildə hiperinflyasiya (inflyasiyanın ən yüksək həddi) mərhələsində özünün ən yüksək həddinə, 1763,5 faizə çatmışdır. Həmin dövrdə büdcə kəsirinin ÜDM-ə nisbəti 1991-ci ildəki 0,2% -dən 1993-cü ildəki mövcud göstəriciyə - 15% -ə qədər artmışdır. Xarici ticarət sahəsində isə edilən dövriyyənin həcmi 1992-1994-cü illərdə 42% azalmış, ölkə iqtisadiyyatına 1994-cü ildə belə götürdükdə bir manat da olsun xarici investisiya qoyulmamışdır. Lakin bu ağır iqtisadi vəziyyət, iqtisadi tənəzzül dövrü çox da uzun müddət çəkmədi. H.Əliyevin ölkə rəhbərliyinə qayıdışı ilə vəziyyət müsbət istiqamətdə dəyişdi. Beləliklə, 1994-cü ildən birmənalı olaraq mənfi təzahürlü planlı iqtisadiyyatdan daha çevik liberal bazar iqtisadiyyatına keçmək üçün mühüm strateji xarakterli qərarlar qəbul olundu. Liberal iqtisadiyyat çoxsistemli tədbirlər kompleksini əks etdirməklə islahatların yüksək inkişaf dinamikasının təminatı üçün kompleks proqramlar həyata keçirilməlidir. Bu modelin komponentlərini həyata keçirməyi qarşısına məqsəd qoyan ölkə rəhbərliyi 1994-cü ildən başlayaraq dövlətin mülkiyyətində olan torpaqları kəndlilərə verməklə, MDB məkənində bu istiqamət daxilində islahat keçirən ilk respublika olaraq tarixə düşmüşdür. Həmçinin ölkədə özəlləşdirmə prosesinin reallaşdırılması iqtisadiyyatın strukturunda əhəmiyyətli keyfiyyət irəliləyişlərinin yaradılması ilə liberal iqtisadiyyat modelinin formalaşması üçün ciddi şərait yaranmışdır. Qeyd edilən şəraitdə planlı iqtisadi sistemdən liberal iqtisadiyyata keçid iqtisadi transformasiyanın sürətlənməsi ilə daha da geniş vəziyyət almışdır. İqtisadi sistemin vacib sahəsi hesab edilən neft sektoru ilə yanaşı, başqa sahələrdə də irimiqyaslı islahatların icrasına başlanıldı. Bazar iqtisadiyyatına əsaslanan sistemə uyğun qanunvericilik sisteminin yaradılması, büdcə, vergi, bank sisteminin formalaşdırılması, aqrar sektordəsaslı islahatların aparılması zəruriliyi, özəlləşdirmənin geniş miqyas alması, əlverişli sahibkarlıq şəraitinin yaradılmasının nəticəsi kimi bazar iqtisadi sistemə keçirildi və ölkə ərazisində sahibkar sinfinin formalaşmasının əsası qoyuldu.

Sahibkarlıq fəaliyyəti sivilizasiyalı bazar iqtisadiyyatının formalaşmasının mühüm komponentlərindən biridir. Sahibkar üçün əsas fərdi xüsusiyyətlər aşağıdakılardır: sahibkar açıq fikirli olmalı; həyata müsbət baxışlarla baxmalı; hadisələrin gedişinə obyektiv yanaşmalı; problemi həll etməyi bacarmalı; cəsur olmalı; riskə getməyi bacarmalı; rəqabəti sevməli; işgüzar olmalı; qərar qəbul etməyi bacarmalı; özünü inkişaf etdirməli və etdiyi səhvlərdən nəticə çıxarmağı bacarmalıdır. Bir insanın sahibkar kimi formalaşması üçün gözlənilən xüsusiyyətlərə aiddir: Riskə getmə qabiliyyəti – 10,8 %, özünə güvən – 9,43%, yaradıcılıq qabiliyyəti – 9,3%, liderlik – 7,81%, ünsiyyət bacarıqları – 7,67%, təşkilatçılıq bacarığı – 7.61%, razılıq qabiliyyəti – 7,44%, düzgün işçi qrupunun yaradılması – 7,14%, təşəbbüs göstərmə qabiliyyəti – 5,93%, idarəçilik qabiliyyəti – 5,73%, fərdi əlaqələr – 4,95%, maliyyə biliyi – 4,66%, lazımı sərmayə qoyuluşu - 4,33%, diqqətlik - 4,03%, iş təcrübəsi – 3,13% . [43]

Respublika müstəqillik yoluna qədəm qoyduqdan sonra sahibkarlıq fəaliyyətin inkişaf səviyyəsinin yüksəldilməsi üçün mühüm vəziyyət formalaşmışdır. Bu dövrdə sahibkarlığın inkişafını üç mərhələdə birləşdirmək olar :

Sahibkarlığın inkişaf mərhələləri

- **1 - 1993-cü ilə qədər olan dövr və əsas xüsusiyyətləri:**
  - islahatların həyata keçirilməsi prosesində gecikmələr
  - həyata keçirilən tədbirlərdə sistemliliyin olmaması
- **2 - 1993 - 2002 - ci illərə qədər olan mərhələ və əsas xüsusiyyətləri:**
  - islahatların həyata keçirilməsi üçün əlverişli şəraitin mövcudluğu
  - siyasi və makroiqtisadi sabitliyin əldə edilməsi
  - sahibkarlığın inkişafı üçün ilkin tədbirlər
  - sahibkarlığın təşəkkülünün dövlət müdafiə sisteminin formalaşdırılması
  - özəlləşdirmə prosesi və idarəetmə sistemində struktur dəyişikliyi
- **3 - 2002 -ci ildən sonrakı inkişaf mərhələsi və əsas xüsusiyyətləri:**
  - sahibkarlığın inkişafına təkan verən dövlət müdafiə sistemində əsaslı dəyişikliklər - dövlət tənzimlənməsi; maliyyə təminatı; infrastruktur; sahibkarların hüquqlarının müdafiəsi.

Birinci mərhələ və ya 1993-cü ilə qədər olan dövr. İqtisadi sahədə islahatların sistemli şəkildə, müəyyən qanunauyğunluqla və bir-birini tamamlaması məqsədilə həyata keçirilməsi iqtisadi yüksəlişin mühüm şərtidir. Kəskin mövqeyi ilə seçilən, radikalizmin geniş yayıldığı iqtisadi dəyişkənliklər mərhələsində tətbiq edilən iqtisadi sahədə tədbirlərin hər birinin inkişafda yerinin düzgün formada müəyyənləşdirilməsi və onların həyatiləşdirilməsi prosesində məntiqi ardıcılığa riayət edilməsi bu sahədə əsaslı islahatların nəticələrinə əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərən əsas məsələlərdən biridir. Azərbaycan reallığına nəzər saldıqda, müstəqillik illərinin ilk dövrlərində vəziyyətin qənaətbəxş olmaması aydın görünür. Respublika iqtisadiyyatında formalaşmış vəziyyətin xüsusiyyətləri nöqteyi nəzərindən sahibkarlıq prosesinin maddi əsasını təşkil edən özəlləşdirmə, xüsusən də qiymətlərin liberallaşdırılmasını üstələməli idi. Lakin ölkə iqtisadiyyatında obyektiv və subyektiv səbəblər ölkəni dövlət mülkiyyətinin inhisarlaşması şəraitində müstəqil qiymətlərin yaranması prosesi ilə qarşılaşdırmışdır. Burada obyektiv səbəb kimi “rubl” dan istifadə edən dövlətlərin bu prosesə başlanması, subyektiv səbəb kimi isə ölkənin milli valyutaya keçid mərhələsinə hazırsızlığı, iqtisadi cəhətdən sərhədlərin təşəkkül tapmasındakı ləngimələr göstərmək olar. Bazar iqtisadi sistemə keçid mərhələsində tətbiq edilən strateji xarakterli işlərdən olan özəlləşdirmə prosesi fiskal tədbirlərə müqayisədə geri plana ötürüldü. Yaradılmış olan bu stiuasiyalı vəziyyətlə əlaqədar olaraq maliyyə sabitliyi ilə istehsal prosesinin aktiv vəziyyətə gətirilməsi və dövriyyədə saxlanılan pul kütləsinin artırılması vasitəsilə mövcudluğu diqqətə alındıqda, bu addımların faktiki olaraq nəticə verməyəcəyi aydın görünürdü.

Respublika daxilində yaranmış olan vəziyyət qiymətlərin liberallaşmasından sonra tədbirlərin əsasında dayanan sahibkarlıq fəaliyyətinin inkişafı və rəqabətli mühitin formalaşdırılmasını, özəlləşdirmə prosesini zəruri etmişdir. 1992-ci ilin yekunlarınadək bu proseslərin ləngidilməsi iqtisadiyyatın dağılmasına, tənəzzülün sürətlənməsinə, külli miqdarda vəsaitin itirilməsinə səbəbiyyət vermişdir. Bu

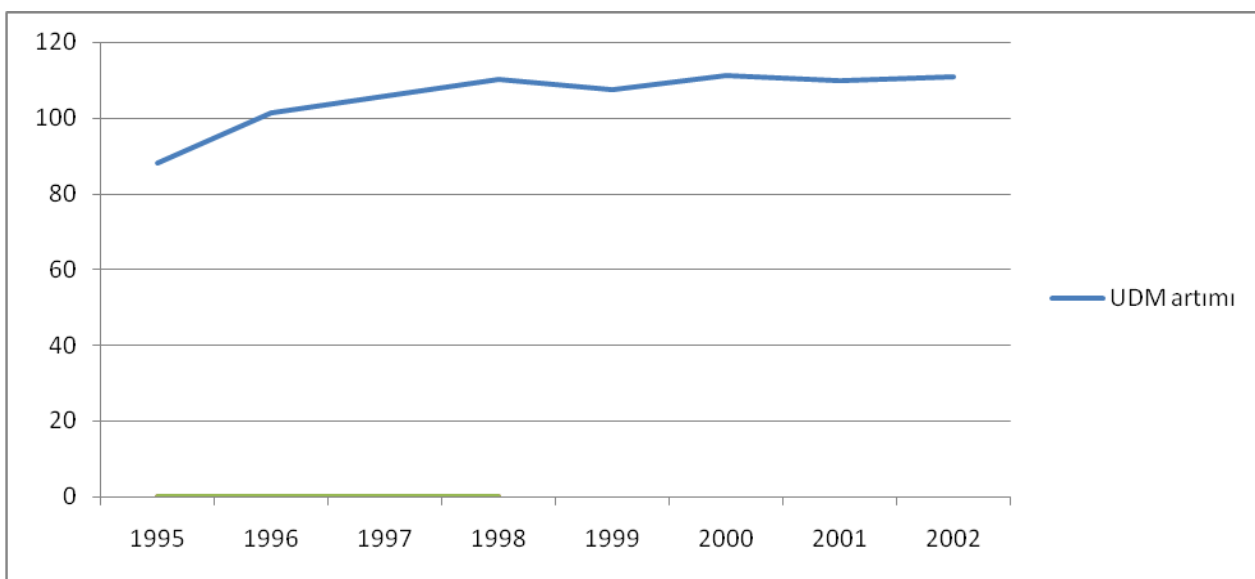
mərhələdə özəlləşdirmə prosesinin ləngidilməsi ilə bağlı olaraq tənəzzülün minimum səviyyəyə salınması və makroiqtisadi sabitliyin yaradılması prosesini bir qədər qəlizləşdirmişdir. 1993-cü ilin sonlarına qədər olan mərhələnin əsas nəticələri belədir: İqtisadi inkişaf göstəricilərinin aşağı səviyyəsi; maliyyə və istehsal sahələrində qeyri-sabit vəziyyətin mövcudluğu. Bu mərhələdə iqtisadi inkişafın əsas tələbləri – Bazar iqtisadiyyatına əsaslanan sistemli islahatların həyata keçirilməsi; özəlləşdirmənin həyata keçirilməsinin zəruriliyi; sahibkarlığın təşəkkülü prosesinin sürətlənməsində dövlət müdafiə sisteminin yaradılması.

İkinci mərhələ və ya 1993-2002-ci illəri əhatə edən dövr. Sahibkarlığın inkişafının bu mərhələsini şərti olaraq iki dövrə ayırmaq olar: 1993-cü ildən 1996-cı ilə qədər davam edən birinci mərhələ ölkənin makroiqtisadi sabitliyinin yenidən bərpası – bərqərar olması ilə müəyyən edilir. Birinci mərhələ Azərbaycanın tarixində öz ağır nəticələri ilə yadda qaldı. Tərədilən kütləvi qətlilər, ölkənin 20 faiz torpaqlarının zəbt edilməsi, insanların yurd-yuvalarından didərgin düşmələri, önsanların rayonlardan mərkəzə axın etmələri vəziyyəti gərginləşdirmişdir.

İkinci mərhələ ümumiyyətlə Heydər Əliyevin rəhbərliyi altında uğurlu siyasətlə xarakterizə olunur. Ölkə rəhbərliyinin həyata keçirmiş olduğu bu kimi işlər nəticəsində ölkə siyasi və makroiqtisadi sabitliyini təmin etmiş və iqtisadi yönümlü tədbirlərin icrası üçün əsas olmuşdur. Bu mərhələdə sahibkarlığın inkişafı səviyyəsinin müəyyənləşdirilməsi üçün bir sıra tədbirlərin icra edilməsinə baxmayaraq, bu istiqamətdə əsaslı dönüş 1996-cı ildən etibarən müşayət edildi. Ölkə ərazisində iqtisadi və sosial islahatların və iqtisadiyyatın inkişafının şaxələndirilməsi modelinin həyati önəm kəsb etməsi və səmərəli olması özünü iqtisadiyyatın bugünkü inkişaf səviyyəsində göstərir. Bu model əsasında yaradılmış olan siyasət əsaslı şəkildə keyfiyyət dəyişikliklərinə səbəb oldu: yüksək inflyasiya səviyyəsi normallaşdırılmış, büdcə kəsiri ümum daxili məhsulun 2-3% səviyyəsinə endirilmişdir. Təbiq edilən iqtisadi siyasətə əsasən iqtisadi böhran dövrünü yaşayan respublikamızda makroiqtisadi sahədə sabitlik əldə

edilmiş və dinamik inkişafı göstəricisi ilə xarakterizə olunan iqtisadiyyata sahib olunmuşdur. Belə ki, 1996-cı ildən əvvəlki iqtisadi göstəricilərlə müqayisədə 1996-cı ildən ÜDM-in səviyyəsində artım sürəti 1,3%, 1997-ci ildə artım sürəti 5,8%, 1998-ci ildən 2004-cü ilə qədər olan dövrə nəzər yetirsək iqtisadi artımda 10%-ə qədər bir artımın olduğunu müşahidə edərik. İkinci mərhələdəki iqtisadi artım aşağıdakı qrafikdə öz əksini tapmışdır:

Qrafik 1.1

Mənbə: Dövlət Statistika Komitəsi - <http://www.azstat.org/MESearch/details>

Respublikanın iqtisadi inkişafındakı özünəməxsusluq nəzərə alınaraq aşağıdakı sahələrdə iqtisadi siyasətin gerçəkləşdirilməsi müəyyən edilmişdir: ölkənin zəngin neft potensialının olması diqqətə alınaraq məqsədəuyğun neft strategiyası hazırlanmışdır. Bununla da bağlı olaraq neft sektorunun yardımçı sahələrinin inkişaf etdirilməsinə imkan yaratmaqla ölkədə yerli sahibkarların inkişafı göstəricilərinin artırılması məqsədləşməyəli iqtisadi mühit yaratmışdır. Neft sektorunun gözlənilən inkişaf göstəriciləri nəticəsində qazanılmış olan müvəffəqiyyətlər, qeyd edilən sahədə ölkəyə pul axınının güclənməsi nəticəsində ənənəvi sahə hesab edilən qeyri-neft sektoru ilə əlaqəli sahələri inkişafa

başlamışdır. Neft gəlirlərinin artması sahibkarlıq sektoruna stimullaşdırıcı təsir etməklə yanaşı, uğurlu beynəlxalq irimiqyaslı layihələr reallaşdırılmışdır.

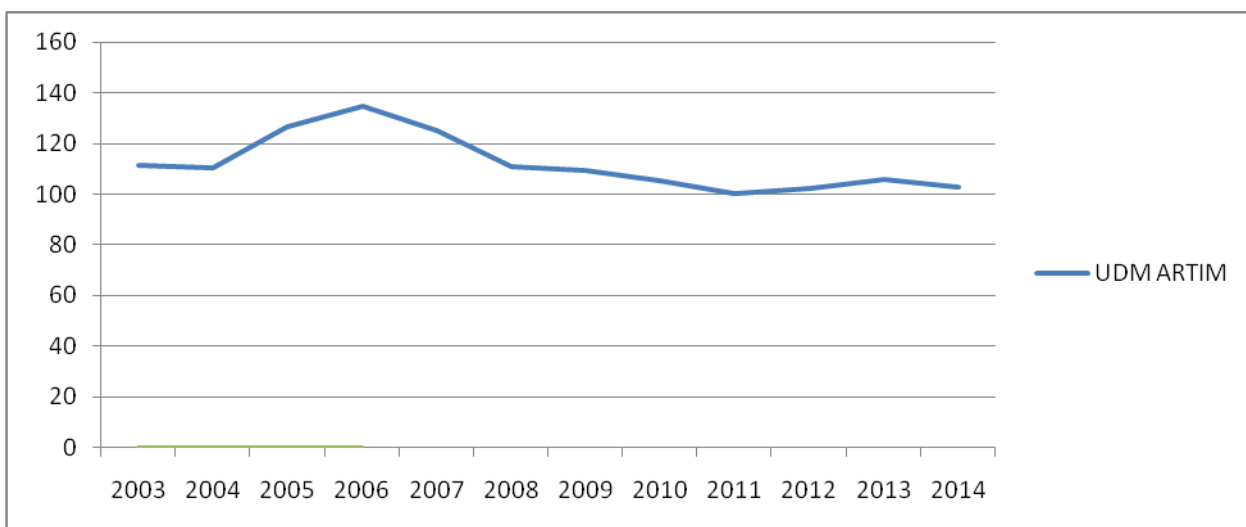
Ölkənin idarəetmə strukturlarında və iqtisadi sferalarında reallaşdırılan islahatlar iqtisadi sferanın bütün digər sahələrində müşahidə edildiyi kimi sahibkarlıq fəaliyyəti prosesinin inkişaf etdirilməsi üçün də vacib addım hesab edilmişdir. Sahibkarlığın inkişafının təmin edilməsində dövlətin göstərdiyi dəstək və bu istiqanətdə dövlət tənzimləmə mexanizminin yaradılmasında, onun bir qurumda birləşdirilməsində və idarəedilməsində Ulu öndər H.Əliyevin 2001-ci il 30 aprel tarixində verdiyi fərmana əsasən yaradılmış olan İqtisadi İnkişaf Nazirliyi sahibkarlıq fəaliyyətinin inkişafını iqtisadi inkişafın əsas hissəsinə çevirmişdir. Sahibkarlığın inkişafının stimullaşdırılması məqsədilə bu fəaliyyət sahəsinin tənzimlənməsinin qanunvericilik bazası inkişaf göstəricilərinə görə fərqlənən ölkələrin sərgiləmiş olduğu praktikasına əsasən təkmilləşdirilmişdir. Həmçinin ölkə Konstitusiyasında da iqtisadiyyatın inkişaf etdirilməsi ilə üzvi surətdə əlaqədar olan bir qisim müddəalar - sahibkarlığa hüquqi təminatın verilməsi, ölkədə rəqabət mexanizminin formalaşdırılması, rəqabətin qorunması əksini tapmışdır. Ölkədə özəlləşdirilmənin gerçəkləşdirilməsi gedişatında yaradılan hüquqi bazanın əsasını Respublikada qəbul edilən dövlət mülkiyyətinin özəlləşdirilməsi haqqında qanun təşkil edir. Dövlət proqramları sahibkarlığın inkişafında xüsusi rol oynamış, kiçik və orta sahibkarların fəaliyyətlərinin inkişaf etdirilməsi üzrə tədbirlər dövlətin sosial-iqtisadi sahədə siyasətinin əsas hədəfinə çevrilmişdir. Sahibkarlıq subyektlərinə lazımi texniki yardım göstərəcək strukturlar yaradılmış, mövcud infrastrukturun təkmilləşdirilməsi yönündə vacib xarakterli xidmətlər göstərilmişdir. Sahibkarlara stimul vermək məqsədilə vergi yükü qismən azaldılmışdır: kiçik sahibkarların bir qisminə vahid vergi müəyyən edilmiş, mənfəət vergisi və əlavə dəyər vergi dərəcələri, o cümlədən məcburi sosial sığorta haqqı azaldılmışdır.

Beləliklə, 1993-2002-ci illəri əhatə edən sahibkarlığın inkişafının ikinci mərhələsini 2 yerə ayırmaq olar: 1993-1996 –cı illəri əhatə edən birinci mərhələ

və 1996-2002 ci illəri əhatə edən ikinci mərhələ. Birinci mərhələnin əsas iqtisadi nəticələri ümumi daxili məhsulun azalmasının qarşısının qismən alınması və inflyasiyanın səviyyəsinin minimuma endirilməsidir. Həmin mərhələdə iqtisadi inkişafın əsas tələbi isə formalaşmış tələblər üzərində iqtisadi sahədə islahatların həyata keçirilməsinin sürətləndirilməsidir. İkinci mərhələnin əsas iqtisadi nəticələri makroiqtisadi göstəricilərin artımı, sahibkarlıq subyektlərinin sayındakı dinamik yüksəliş, xarici investisiyaların ölkəyə axınının sürətlənməsidir. Bu mərhələdə isə iqtisadi inkişafın əsas tələbi ölkə potensialının daha dolğun reallaşdırılması üçün sahibkarlıq sektorunda əsaslı şəkildə struktur dəyişikliklərinin həyata keçirilməsidir.

Üçüncü mərhələ və ya 2002-ci ildən sonrakı mərhələ. Bu mərhələ H.Əliyevin 2002-ci ilin aprel-may ayları daxilində yerli və xarici sahibkarlıq subyektlərinin vasitəçiliyi ilə görüşü kimi yadda qalmışdır. Sahibkarlara dövlət dəstəyi və qayğısının təcəssümü hesab edilən qeyd olunan görüşlər və bu görüşlərin nəticəsi olaraq sahibkarlıq mühitinin inkişafının sürətləndirilməsi məqsədilə avqust və sentyabr aylarında imzalanmış olan hüquqi əhəmiyyətli sənədlər sahibkarlığın formalaşdırılmasının yeni mərhələsini yaratdı. Üçüncü mərhələdə ÜDM-in artım tempini aşağıdakı qrafikdə nəzərdən keçirə bilərik:

Qrafik 1.2

Mənbə: Dövlət Statistika Komitəsi - <http://www.azstat.org/MESearch/details>

Üçüncü mərhələ gedişində tətbiqi nəzərdə tutulan tədbirlər sahibkarlığın inkişafını sürətləndirmiş, sahibkarlığın ölkənin sosial-iqtisadi sahədə problemlərinin aradan qaldırılmasında rolunun artırılmasını, sahibkarlıq fəaliyyətinin iqtisadiyyatın inkişaf tələblərinə uyğunlaşdırılmasını, həmçinin ayrı-ayrı regionlarda bu fəaliyyət sahəsinin inkişafı sahəsində formalaşan potensialın reallaşdırılmasını zəruri edir. Azərbaycanca 2002-2005-ci illəri əhatə edən “kiçik və orta sahibkarlığın inkişaf etdirilməsi üzrə dövlət proqramı” hökumətin reallaşdırdığı tədbirlərin sistemliliyini təmin edərək sahibkarlığın inkişafına mühüm şərait yaratmışdır. Sahibkarlıq sahəsinin inkişaf etdirilməsində mövcud olan problemlərdən biri digəri ilə bağlı olduğundan, bu problemlərin həlli yollarının bir sistem daxilində reallaşdırılması zəruridir. Çünki sahibkarların problemlərini müəyyən bir istiqamətdə həll etməklə ölkədəki işgüzar mühitin normal vəziyyətini təmin etmək mümkünsüzdür. Xarici ölkələrin sınaqdan çıxarılmış təcrübələrindən aydın olur ki, sahibkarlıq mühitinin formalaşmasına istiqamətlənmiş tədbirlərin ancaq sistem halında reallaşdırılması mümkündür. Bu məqsədin icrası üçün qəbul edilən dövlət əhəmiyyətli proqramlar bu sahənin inkişafı ilə əlaqəli tədbirlərin sistemliliyini təmin etməklə mövcud strategiyanın həyata keçirilməsinə yönəlmişdir. Ölkə miqyasında sahibkarlıq fəaliyyətinin dayanıqlı inkişafının təmini baxımından sahibkarlar arasında münasibətlər sisteminin institusional şəkildə təşkil edilməsini zəruri hala çevirmişdir. Sahibkarlar isə artıq mövcudluğu ilə seçilən problemlərin həlli yollarının araşdırılmasında yaxından iştirak edirlər. Bu məqsədlə yaradılmış mexanizmlər dövlətlə sahibkarlar arasında yaradılmış münasibətlərin sivil qaydada tənzimlənməsində əsas rol oynamışdır.

Beləliklə, üçüncü mərhələnin əsas iqtisadi nəticələri aşağıdakılardır: sahibkarlığın istehsal yönümlü inkişaf meylinin formalaşması, regionlarda işgüzar fəaliyyətin canlandırılması, sahibkarların cəmiyyətdə mövqeyinin gücləndirilməsi aid edilir. Sahibkarlığın inkişafının üçüncü mərhələsinin əsas iqtisadi tələblərinə: məşğulluğu təmin etməklə işsizliyin səviyyəsinin azaldılmasının təmin edilməsi,

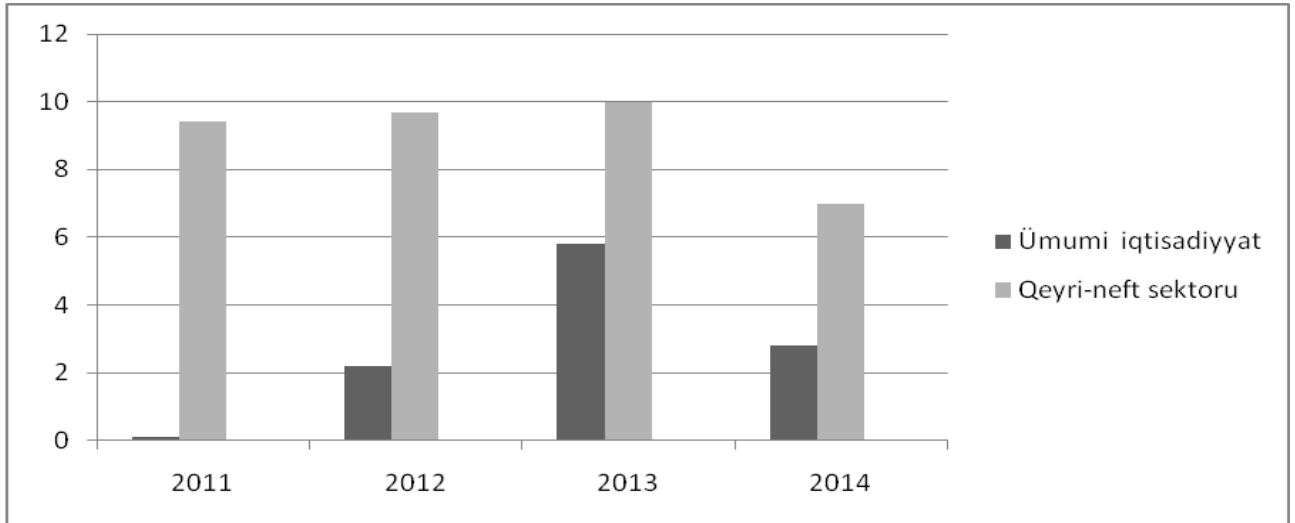
regional potensialın sənaye, turizm və aqrar sahə istiqamətində reallaşdırılması, ixrac potensialının genişləndirilməsi, yeniliklərin yaradılması istiqamətində sahibkarlığın inkişafı və təşəkkülü aiddir. [36].

1.2. Sahibkarlıq fəaliyyəti müasir təssərüfat forması kimi

Azərbaycan iqtisadiyyatı üçün dayanıqlığın təmin edilməsində sahibkarlıq fəaliyyətinin inkişafı əsas məqsəd olaraq qalmaqdadır. 1993-cü ildə H.Əliyevin çoxsaylı çağırışlardan sonra hakimiyyətə geri dönməsi və bundan sonra məqsədyönlü siyasətin tətbiqi, makroiqtisadi və siyasi məkanda sabit tempin qorunması nəticəsində sahibkarlar qrupunun formalaşması, təşəkkül tapması üçün həm hüquqi bazanı formalaşdırdı, həm də özəl sferanın inkişafı üçün hərtərəfli yardım göstərildi. H.Əliyevdən sonra bu siyasəti layiqincə davam etdirən İ.Əliyevin başçılığı ilə respublikanın ətraflı inkişafının təminatı üçün yeni mərhələ yaşanır. Ölkə rəhbərinin göstərişi ilə həyata keçirdiyi siyasət bilavasitə sosial istiqamətli olması, ölkədə yaşanan problemlərin tədqiqində, həlli yolunun tapılmasında iqtisadi aspektin mövcudluğunun önə çəkilməsi ilə seçilir. Dövlət özünün mövcud imkanları ilə yeni sahibkarlıq subyektlərinin iqtisadi sferanın bütün sahələrində formalaşmasına şərait yaratmaqla, sahibkarların öz potensial imkanlarında səmərəli şəkildə istifadə edə bilmələri üçün geniş imkan yaratmışdır. Ölkəmizdə bu məqsədlə reallaşdırılan iqtisadi siyasət sahibkarlıq fəaliyyətinin sürətlənməsinə, iqtisadi və sosial sahələrdə mövcud olan problemlərin həllində onların rolunun artmasına, dövlətin bu sahədə qayğısının gücləndirilməsinə və sahibkarlarda olan potensialın reallaşdırılmasına yönəldilmişdir. Azərbaycan iqtisadi sistemində özəl sektorun üstünlüyü neft hasilatının və ondan gələn gəlirlərin düzgün şəkildə idarəsi ilə yanaşı, qeyri – neftlə bağlı olan sahələrin inkişafının da xüsusi önəm daşması dövlət rəhbərinin həyata keçirdiyi iqtisadi siyasətin əsasıdır. Qeyri – neft sahələrindən büdcəyə daxil olan gəlirlərin son dövrlər yüksələn xətlə artımı bu siyasətin

uğurla həyata keçirilməsinin təzahürüdür. Ümumilikdə iqtisadiyyatda və qeyri – neft sektorunda mövcud olan artıma nəzər salaq:

Qrafik 1.3

Mənbə: http://www.cbar.az/assets/3692/PSI_12_ay

Məlumdur ki, son dövrlər neftin qiymətində iki dəfə ucuzlaşma müşahidə edildi, ancaq bu ölkə iqtisadiyyatına ciddi təsir göstərməyib. Qiymət dəyişikliyinə təsir göstərməməsinin əsas səbəbləri respublikada qeyri – neft sektorundakı yüksəliş, həmçinin də region daxilində yeni istehsal sahələrinin formalaşdırılması ilə əlaqədardır. Məhsulların qiymətində kəskin artım müşahidə edilmədi və bu respublikada kənd təsərrüfatının inkişaf etdirilməsi ilə əlaqədardır. Ölkənin iqtisadiyyatı bilindi ki kimi neft gəlirləri üzərində qurulub və dövlətin bu mərhələdə əsas hədəfi qeyri – neft sferasının inkişaf etdirməsi, sahibkarlığın iqtisadiyyatdakı rolunun artırılması, sahibkarlıq fəaliyyətinin inkişafına təkan verilməsidir. Bu kimi hallar nəzərə alınaraq Azərbaycan liberal bazar iqtisadiyyatı modelini seçib və bu yolla irəliləyir. Ölkədə 2015-ci ilin sentyabr ayı üzrə ümumilikdə iqtisadiyyatda 3,7 faiz, qeyri – neft sənaye sahələri üzrə 10 faizdən çox, sənaye istehsalı üzrə 2,1 faiz artım müşahidə edilmişdir və ÜDM-in təxminən 70 faizinə bərabər olmuşdur. Bu ilin yanvar və iyul ayları ərzində digər ölkələrə 973,4 mln. dollar miqdarında qeyri – neft sahələrinə aid məhsullar ixrac edilmişdir ki, bu ixrac həcmnin ümumi miqdarı

da ötən ilin müvafiq göstəriciləri ilə müqayisədə 11,4 faiz çoxluq təşkil edir. (Mənbə: “Azərbaycan” ictimai siyasi qəzeti, <http://www.azerbaijan-news.az/index.php?mod=3&id=81169>) [41].

Azərbaycanın indiki və gələcək inkişafının uğurlu və dayanıqlı inkişafı məqsədilə sahibkarlıq fəaliyyətinin genişləndirilməsi prioritet məqsəd olaraq daim diqqətdədir. Real iqtisadi vəziyyətdə dövlət hesabına güzəştli şərtlərə əsaslanan kreditlər iqtisadi sferanın real sektoruna verilir. Ölkədə sahibkarlara siyasi dəstək, metodiki tövsiyyələr, həmçinin maliyyə resursları verilməklə onların iş qurmaları üçün şərait yaradılır. Bakı və digər şəhərlərlə yanaşı, bu gün ayrı – ayrı bölgələrdə də infrastrukturun təkmilləşdirilməsində genişmiqyaslı işlər icra edilmişdir. Bölgələrdə yollar, kommunikasiyalar salınmış, qaz, su, elektrik xətləri çəkilmişdir. Sahibkarlığın bir fəaliyyət sahəsi kimi inkişaf etdirilməsi, onlara dəstək məqsədilə bölgələrdə “soyuducu anbar” lar tikilib müəyyən haqq miqdarında onların istifadəsinə verilmişdir. Hazırda iqtisadi rayonların hər birində 2 - dən artıq soyuducu anbar sahibkarların istifadəsindədir. Bu anbarlardan daha çox istifadə Qarabağ və Quba – Xaçmaz bölgələrində qeydə alınmışdır. Ölkə iqtisadiyyatı “Qlobal rəqabət qabiliyyəti” hesabatında 140 ölkə arasında rəqabət qabiliyyətinin səviyyəsinə görə 40-cı yerdə qərarlaşaraq “G-20”-nin üzvü olan 8 ölkəni üstələmiş, makroiqtisadi vəziyyət göstəricilərinə görə 10-cu yeri tutmuş, əmtəə bazarının səmərəliliyinin təmin edilməsi, biznesin inkişaf etdirilməsi, infrastruktur göstəriciləri üzrə vacib nəticələr əldə edilmişdir. Beynəlxalq reyting agentliklərindən biri “Fitch” agentliyi investisiya sahəsində öz reyting cədvəlini açıqlamış və Azərbaycanın iqtisadi reytingi “3B” ilə qiymətləndirilmişdir. Ölkədə “əhalinin ərzaq məhsulları ilə etibarlı təminatına” dair qəbul edilən dövlət proqramına müvafiq surətdə inensiv bağçılıq və üzümçülük təsərrüfatlarının, müasir tipli quşçuluq və heyvandarlıq təsərrüfatlarının, loqistik mərkəzlərin və taxıl anbarlarının yaradılması müasir dövrdə sahibkarlığın inkişafına müsbət istiqamətdə təsir edərək ixracın artırılmasına, aqrar sahədə dönüşün yaradılmasına, idxalın azaldılmasına, istehlak

bazarında sabitliyin yaradılmasına, ümumilikdə isə ölkənin ərzaq təhlükəsizliyinin möhkəmləndirilməsinə imkan vermişdir. [36]

Ölkə rəhbərliyinin “Sahibkarlıq fəaliyyətinin inkişaf etdirilməsi ilə bağlı olaraq əlavə tədbirlərə dair” verdiyi fərmana əsasən ölkə ərazisində bu fəaliyyət növünün inkişaf edirilməsi və əlverişli biznes mühitinin yaradılması yönündə məqsədyönlü xidmətlər davam etdirilməklə, daha genişəhatəli normativ – hüquqi baza yaradılmışdır. Sahibkarların elektron formada qeydiyyatının, xarici ölkələrlə qarşılıqlı ticarət əməliyyatlarının aparılması, korporativ idarəetmə sisteminin təkmil formaya gətirilməsi, investisiya yatırımlarını həyata keçirən investisiya subyektlərinin maraq və mənafeələrinin qorunması və müflisləşməsi üzrə qanunvericilikdə müəyyən dəyişikliklər edilmişdir. Özəl sektorda sahibkarlara göstərilən maliyyə dəstəyinin gücləndirilməsi məqsədi ilə Sahibkarlığa Kömək Milli Fondu tərəfindən 2015-ci ildə 4250 sahibkar subyektinə 160 mln. manat güzəştli kredit verilməklə 9900 yeni iş yerinin yaradılması əsas məqsəd hesab edilmişdir. Son 10 ildə bu fondun dəstəyi ilə 2 mld. dollar məbləğində sahibkarlara təqdim edilmiş güzəştli şərtlərə dayanan kreditlər kənd təsərrüfatının və sənaye müəssisələrinin inkişafına yönəldilmişdir. Sahibkarlığın inkişafı sahəsində 2014-cü ildə mövcud qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi, həyata keçirilən prosedurların sadələşdirilməsi, əsassız müdaxilələrin və yoxlama prosedurlarının məhdudlaşdırılması və başqa istiqamətlərdə mühüm işlər görülməklə yanaşı, təqdim edilmiş elektron formalı xidmətlərin sayı 500-ə çatmaqdadır. Bölgələrdə 4000-dən çox yeni tipli müəssisə təşkil edilmişdir ki, bu prosesin nəticəsi kimi sahibkarların sayı 2004-cü ilin müvafiq göstəricisi ilə müqayisə edildikdə 2015-ci ildə 2,5 dəfə artaraq 387000 -ə çatmış, dövlət büdcəsinə daxil edilən vergi ödənişlərinin həcmi təqribən 10 faiz artmışdır. Aqrar sahədə intensiv metodların tətbiqinin zəruriliyi, hökumət tərəfindən sahibkarlara göstərilən dəstək tədbirləri, həmçinin bu sahə üzrə sahibkarlığın inkişaf etdirilməsi, müasir tipli texnologiyalardan istifadə edilməsinə əsaslanan istehsal və qeyri – istehsal müəssisələrinin yaradılması öz nəticəsini verməklə

özünütənzimləmə sisteminin yüksəldilməsinə və ölkə iqtisadiyyatının idxaldan asılılığının azalmasına səbəb olmuşdur.

Müasir təsərrüfat formaları içərisində sahibkarlıq fəaliyyəti xüsusi önəm kəsb etməkdədir və qeyd edilən fəaliyyətin inkişafındəvlətin təminatı iqtisadiyyatın mövcud durumunun yüksəldilməsinin əsas istiqamətlərindəndir. Təsadüfi reallaşan hal deyildir ki, **2015**-ci il ölkə ərazisində “Kənd təsərrüfatı” ili olaraq elan edilmiş və Sahibkarlar Konfederasiyasının qarşısında həlli vacibliyi ilə seçilən vəzifələr müəyyənləşdirmişdir. Kənd təsərrüfatından əldə edilən istənilən növ məhsulların rəqabətə davamlılığının gücləndirilməsi, emal edici müəssisələrin sayının artırılması, bu istiqamətdə çalışan sahibkarlara dövlət bölməsi hesabına göstərilən kömək bu sahədən olan tədbirlərdəndir. Bu fəaliyyət prosesinin inkişafının təşkili üçün “sahibkarlıq fəaliyyəti sahəsində aparılan yoxlamaların tənzimlənməsi və sahibkarların maraqlarının müdafiə edilməsi” haqqında qanunun qəbul edilməsi vacib əhəmiyyətli addımlardandır və mövcud qanunun tətbiq dairəsi, həyata keçirilən yoxlamaların prinsip və məqsədləri, yoxlayıcı orqanların vəzifələri, sahibkarlara hüquqi və digər məsləhətlərin verilməsi müddəaları qeyd edilmişdir. Tətbiq edilən bu qanunda yoxlamaların planlı şəkildə olması, onların elektron formada uçotunun aparılması, mərkəzləşmiş məlumat reyestrinin olması sahibkarlıq subyektlərinin işlərinə məsuliyyətlə yanaşmalarına və nəticə etibarilə istehlakçıların hüquqlarının müdafiəsinə yönəlmişdir. Ölkə rəhbərliyi tərəfindən 2015 –ci il 19 oktyabrda imzaladığı “Sahibkarlıqda xüsusi razılıq tələb edən formalarının sayının azaldılması, xüsusi razılıq (lisenziya) verilməsi prosedurunun sadələşdirilməsi və şəffaflığın artırılması haqqında” imzalamış olduğu fərmanı bu sahədə inkişafı təmin etməklə Respublikada reallaşdırılan dövlət siyasətinin əsas məqsədlərdən biri olduğunu sübut etmiş olur. Sahibkarlıq fəaliyyəti sahəsində xüsusi razılıqların İqtisadiyyat və Sənaye Nazirliyinə tapşırılmışdır və özbaşınalığa yol verməmək üçün görülməli işlər “ASAN xidmət” mərkəzlərinə həvalə edilmişdir. Həmçinin ölkə rəhbərliyinin göstərişinə müvafiq olaraq 2015-

ci il noyabrın 1-dən başlayaraq təşkil edilən yoxlama prosedurlarının 2 il müddətinə məcburi formada saxlanması, bu müddətdə ancaq vergi orqanları tərəfindən keçirilən yoxlamalar, insanların həyat keyfiyyətləri və sağlamlığı, dövlət təhlükəsizliyi və iqtisadi maraqlarını təhlükə altında saxlayan xüsusiyyətlərin ortadan götürülməsi məqsədi ilə yerli icra hakimiyyəti orqanlarının müəyyənləşdirdiyi yoxlamalar istisnaq təşkil edir. (*Mənbə <http://www.anfes.gov.az> – Sahibkarlığa Kömək Milli Fondu*). [37]

Sahibkarlıq fəaliyyətinin iştirakçıları hesab edilən subyektlərin inkişaf etdirilməsinin başlıca komponentlərindən biri sahibkarların bilik və səriştələrinin artırılması məqsədilə onların bilikləndirilməsi, konsaltinq və innovasiya xidmətlərinin göstərilməsi, beynəlxalq təcrübənin öyrənilməsidir. Ölkədə yerli sahibkarların potensial imkanlarının inkişafına hərtərəfli dəstək verilməsi və biznes fəaliyyətinin müasirliyə istiqamətlənən formalarının aşkar edilməsi, beynəlxalq miqyaslı əlaqələrin qurulması üçün ölkədə 200-dən, xaricdə isə 50-dən artıq sahibkar subyektin iştirak etməsilə 2014 –cü ildə biznes forum və konfransın keçirilməsi nəzərdə tutulmuşdur. Özəl bölmənin inkişafında öz rolu ilə seçilən yeni kadr ehtiyatının hazırlanması üçün Sahibkarlar Konfederasiyası ilə Təhsil Nazirliyinin birgə iştirakıyla ikitərəfli razılıq imzalanmışdır. Müasir dövrdə kiçik və orta sahibkarlıqla məşğul olanlar bizneslə məşğul olanların 2/3-ni təşkil etməklə iqtisadiyyata xeyli nailiyyətlər bəxş etmişdir. Bu sahədə çalışanlar dünyanın aktiv əhalisinin 85 faizə öz ətrafında birləşdirir. 2015-ci ildə keçirilmiş Beynəlxalq Quşçuluq forumunda Azərbaycan Sahibkarlar Konfederasiyası ilə Avropa Quşçuluq Assosiasiyası (AQA) arasında imzalanan əməkdaşlığa dair birgə müqavilə imzalanmışdır və bu müqaviləyə görə gələcəkdə təcrübə mübadiləsinin aparılması, analitik formalı məlumatların hazırlanması və yeni avadanlıqların alınması sahəsində razılıq əldə edilmişdir. Bu gün ölkədə aqrokimyəvi laboratoriyaların yaradılması, kollektor-drenaj şəbəkələrinin müasir standartların tələblərinə uyğunlaşdırılması, aqrar sahənin məhsullarını istehsal edən sahibkarların kreditləşdirilməsi məqsədilə kənd

təsərrüfatının yaradılması, məhsulların tədarük-satış məntəqələrinin modernizasiya edilməsi, yeni formalarının yaradılması və başqa tipli problemlər həlli vacibliyi ilə seçilən məsələlərdəndir.

Ölkənin aqrar sektorunda səmərəli nəticələrin qazanılması, dövlət müdaxiləsinin səmərəliliyinin əldə edilməsinin təmini, ümumilikdə istiqamətlənən qüvvələrin və sərf edilən vəsaitlərin mövcud sahədəki dirçəlişini təmin edə bilən istiqamələrdə cəmləşməsini şərtləndirir.

Respublikamızda bu sahənin inkafının prioritetliyi diqqətə alınaraq onun inkişaf etdirilməsi naminə əsaslı addımlar atılır. Belə ki, sahibkarlara verilən subsidiyalar aqrar sahədə yeni formalaşdırılan özəl sektorun inkişafını zəruri edir. Ölkə başçısının "Aqrar sahədə islahatların sürətləndirilməsinə dair bəzi tədbirlər haqqında" fərmanı əsasında aqrar sahədə çalışan istehsalçı subyektlərin iştirak etdiyi 9 növdə vergi və ödəmələrdən (torpaq vergisi istisnaqlıq təşkil edir) 5 illik bir müddətdə azad edilmiş və 119 milyard manat həcmində vergi borcunun silinərək bağışlanması və başqa tipli güzəştlərin edilməsi nəzərdə tutulmuşdur.

1.3. Sahibkarlıq fəaliyyətinin əhalinin məşğulluğuna təsiri

İnsanların sağlam ətraf mühitdə yaşamaları, təbii ehtiyaclarını normal şəkildə ödəmələri ölkədə aparılan sosial siyasətin mühüm tərkib hissəsidir. Bu baxımdan təbii ehtiyacların ödənilməsi problemi əhalinin məşğulluq səviyyəsini ön plana çəkir. Çünki insanların zəruri tələbatlarını ödəyə bilməsi üçün müəyyən miqdarda maddi vəsaitə ehtiyac duyulur. Maddi vəsaiti isə onlar məşğulluq səviyyələrini təmin etməklə əldə edə bilirlər. Məşğulluq istər ölkə, istərsə də xarici ölkə vətəndaşlarının qanunvericiliyə zidd olmayan fəaliyyətləri nəticəsində onlara gəlir (qazanc) gətirən hər hansı fəaliyyətidir. Dövlət tərəfindən həyata keçirilən məşğulluq siyasəti əhalinin məşğulluğunun artımına təkan verən vergi, gömrük və başqa sahələrlə bağlı siyasətin daha da təkmilləşdirilməsinə, əlverişli investisiya mühitinin, yeni iş yerlərinin yaradılmasını stimullaşdıran

əlverişli mühitin formalaşmasına yönələn tədbirlər kompleksinin həyata keçirilməsini özündə ehtiva edir.

1993 – cü ildə ulu öndər Heydər Əliyev tərəfindən başlanan uğurlu siyasət 2003 - cü ildən onun layiqli davamçısı prezident İlham Əliyev tərəfindən uğurla həyata keçirilir. XXI əsrin əvvəllərindən başlanan bu siyasət nəticəsində məşğulluğun təmin edilməsi məqsədi ilə müxtəlif dövlət proqramları qəbul edilmişdir. Həyata keçirilən məqsədyönlü siyasət nəticəsində ölkədə bütün regionlar iqtisadi güc amilinə çevrilmişdir.

Məşğulluq səviyyəsi əmək bazarını xarakterizə edən, səciyyələndirən əsas göstəricilərdəndir. Son zamanlar ölkədə aparılan islahatların nəticəsi olaraq əmək bazarında əhəmiyyətli şəkildə müsbət dəyişiklik yaratmışdır. Əgər 2000 - ci ildə dövlət bölməsində məşğul olanların sayı 33 % təşkil edirdisə, 2014 – cü ildə bu bölmədə çalışanların sayı 25 %-ə düşmüş, qeyri – dövlət bölməsində işləyənlərin sayı digər illərlə müqayisədə 2014 – cü ildə 1,3 dəfə artmışdır. (*Mənbə: Dövlət Statistika Komitəsi – [http : //www.stat.gov.az](http://www.stat.gov.az)*) [30],[35].

İstər 2014 –cü il, istərsə də digər illər üzrə əhalinin məşğulluq səviyyəsini Dövlət Statistika Komitəsinin açıqladığı rəsmi rəqəmlərdən aydın görmək olar:

Cədvəl 1.1

	2005	2010	2011	2012	2013	2014
İqtisadiyyat üzrə – cəmi	4062,3	4329,1	4375,2	4445,3	4521,2	4602,9
Kənd təsərrüfatı, meşə təsərrüfatı və balıqçılıq	1573,6	1655,0	1657,4	1673,8	1677,4	1691,7
Mədənçıxarma sənayesi	42,3	41,5	41,2	41,8	42,3	41,5
Emal sənayesi	198,4	208,9	210,3	215,6	224,1	227,1
Elektrik enerjisi, qaz və buxar istehsalı, bölüşdürülməsi və təchizatı	27,9	30,6	30,8	31,2	32,3	29,8
Su təchizatı, tullantıların təmizlənməsi və emal	23,9	25,2	24,6	24,7	25,7	25,8
Tikinti	211,9	287,5	308,9	321,8	325,5	334,1
Nəqliyyat və anbar təsərrüfatı	174,6	179,1	181,8	182,7	183,8	185,1
İnformasiya və rabitə	32,3	55,8	58,0	58,7	58,1	59,2
Maliyyə və sığorta fəaliyyəti	18,1	24,4	26,3	26,9	30,6	32,8
Daşınmaz əmlakla əlaqədar əməliyyatlar	82,1	69,6	71,2	74,8	79,4	85,6
Peşə, elmi və texniki fəaliyyət	43,4	45,6	46,7	54,6	56,3	58,5

İnzibati və yardımçı xidmətlərin göstərilməsi	38,7	46,5	47,4	49,2	52,4	53,7
Dövlət idarəetməsi və müdafiə; sosial təminat	256,6	279,1	281,0	281,7	282,3	285,2
Təhsil	345,1	349,8	349,9	349,0	366,2	367,3
Əhaliyə səhiyyə və sosial xidmətlərin göstərilməsi	188,8	170,3	165,2	165,4	171,8	176,5
İstirahət, əyləncə və incəsənət sahəsində fəaliyyət	52,4	59,6	60,3	61,1	61,8	67,8
Digər sahələrdə xidmətlərin göstərilməsi	92,3	127,0	130,7	136,6	138,0	143,6

Mənbə: <http://www.stat.gov.az/source/labour/>

Ölkənin məşğulluq səviyyəsinin yüksəldilməsinə müəyyən edən istiqamətlərdən biri sahibkarlıq fəaliyyətinin inkişafı səviyyəsinin yüksəldilməsidir. Qeyd edilən bu fəaliyyət sahəsini inkişaf etdirməklə yeni iş yerləri yaradılır ki, nəticədə işsizlərin sayı azalır, yoxsulluq səviyyəsi minimuma enir.

Son dövrlər dünyanı bürüyən və geniş miqyasda baş verən maliyyə böhranının mənfi təzahürləri Azərbaycandan da yan keçmədi. Pul vəsaitlərinin çatışmazlığı, dolların məzənnəsinin 2 dəfədən çox artması, manatın yüksələn dəyərinin aşağı səviyyəyə düşməsi ölkədə bir sıra müəssisələrin bağlanmasına, genişmiqyaslı işsizliyin yaranmasına, qiymətlərin səviyyəsində artımın baş verməsinə gətirib çıxarmışdır. Ancaq ölkə başçısının 2015 – ci ilin iqtisadi sahədə yekunlarına və qarşıda dayanan vəzifələrə həsr edilmiş Nazirlər Kabinetinin iclasında struktur islahatların aparılmasının zəruri olduğunu qeyd etmişdir. Ölkə başçısı çıxış nitqində vurğulamışdır ki, bəzi hallarda süni olaraq iş yerlərinin yaradılması göstərilir və bu yaradılmış olan iş yerləri işsizlik səviyyəsinin süni şəkildə azaldılmasını özündə əks etdirir. Bu vəziyyətdə insanlar işləmirlər, ancaq işbazlar tərəfindən onlara əmək haqqı yazılır və həmin əmək haqqı bilavasitə onların “ciblərinə” gedir. Belə halların məhdudlaşdırılması, neqativ halların qarşısının alınması üçün maliyyə, ictimai və dövlət nəzarəti həyata keçirilməlidir. Həmçinin iclasın gedişində prezident sahibkarlığın inkişaf etdirilməsini xüsusi ilə vurğulayaraq söyləmişdir ki, ölkə daxilində sahibkarlar sərbəst şəkildə öz sahibkarlıq fəaliyyətlərini kənar

müdaxilələr olmadan həyata keçirməli və yeni iş yerlərinin yaradılması məqsəd olmalıdır.

Əhalinin məşğulluğunun artırılmasında vacib olan bu fəaliyyətin inkişafı səviyyəsinin artırılması üçün sahibkarlıq subyektlərinə əlverişli şərtlərlə kreditlərin verilməsi təmin edilməlidir. Verilən bu kreditlərin sahibkarlıq subyektləri tərəfindən düzgün istiqamətə yönəldilməsinə xüsusi şəkildə nəzarət edilməklə bu sahə inkişaf etdirilməlidir. Bu isə iqtisadiyyatın real sahəsinə yatırılan sərmayədir. Güzəştli kredit formasında qoyuluş edilən bu sərmayə dövlət siyasətini tam olaraq özlüyündə təcəssüm etdirir. Çünki dövlət prioritet xarakter daşıyan sahələrin inkişafına xüsusi olaraq əhəmiyyət verir ki, məqsəd idxalı əvəzləyəcək və ixrac qabiliyyətini inkişaf etdirəcək sahələrin formalaşdırılmasıdır. [12].

Ölkəyə investorlar tərəfindən xarici investisiyaların cəlb edilməsi sahibkarlıq fəaliyyətinə stimül verilməsinə imkan yaradır. Bu isə ölkədə cəmiyyət üzvlərinin məşğulluq və işsizlik problemlərinin həlli yollarının müəyyən edilməsi baxımından əhəmiyyətli rola malikdir. Ölkə iqtisadiyyatına istiqamətlənən xarici sərmayə əhalinin məşğulluq və işsizlik probleminin həllindəki rolunu müəyyənləşdirən mühüm vəzifələrdəndir. Ölkəyə cəlb edilən xarici investisiyaların geniş yayılması nəticəsində xarici investisiyalı və birgə müəssisələrdə fəaliyyət göstərənlərin sayı 2000 – ci illə müqayisədə 2014 – cü ildə 2,8 dəfə artaraq 35100 -dən 97600 nəfərə çatmışdır.

Sahibkarlığın inkişafının artırılması ilə ölkədə əhalinin məşğulluq səviyyəsi təmin edilməklə işsizlik probleminin qarşısı müəyyən dərəcədə də olsa alınır. Dövlət tərəfindən işsizlik səviyyəsinin azaldılması, məşğul olan əhalinin sayının artırılması, əhalinin iqtisadi güzəranının yaxşılaşdırılması məqsədi ilə tədbirlər planı işlənib hazırlanmışdır. Belə ki, Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi tərəfindən işsizlik səviyyəsinin azaldılması, yoxsulluğun aradan qaldırılması məqsədi ilə işsizlərin uçota alınması həyata keçirilmiş, onlara işləmədiyi aylara görə müavinətlərin verilməsi həyata keçirilmiş və indi də

keçirilməkdədir. Müavinətlərin verilməsi ilə yanaşı işsizlik səviyyəsinin aradan qaldırılması üçün qeydiyyatda alınmış işsizlərə müxtəlif iş yerləri də təklif edilməklə onların bu problemi həll olunmaqdadır. 2014 – cü ildə dövlət məşğulluq xidməti orqanlarına iş tapmaq ümidi ilə müraciət edənlərin sayını aşağıdakı cədvəldən aydın görmək olar:

Cədvəl 1.2

İş axtaran əhali	İşlə təmin olunmaq üçün müraciət etmiş vətəndaşların sayı		İşlə təmin olunanların sayı, nəfər
	nəfər	faizlə	
Cəmi	47755	100	29490
Əmək fəaliyyəti ilə məşğul olanlar	65	0,1	8
Əmək fəaliyyəti ilə məşğul olmayanlar	47690	99,9	29482
onlardan:			
Əmək qabiliyyətli yaşdan yuxarı yaşda olanlar	601	1,3	356

Mənbə: <http://www.stat.gov.az/source/labour/>

Qeyd etmək lazımdır ki, istehsal sahələrində, xüsusilə kənd təsərrüfatı, balıqçılıq, sənaye və tikinti sahələrində 235000 nəfər və ya iqtisadiyyatda çalışanların ümumi sayının 51 %-i qədər işçi çalışmış, xidmət sektorunda isə çalışanların sayı 2252900 nəfər olmuşdur ki, bu da məşğul olan əhalinin 48,9 %-ni təşkil etmişdir. 2014 –cü ilin yekunlarına dair verilən məlumata əsasən iqtisadiyyatda çalışanların ümumi sayından 1519700 nəfəri və ya 33 %-i muzzla işləyənlər təşkil edir.

Regionların sosial – iqtisadi inkişafı səviyyəsinin təmin edilməsi ilə üzvi surətdə bağlı reallaşdırılan proqramın üçüncü hissəsi, yəni 2014 – 2018 –ci illəri əhatələyən Dövlət Proqramı daxilində icrası gerçəkləşdirilən məqsədlərdən biri ölkə əhalisinin işsizlik səviyyəsinin azaldılması və insanların maddi cəhətdən rahat formada yaşayış səviyyəsinin yüksəldilməsinin təmin edilməsidir. Qarşıda dayanan və həll edilməsi mühüm hesab edilən məqsədə çatmaq üçün ölkənin makroiqtisadi səviyyədə sabitliyin təmin edilməsi vacib məsələlərdəndir. Həyata keçirilən regional proqramın icrası gedişatında yeni müəssisələrin yaradılması

ölkə iqtisadiyyatının, həmçinin bölgələrdə digər əhəmiyyətli sahələrin inkişafının əsas şərtlərindən biridir.

Dövlətin işsizliyin durmadan artan dinamikasının azaldılması ilə əlaqədar olaraq tətbiq etdiyi məşğulluq siyasəti cəmiyyət üzvlərinin inkişafına öz təsirini edən vergi, gömrük, təhsil və başqa sahələrlə əlaqədar siyasətin təkmilləşdirilməsi, investisiya qoyuluşu üzrə yaradılmış olan iqtisadi mühitincəlbədiciliyinin artırılması, işsizlik səviyyəsinin azaldılması üçün yeni - yeni iş yerlərinin açılması və institusional mühiti formalaşdırılmasından ibarət olan tədbirlərin məcmusunu əks etdirir.

Ölkə başçısının rəhbərliyi ilə 2011 – ci ildən başlayaraq 2015 –ci il də daxil olmaqla əhatə edən “Azərbaycan gəncliyi” Dövlət proqramı qəbul edilmişdir. Gənclərin sahibkarlıq fəaliyyətlərinin inkişaf etdirilməsinə dövlətin diqqətinin və göstərdiyi qayğısının artırılması və əhalinin işlək təbəqəsinin səviyyəsinin yüksəldilməsi proqramın əsas istiqamətlərindəndir. Proqramın gedişatında aşağıda qeyd edilən tədbirlərin icrası reallaşdırılmışdır: [6]

- **Gənclərin məşğulluq səviyyələrinin normativlərə uyğunluğunun təmini məqsədi ilə hər il davamlı olaraq əmək yarmarkalarının təşkil edilməsi.** Burada başlıca məqsəd gənclərin məşğulluq probleminin həll edilməsinə köməkliyin göstərilməsidir. Bu məqsədin həyata keçirilməsində 2012 –ci ildən başlayaraq 2015- ci ilə qədər olan dövrü əhatə etməklə Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi və Gənclər və İdman Nazirliyi bu məqsədin reallaşdırılmasında öz imkanlarını səfərbər etmişdir;
- **Gənc sahibkarların bu sahədə fəaliyyətlərinin təkmilləşdirilməsi və məşğul olan ölkə əhalisinin məşğuliyyət səviyyəsinin artırılması məqsədilə ixtisaslaşmış ölkələrin təcrübəsindən yararlanmaq və bu təcrübənin praktikada tətbiq edilməsinin təmini.** Xarici ölkələrin mövcud istiqamətdə təcrübəsinin öyrənilməsində bilavasitə məqsəd bu sahənin inkişafını təmin etməklə ölkədə işləyənlərin say tərkibinin səviyyəsinin artırılmasına nail olmaqdır. 2011 –ci ildən start götürən 2015 – ci ilədək davam etdirilən bu

tədbirdə Nazirlər Kabineti, Ə.Ə.S.M.(Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi) Nazirliyi, İ.İ. (İqtisadi İnkişaf) Nazirliyi, X.İ. (Xarici İşlər) Nazirliyi, Təhsil Nazirliyi, G.İ. (Gənclər və İdman) Nazirliyi bu istiqamətin gerçəkləşdirilməsi üçün imkanlarını əsirgəməmişdir;

- Sahibkarlıq fəaliyyətinin respublika daxilində inkişafına stimula verilməsi , gənclər arasında sərhadəyani və dağlıq ərazilərə üz tutan, heyvandarlıq təsərrüfatı və sahibkarlığın başqa formaları ilə məşğuliyətini davam etdirən subyektlərə köməkliliyin göstərilməsi və bu məqsədlə lazımi təkliflərin hazırlanması. Məqsəd gənclərin iqtisadi sahədə fəallığının yüksəldilməsi, qeyri – neftləbağlı sahələrin əsaslı inkişaf etdirilməsinə dəstək göstərmək və onun inkişafına hərtərəfli şəraiti təmin etməkdən ibarətdir. Bu proqram gedişatında 2012 – ci ildən başlamış 2015 –ci ildə daxil olmaqla proqramın reallaşmasında Nazirlər Kabineti, Vergilər Nazirliyi, Ə.Ə.S.M. Nazirliyi, İ.İ. Nazirliyi, KT. Nazirliyi birgə iştirak etmişdir.

- Yeniyetmələr və gənclər arasında sahibkarlığın inkişafının praktiki və nəzəri əsasları ilə bağlı olimpiyada və müsabiqələrin, biznes fəaliyyətinin inkişafına dair müxtəlif tipli yarışların və oyunların təşkil edilməsi. 2011-ci ildən 2015 –ci ilədək davamlı sürətdə gerçəkləşdirilən bu proqramda gənc subyektlərin sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğulluğunun təmini üçün fəaliyyətlərinin stimullaşdırılması, onların fəaliyyətlərinin həvəsləndirilməsi tədbirləri həyata keçirilmişdir;

- Sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olmağa yenidən başlayan gənc mütəxəssislər tərəfindən istehsalı gerçəkləşdirilən məhsullarının təqdimatının keçirilməsi məqsədiylə sərğilərin keçirilməsi. Bu istiqamət hələ heç bir gəlir mənbəyi olmayan gənclərin fəaliyyətlərinin dəstəklənməsi məqsədi daşıyan bu sərğilər onların reallaşdırmış olduqları məhsullarını və xidmətlərini geniş insan kütləsinin diqqətinə çatdırılmasını əks etdirir. Burada İqtisadiyyat və Sənaye Nazirliyi və Gənclər və İdman Nazirliyi birgə fəaliyyət göstərmişdir.

Respublikamızda sahibkarlığın inkişafı və məşğulluğun səviyyəsinin yüksəldilməsi sahəsində xarici ölkə təcrübəsinin mənimsənilməsi və tətbiqi ilə bağlı olaraq Dünya Bankının dəstəyi sayəsində bir sıra əhəmiyyətli tədbirlər reallaşdırılmışdır. Dünya Bankının təşkilatçılığı ilə reallaşdırılan tədbirlərdən biri “Sosial Müdafiənin İnkişafı” layihəsi olmuşdur. Layihənin gedişi çərçivəsində işsizlərə yüksək səviyyəli dövlət məşğulluq xidmətləri irəli sürmək, işsizlərin əmək bazarına rahat çıxış imkanlarını təkmilləşdirmək, həmçinin əmək qanunvericiliyində irəli sürülən proqramların səmərəliliyini, xərclərin məqsədə uyğunluğu, əhatə dairəsinin genişləndirilməsiylə bağlı “məşğulluq xidmətlərinin təkmilləşdirilməsi” və digər tapşırıqlar irəli sürülmüşdür.

Gənclərin məşğulluq səviyyələrinin artırılmasında xüsusi önəm daşıyan kiçik və orta sahibkarlığın inkişafı səviyyəsinin artırılması istiqamətində xarici təcrübənin yerli sahibkarlar tərəfindən öyrənilməsi mütəmadi şəkildə ölkə rəhbərliyinin və eləcə də yerli qurumların diqqət mərkəzindədir. Respublikada bu məqsədlə İqtisadiyyat və Sənaye Nazirliyinin nümayəndələri 2012 –ci il ərzində aşağıdakı beynəlxalq səviyyəli tədbirlərdə iştirakı gerçəkləmişdir: [6]

- “Azərbaycan iqtisadiyyatı və dövlət idarəçiliyi üçün inkişaf strategiyası” mövzusunda Koreyanın Seul şəhərində 2012 –ci il 4 iyulda başlamış və 17 gün davam etmiş təlim proqramı;
- “Kiçik və orta sahibkarlığın (KOS) inkişafı” na həsr edilmiş Çin Xalq Respublikasının Pekin şəhərində 2012-ci ildə başlayaraq 20 gün ərzində davam edən proqram;
- “Özbəkistan Respublikasının sosial – iqtisadi inkişafının gücləndirilməsi yönündə kiçik biznesin və özəl sahibkarlığın rolu və əhəmiyyəti” sahəsində Özbəkistanın Daşkənd şəhərində 2012 –ci il 12 sentyabr tarixində başlanan və 2 gün davam edən beynəlxalq konfrans;
- “İnnovativ sahibkarlıq və kiçik və orta sahibkarlığın davamlı inkişafının təmin edilməsi” sahəsində Gürcüstanın Tbilisi şəhərində keçirilən Qara

Dəniz iqtisadi inkişaf forumu 2012 –ci ildə 12 sentyabrda keçirilmiş beynəlxalq forum;

- Azərbaycan – Avropa ittifaqı ticarət, iqtisadi və hüquqi məsələlərlə bağlı Alt Komitənin 11-ci iclası Belçikanın Brüssel şəhərində 2012-ci il 18 sentyabr tarixində keçirilmişdir.

Xarici İşlər Nazirliyi də sahibkarlığın inkişafının təmin edilməsində və məşğulluq səviyyəsinin artırılmasında mühüm rol oynamaqdadır. Məsələn, sahibkarlıq fəaliyyətinə yeni başlayan sahibkar subyektlərin fəaliyyətlərinin təşkili və məşğulluğunun təmin edilməsi məqsədilə ölkəmizin Ruminiyadakı Səfirliyi tərəfindən həmin ölkənin müvafiq sahədəki təcrübəsi araşdırılmaqla müvafiq qurumlara məlumat verilmişdir.

Azərbaycanın Bolqarıstandakı Səfirliyinin təşəbbüsü ilə Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiə Nazirliyinin rəhbərlik etmiş olduğu nümayəndələrdən ibarət qrupun Bolqarıstanda keçirdiyi görüş çərçivəsində Azərbaycan və Bolqarıstan arasında sosial siyasət və sosial müdafiənin təmini istiqamətlərində əlaqələrin yüksək tempə inkişafının təmin edilməsi strategiyası müzakirə edilmiş və işsizlik səviyyəsinin azaldılması, ixtisaslaşdırılması və kadr ehtiyatının artırılması istiqamətində təcrübə mübadiləsi aparılmışdır.

FƏSİL II: MÜASİR DÖVRDƏ SAHİBKARLIQ FƏALİYYƏTİNİN TƏNZİMLƏNMƏSİNİN TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ İSTİQAMƏTLƏRİ

2.1. Sahibkarlıq fəaliyyətinin hüquqi bazasının tənzimlənməsinin

təkmilləşdirilməsi

Sahibkarlıq fəaliyyəti cəmiyyətdə fəaliyyət bacarığına sahib olan hər bir insanın şəxsi gəlir və yaxud mənfəət (qazanc) əldə etməyə istiqamətlənən, özünün risklilik dərəcəsi və mülki cavabdehliyi ilə tətbiq edilən müstəqil təsərrüfat fəaliyyətidir. Sahibkarlıq fəaliyyəti kim üçün istehsalı həyata keçirmək, nə məqsədlə istehsalını gerçəkləşdirmək və nə istehsal etmək, bu sahədə qanunlar qəbul edilməsi, məhdud resurs ehtiyatlarından səmərəli və düzgün formada istifadə edilməsi, mütərəqqi üsulların axtarılıb tapılması, səmərəli satış üsulunun seçilməsi, mövcud vəziyyətə uyğun olaraq istehlakçıların tələbatlarının müəyyən edilməsi, rəqib istehsalçılar haqqında ətraflı məlumatın öyrənilməsi kimi məsələlərlə bağlıdır.

Sahibkarlıq fəaliyyətinin yüksək templərlə inkişafının təmini, düzgün formada istiqamətləndirilməsi, həlli vacib hesab edilən əsas problemlərin həll edilməsi ilə əlaqəli yollarının müəyyən edilməsi ilə sahibkarların fəaliyyətinə stimül verilməsi, işsizliyin mövcud səviyyəsinin azaldılması, rəqabətqabiliyyətlilik səviyyəsinin yüksəldilməsi kimi məsələlər hər zaman ölkədə diqqət mərkəzində dayanır və sahibkarlıq fəaliyyəti istiqamətində hüquqi bazanın tənzimlənməsində dövlətin tənzimləmə siyasəti mühüm xarakter daşıyır. Respublika miqyasında tətbiqi nəzərdə tutulan tənzimləmə siyasəti bilavasitə kiçik sahibkarların hüquq və mənafeələrinin pozulması hallarının məhdudlaşdırılması və sahibkarlıq subyektlərinin fəaliyyətlərinin həvəsləndirilməsi istiqamətində tətbiq edilir. [13]

Bazar iqtisadiyyatının geniş təşəkkül tapdığı xarici təcrübələrdən aydındır ki, sahibkarlıq münasibətlərinin dövlət tərəfindən tənzimlənməsinin geniş bir sistemi mövcuddur və buraya da inzibati, təşkilati-hüquqi, büdcə təşkili, vergilər, gömrük rüsumları və başqa sahələrdə həyata keçirilən tədbirlər məcmusu

daxildir. Həmin tədbirlər isə sahibkarlığı gələcəkdə həllini gözləyən problemlərə yönəltmək, iqtisadiyyatın özəl bölməsinin formalaşdırılması və inkişafının qarşılınması sahəsində əlverişli iqtisadi - sosial şərait yaratmaq, kəskin rəqabətin genişləndiyi şəraitdə sahibkarlıq subyektlərinin ilkin dövrlərdə bu fəaliyyətə davam gətirə bilməsi və möhkəmlənməsi üçün iqtisadi mühitin yaradılması zərurətindən formalaşır.

Sahibkarlıq fəaliyyətiylə məşğul olan subyektlərin hüquqi bazasının dövlət tərəfindən tənzimlənməsi məqsədi ilə ölkə qanunları, ölkə rəhbərliyi tərəfindən qəbul edilən normativ – hüquqi aktları, qərar və sərəncamları qəbul edilmişdir.

Sahibkarlıq fəaliyyətinin hüquqi bazasının təşkilinin əsasında dayanan normativ hüquqi aktlar sırasında “Sahibkarlıq fəaliyyəti haqqında” qanun xüsusilə seçilir və Ulu öndər H.Əliyev tərəfindən 1992 –ci il 15 dekabr tarixində qəbul edilmişdir. Sahibkarlığın inkişafına istiqamət verən qeyd edilən qanun respublikada sahibkarlığın prinsiplərini, həmçinin bu sahəylə məşğul olanların hüquqlarını və bundan doğan vəzifələrini, dövlət vasitəsilə sahibkarların müdafiəsinin forma və məqsədlərini, üsullarını və hər iki subyektin (dövlət və sahibkar) qarşılıqlı münasibətlərini təcəssüm etdirir. Qeyd edilən qanunda əks etdirilmişdir ki, ölkə ərazisində qanunvericilikdə əks etdirilmiş xüsusi hallar istisna edilməklə sahibkarlıqla aşağıdakı şəxslər məşğul olurlar: fəaliyyət qabiliyyəti qanunla məhdudlaşdırılmamış istənilən Respublika vətəndaşı, mülkiyyətin forma və məqsədindən asılı olmayaraq fəaliyyətini davam etdirən hüquqi şəxslər, xarici ölkə vətəndaşları və ya vətəndaşlıq statusu olmayan şəxslər, xarici ölkənin hüquqi şəxs statuslu vətəndaşları. Sahibkarlıq fəaliyyətinin növündən və mülkiyyətçi subyekt ilə əlaqələrin vəziyyətindən asılı olaraq sahibkarlıqla həm mülkiyyətçi subyektin özü, həmçinin müəyyən edilmiş şərtlər əsasında mülkiyyəti idarə edən subyekt məşğul ola bilər.

Respublika sərhədləri çərçivəsində sahibkarlığın bütün formalarının qanunu pozmaq şərti daxilində həyata keçirilməsinə icazə verilir. Sahibkarlıq fəaliyyətinin mövcud olan bütün formaları təşkilati – hüquqi vəziyyətindən və

mülkiyyət münasibətlərindən asılı olmayaraq bərabərhüquqludur. Sahibkarlıqla məşğul olanların fəaliyyətlərinə yalnız dövlətin səlahiyyətləri çərçivəsində məsələlər – ölkə və vətəndaşların təhlükəsizliyinin və müdafiəsinin təşkili, qanuna riayət edilməsi, vergi, antiinhisar və qiymət tənzimlənməsi, sosial təminat verilməsi, ekologiya, sanitar və yanğından qorunma, tarixi abidələrin mühavizəsi və onların bədii xüsusiyyətləri (arxitekturası) ilə bağlı normalara riayət edilməsi üzrə məsələlərə uyğun şəkildə yol verilir.

Sahibkarlıq subyektləri vəzifə səlahiyyətlərini reallaşdırmaq üçün ölkənin mövcud qanunvericiliyinə (“Sahibkarlıq fəaliyyəti haqqında” qanuna) müvafiq surətdə aşağıdakı hüquqlara sahibdir:

- Müəssisələr yaratmaq, onun idarəedilməsində yaxından iştirak etmək və mövcud strukturda vəzifə tutmaq;
- Mülkiyyətin müxtəlif formalarına əsaslanmaqla müəssisələrin əmlakını, başqa əmlakları və əmlak hüquqlarını qismən və tamamilə ələ keçirmək;
- Tərəflərin razılığına əsasən digər şəxslərin (fiziki, hüquqi şəxslər) əmlak öhdəliyindən və intellektual mülkiyyətindən istifadə edilməsi;
- İşçilərin işə qəbulu və onların işdən azad edilməsi;
- İşçi kimi işə qəbul edilmiş şəxslərin əmək haqlarının ödənilməsinin forma və metodlarının, o cümlədən onların əmlaklarının məbləğini və gəlirlərinin digər növlərinin müəyyən edilməsi;
- Sahibkarlar tərəfindən təsərrüfat – maliyyə fəaliyyətinin müstəqil formada təşkil edilməsi, məhsul idxalçıları və məhsulun istehlakçıları sərbəst seçmək, dövlətin zəruri ehtiyacları üçün müqaviləyə əsasən xidmət göstərmək və lazımı məhsulu göndərmək;
- Sahibkarlar tərəfindən öz məhsulları, iş və xidmətləri üçün qiymətlər müəyyənləşdirmək və s. [1]

“Sahibkarlıq fəaliyyəti haqqında” qanunun təsir dairəsinin genişləndirilməsi, hüquqi bazasının möhkəm əsaslar üzərində qurulması məqsədi ilə ölkə rəhbərliyi

tərəfindən hər ili əhatələyən əlavələrin və dəyişikliklərin tətbiqi haqqında uyğun olaraq fərman və sərəncamlar imzalanaraq hüquqi qüvvəsi təsdiq edilir.

Sahibkarlıq fəaliyyətinin inkişafı tempinin artırılması, ölkə miqyasında əlverişli şərtləri özündə əks etdirən sahibkarlıq mühitinin mövcud durumunun sürətləndirilməsi və bu sahə ilə məşğul olan subyektlərin fəaliyyət prosedurlarının sadələşdirilməsi məqsədiylə ölkə rəhbərinin 2007 –ci il 25 oktyabrda imzaladığı sərəncama uyğun surətdə bu fəaliyyətdə çalışan subyektlərin fəaliyyətləri “bir pəncərə” prinsipinə müvafiq surətdə qurulmuşdur və 2015 –ci ilin yekun statistikasına baxdıqda bu məqsədin uğurla həyata keçirildiyi aydın görünür. Prezidentin imzaladığı sərəncama uyğun surətdə bu prinsipin tətbiq edilməsi məqsədiylə vahid dövlət qeydiyyatını reallaşdırılan qurum kimi Vergilər Nazirliyi təsbit edilmişdir.

İstehlakçıların mövcud hüquqlarının qorunması məqsədilə bir sıra hökumət orqanlarının rəhbərliyi ilə yoxlama prosedurlarının standartların tələblərinə cavab verəcək şəkildə təşkili, yoxlamaların gedişatı prosesində onu aparan səlahiyyətli şəxslərin onlara verilmiş bu səlahiyyətlərdən sui-istifadə edilməsinin qarşısının alınması, bu yöndə şəffaflığın artırılması, təşkil edilən yoxlamalardan əldə edilən nəticələrə uyğun surətdə onların hüquqlarının səmərəli şəkildə müdafiəsi üçün ölkə rəhbərliyinin 2010 –cu il 13 aprel tarixli fərmanına əsaslanaraq “Sahibkarlıq sahəsində həyata keçirilən yoxlamaların nizamlanması və istehlakçıların hüquqlarının qorunmasının” haqqında fərmanı qəbul edilmişdir və qeyd edilən istiqamətdə yoxlamaların vahid qeydiyyat sisteminin təşkil edilməsi və formasının müəyyənləşdirilməsi haqqında əsasnamənin hazırlanması Ədliyyə Nazirliyinə tapşırılmışdır. Həmçinin 2012 –ci il 28 sentyabr tarixində imzalanan fərmana əsasən “Sahibkarlıq fəaliyyəti sahəsində aparılan yoxlamalar”ın vahid qeydiyyat sistemindən informasiyanın alınması üzrə “reqlament”, yəni onun təşkili üzrə məlumatlar təsdiqlənmiş və ümumi müddəalar isə 2013 –cü il 2 iyul tarixli fərman ilə müəyyən edilmişdir. [25 -26]

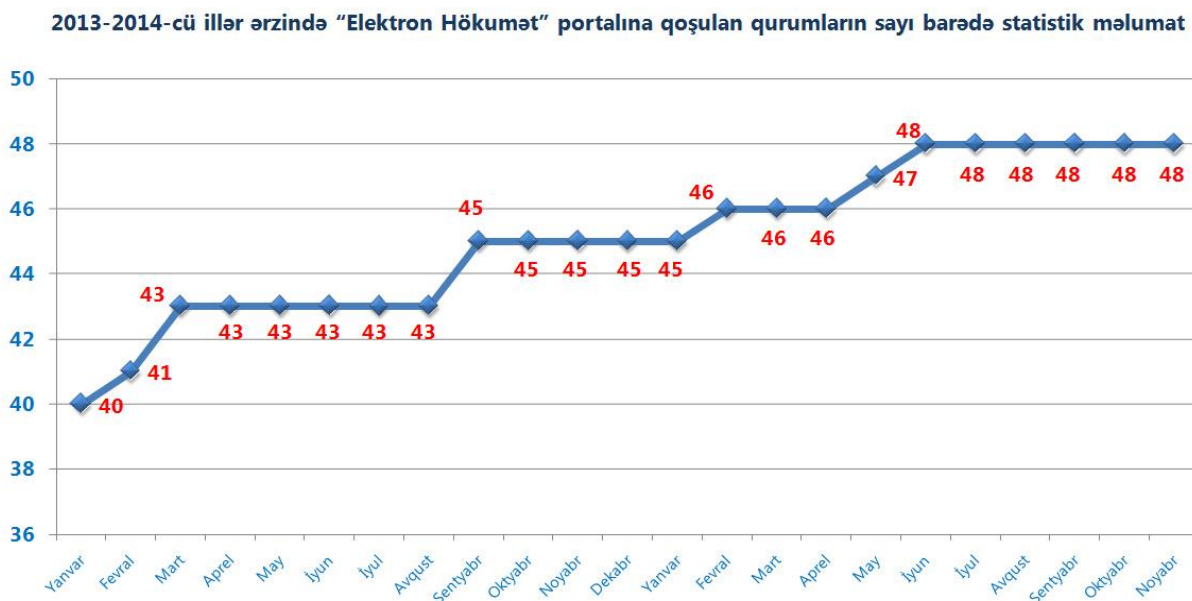
Son 5 ildə (2011 -2015) qəbul edilən qanunlar sahibkarlığın hüquqi bazasının tənzimlənməsində əsas rol oynamışdır. Sahibkarlıq fəaliyyəti sahəsində hüquqi bazanın möhkəmləndirilməsi həmçinin özlüyündə davamlı inkişafa nail olma baxımdan xüsusi əhəmiyyətlidir. Bu beş ildə qəbul edilən qanunlardan biri sahibkarlığın inkişafını təmin etmək məqsədi ilə dövlət tərəfindən ayrılan vəsaitlərdən istifadə səmərəsinin artırılması və həmin vəsaitlərin sahibkarlıq subyektlərinə verilməsi ilə bağlı mexanizmin təkmilləşdirilməsi üçün 2011 –ci il 13 oktyabr tarixində “Sahibkarlığa Kömək Milli Fondunun vəsaitlərindən istifadə mexanizminin təkmilləşdirilməsi” haqqında Prezident tərəfindən fərman qəbul imzalanmışdır. Bu fərman həm də 2009 –cu il 7 oktyabr tarixli “Azərbaycan Respublikası Sahibkarlığa Kömək Milli Fondunun vəsaitlərinin istifadə qaydaları” haqqında fərmanda dəyişikliklər edilməsi müddəalarını özündə birləşdirir. Bu fondun fəaliyyət dairəsinin genişləndirilməsi üçün 2014 –cü il 27 iyun tarixində “Sahibkarlığa Kömək Milli Fondunun fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi haqqında” fərman imzalanmışdır.

Sahibkarlığın hüquqi bazasının möhkəmləndirilməsi üçün 2011 –ci il 26 oktyabr tarixində ölkə başçısı tərəfindən “Sahibkarlıq fəaliyyətinin müxtəlif növləri ilə əlaqədar məşğulluq səviyyəsinin artırılması üçün tələb edilən xüsusi razılıq (lisenziya) və icazələrin alınması ilə bağlı məsələlər haqqında” fərmanı qəbul edilmişdir. Məlumdur ki, sahibkarlıq fəaliyyətinin müxtəlif formaları ilə məşğulluğun artım tempinin yüksəldilməsi mühüm bir haldır və bu məqsədin icrasının reallaşmasını təmin etmək üçün bir çox hökumət orqanlarından müəyyən sayda icazə (lisenziya) sənədlərinin alınması vacibdir. Bu işə sahibkarlığın inkişafına, məşğulluq səviyyəsinə və iqtisadiyyata investisiya qoyuluşunun həyata keçirilməsinə maneçilik törətmiş olur və bu problemlərin yaxşılaşdırılması üçün xüsusi razılıq (lisenziya) və icazələrin alınması proseduralarının təkmilləşdirilməsi zəruri hesab edilir. Xüsusi razılıq və icazə tələb edilən fəaliyyət növləri aşağıdakı meyarlar əsas tutulmaqla müəyyən edilir:

- fəaliyyət növü dövlətin təhlükəsizliyinə təsir edir;
- fəaliyyət növü tükənən təbii ehtiyatlardan istifadə səviyyəsini müəyyən edir;
- fəaliyyət növü ekoloji tarazlığın pozulmasına, ətraf mühitin ekoloji cəhətdən çirklənməsi səviyyəsində neqativ təsir göstərir;
- fəaliyyət növü sonsuz sayda insanları və onların əmlaklarını cəlb edir;
- fəaliyyət növü həmin fəaliyyət növündə iştirak etməyən sonsuz sayda insan üçün təhlükə yaradır.

Sahibkarların fəaliyyətinin “bir pəncərə” prinsipi üzərində qurulması baxımından Elektron Hökumət portalı sahibkarlıq subyektlərinin istifadəsinə verilmişdir. Elektron Hökumət portalının əsasnaməsi 2013 –cü il 5 fevral tarixində qəbul edilmişdir. 2016 –cı ildə verilən rəsmi statistik hesabatda göstərilmişdir ki, Elektron Hökumət portalında təsdiq edilmiş xidmətlərin sayı 461 -ə çatmışdır. Elektron xidmətlərin məcmusunu özündə cəmləyən bu portalda 2013 – 2014 –cü illərdə qeydiyyatdan keçən qurumların sayı haqqında məlumatı aşağıdakı qrafikdən əldə etmək olar:

Qrafik 2.1

Mənbə: <https://www.e-gov.az/az/news/read/93>

Konstitusiyanın müvafiq bölməsinin müddəasına əsaslanmaqla ölkə iqtisadiyyatında sahibkarlığın dövlət bölməsi tərəfindənnizamlanması və əlverişli sahibkarlıq mühitnin formalaşdırılması istiqamətində 2014 –cü il 3 mart tarixində “Sahibkarlığın inkişaf etdirilməsi ilə əlaqədar əlavə tədbirlər haqqında” qanun qəbul edilib. Həmin qanunda Azərbaycan Respublikası Vergilər Nazirliyi, İqtisadiyyat və Sənaye Nazirliyi, Rabitə və Yüksə Texnologiyalar Nazirliyi, Ədliyyə Nazirliyi və Prezident yanında Vətəndaşlara Xidmət və Sosial İnnovasiyalar üzrə Dövlət Agentliyi ilə birləşdirilmiş sahibkarlığın fərqli sahələri ilə məşğul olan fiziki, o cümlədən hüquqi şəxslərin “bir pəncərə” prinsipi daxilində icra edilən elektron qeydiyyat zamanı prosedurların və onların müddətlərinin azaldılması üzrə tədbirlər kompleksinin işlənməsini nəzərdə tutur. Eləcə də bu fəaliyyətin inkişafının sürət tempinin artırılması və bu sahədə çox vaxt itirilməsinin azaldılması üçün nazirliklər və digər dövlət orqanları tərəfindən tikintiyə icazənin alınması prosedurlarının qısaltılması, elektrik təminatı şəbəkəsinə çox qısa zaman çərçivəsində qoşulma ilə bağlı sənədlərin elektron formada qəbulunun təşkil edilməsi, prosedur, müddət və xərclərin qısaltılması üçün qanunvericiliyə dəyişikliklər edilməsini əks etdirir.

Sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olan sahibkar subyektlərin fəaliyyətlərində hüquqi bazanın möhkəmləndirilməsi, aparılan yoxlamaların gedişində yaranan nöqsanların azaldılması və bu subyektlərin mövcud və gələcək maraqlarının müdafiə edilməsi üçün verilən fərmanlardan biri “Sahibkarlığın inkişafına maneçilik törədən qeyri-qanuni müdaxilələrin qarşısının alınması haqqında” fərmandır və ölkə rəhbərinin 2014 –cü il 31 oktyabr tarixli sərəncamına uyğun olaraq qəbul edilmişdir. Nəticədə sahibkarlıq fəaliyyəti gedişində aparılan qanundan kənar müdaxilələrin, yoxlamaların sayını məhdudlaşdırmaqla sahibkarlıq fəaliyyətinin normal gedişinə təkan vermişdir. Həmçinin həmin ildə “Sahibkarlıq fəaliyyəti sahəsində həyata keçirilən yoxlamaların nizamlanması və sahibkar subyektlərin maraqlarının qorunması” qanunu qəbul edilmişdir.

Sahibkarlıq fəaliyyətinin hüquqi bazasının tənzimlənməsi sahəsində 2015 –ci ildə mühüm əhəmiyyət kəsb edən bir sıra qanunlar hüquqi qüvvəyə minmişdir. Onlardan biri bu sahədə aparılan yoxlamalarda İqtisadiyyat və Sənaye Nazirliyinin iştirak qaydalarının ləğv edilməsi ilə bağlıdır. Yəni, 2015 –ci il 22 yanvar tarixli İqtisadiyyat və Sənaye Nazirliyinin keçirilən kollegiya iclasında “Dövlət orqanları vasitəsilə (vergi orqanları burada istisnalıq təşkil edir) sahibkar subyektlərinin yoxlanılmasında İqtisadiyyat və Sənaye Nazirliyinin nümayəndələrinin iştirak qaydaları”nın ləğvi haqqında qərar verilmişdir.

Sahibkarların maraqlarının müdafiəsi məqsədiylə “İri, orta və kiçik sahibkarın müəyyən edilməsi qaydaları”nın qəbulu haqqında əsasnamə Nazirlər Kabinetinin 2015 –ci il 5 iyun 215 nömrəli qərarına əsasən təsdiqlənmişdir və həmin qaydalar (meyarlar) aşağıdakı cədvəldə qeyd olunmuşdur:

Cədvəl 2.1

Sahibkarlıq subyektlərinin kateqoriyası	İşçilərin orta siyahı sayı	Sahibkarlıq subyektlərinin illik gəliri
KİÇİK SAHİBKAR	25 nəfərədək	120 min manatadək
ORTA SAHİBKAR	25 nəfərdən 125 nəfərədək	120min manatdan 1250 min manatadək
İRİ SAHİBKAR	125 nəfər və ondan çox	1250 manat və ondan çox

Mənbə: <http://www.e-qanun.gov.az/framework/30115>

Qeyd edilmiş fəaliyyətin inkişafına stimül verilməsi məqsədi ilə 2015 –ci il 6 oktyabr tarixində “Kiçik sahibkarlığa dövlət köməyinin göstərilməsi haqqında” qanun qəbul edilmişdir.

Sahibkarlıq fəaliyyətində xüsusi razılıq (lisenziya) alınmasını tələb edən sahələrin sayının çox olması, xüsusi razılıq alınması prosedurlarının həddindən ziyadə qısa olmayan bir müddət əhatə etməsi bu fəaliyyət prosesinin inkişaf etdirilməsinə əlavə çətinliklər yaratmaqla korrupsiya hallarının da sayında artımın yaranmasına səbəb olmuşdur. Baş verən bu neqativ halların azaldılması

üçün 2015 –ci il 19 oktyabr tarixində “Sahibkarlıq fəaliyyəti prosesində xüsusi razılıq alınması tələb edilən fəaliyyət sahələrinin sayının mümkün qədər azaldılması, fəaliyyətin həyata keçirilməsi prosedurlarının sadələşdirilməsi və şəffaflığın artırılması haqqında” qəbul edilən qanun bu prosesdə vacib xarakter daşımaqdadır.

Məlumdur ki, dövlət orqanlarının rəhbərliyi ilə təşkil edilən əsassız yoxlamalar sahibkarlıq fəaliyyətinə maneçilik törədirdi. Qeyri-neft sektorunun inkişaf etdirilməsi baxımından bu tip əsassız yoxlamaların dayandırılması zəruri hesab edilirdi və sahibkarlığın stimullaşdırılması məqsədilə 2015 –ci il 20 oktyabr tarixində ölkə rəhbəri tərəfindən “Sahibkarlıq fəaliyyəti sahəsində təşkil edilən yoxlamaların dayandırılması haqqında” fərman imzalanmaqla bu proses birtərəfli qaydada dayandırılmışdır.. Qanunda qeyd edilən sahənin inkişafının artırılması üçün təşkil edilən yoxlamaların iki il müddətində məhdudlaşdırılması qərara alınmışdır. Burada yalnız vergi yoxlamaları və cəmiyyət üzvlərinin həyatına və sağlamlığına, dövlətin iqtisadi maraqlarına və təhlükəsizliyinə təhlükə yaradan xüsusi hallar, eləcə də icra orqanları tərəfindən müəyyənləşdirilən yoxlama prosedurları aparılır. Bu qanun 2015-ci il 1 noyabr tarixindən hüquqi qüvvə qazanmışdır.

2.2. Sahibkarlıq şəraitində rəqabət

Bazarın əsas ünsürlərindən biri rəqabətdir. İstehsalçılar və istehlakçılar arasında istehsal vasitələri üzərində mülkiyyət müxtəlifliyi rəqabətin yaranmasının başlıca şərtidir. Rəqabət istehsalçılar arasında bazar təsərrüfat sisteminin ağırlıq mərkəzini, bazarda təklif olunan qiymətlərin və əmtələrin müəyyən edilməsi istiqamətində münasibətləri əks etdirir. Sahibkarı rəqabət mübarizəsinə girməyə sövq edən başlıca amil başqalarından üstün olmaq arzusudur. İqtisadiyyatda rəqabət və rəqabətlilik anlayışları bir – birini şərtləndirən başlıca amillərdəndir. Rəqabətin məqsədi rəqabətli iqtisadiyyatın formalaşdırılmasından ibarətdir.

Rəqabət müasir nəzəriyyəçilərin fikrinə əsasən cəmiyyətin inkişafının hərəkətverici qüvvəsidir və hər bir istehsalçı rəqibinə qalib gəlmək, mövcud olmaq üçün daha çox gəlir əldə etməlidir. Bu məqsədlə sahibkar daha nütərəqqi texnologiyalardan, elmi – texniki yeniliklərdən, yeni əmək metodlarından istifadə etməlidir. Onu da xüsusilə qeyd etmək lazımdır ki, rəqabət cəmiyyətin inkişafına səbəb olmaqla yanaşı, bəzən xeyli miqdarda məhsuldar qüvvənin məhv olmasına da səbəb olur. Bir çox neqativ hallar – müflisləşmə, təbəqələşmə, işsizlik, inhisarlaşma bilavasitə rəqabətlə bağlı olan prosesdir. Bu baxımdan bazar iqtisadiyyatının mövcud olduğu bir iqtisadiyyatda sahibkarlar arasında rəqabətin mövcud olmasının obyektiv səbəbləri aşağıdakılardır:

- Bazarda çoxsaylı bərabər hüquqlu sahibkarların mövcudluğu;
- Sahibkar subyektlərin hər birinin iqtisadi cəhətdən müstəqil olması;
- Bazarda satıcıların və alıcıların – bazar subyektlərinin bazar konyukturundan asılı olması;
- İstehlakçıların sonsuz tələbatlarının təmin edilməsi məqsədilə bazar subyektləri arasında mövcudluq uğrunda mübarizə.

Sahibkarlıq fəaliyyəti sahəsində bu fəaliyyətin subyektləri bazarda öz mövqelərini möhkəmləndirmək uğrunda rəqabət mübarizəsində vasitə olaraq məhsulun keyfiyyəti, qiymət, təchizat və ödəmə şərtləri, servis xidməti, reklam və başqa ünsürlər çıxış edir. Sahibkarlıq fəaliyyəti sahəsində rəqabət qabiliyyətinin yüksəldilməsində əsas vasitələrdən biri *keyfiyyətli məhsul* istehsal edilməsidir. Azad rəqabət mühitində sahibkarlar bir – birilə rəqabətə girirlər ki, burada da məqsəd daha çox məhsul satmaqla gəlirlik səviyyələrini artırmaqdır. Rəqabətin mübarizəsində sahibkarlar bir-birindən üstün olmaq üçün müxtəlif üsullardan istifadə edir. Onlardan biri məhsulun kəmiyyəti ilə bərabər keyfiyyətinin də yüksəldilməsidir. Keyfiyyətli məhsul istehsal edən sahibkar bazarda rəqabət mübarizəsi gedişatında bir addım öndə olur. Çünki istehlakçını düşündürən başlıca məsələ ucuz qiymət və yüksək keyfiyyətdir. Sahibkarlar isə rəqabətdəki mövqeyini yüksəltmək üçün ucuz qiymət siyasətini həyata keçirməklə daha çox

alıcı kütləsini öz ətrafına toplamış olur. Sahibkarlar rəqabətli bazar mühitində ən ucuz qiymətlərlə ən aşağı keyfiyyətə malik mal və xidmətlərin çox geniş çeşidini alıcılara təqdim edirlər.

Rəqabətli mühitdə sahibkarlar öz fəaliyyətlərindən maksimum səviyyədə yüksək gəlirə sahib olmaq, satış dövriyyəsini çoxaltmaq və bazarda öz payını genişləndirmək kimi əsas məqsədlərini reallaşdırmaq üçün mal və xidmətlərinin istehlakçılarını sərbəst formada axtarırlar. Sahibkarlıq şəraitində rəqabət sahibkarları bazarda daha əlverişli hərəkətləri etməyə vadar edir.

Azərbaycanda istehlakçıların maraqlarının təmin edilməsi, azad bazar münasibətlərinin tərənnüm edilməsi sahəsində çox sayda qanunvericilik aktları qəbul olunub. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasının 15-ci maddəsində qeyd olunduğu kimi, bazar münasibətlərinə əsaslanmaqla sosial istiqamətli iqtisadiyyatı qurmaq yolu ilə iqtisadi rəqabət mühitini saflaşdırmaq, haqsız rəqabətə şərait yaratmamaq şərti ilə iqtisadiyyatın inkişafını Azərbaycan hökuməti öz üstələyir.

Ölkələrin inkişafı naminə aparılan tədqiqatlar göstərir ki, rəqabətin, mükəmməl rəqabətin, ədalətliyin vacibliyi 4 əsas göstərici ilə xarakterizə edilir:

- 1- Ölkənin zəngin resurs potensialına malik olması;
- 2- Coğrafi mövqeyin əlverişliliyi;
- 3- İnstitutlaşma səviyyəsinin yüksəkliyi
- 4- Mədəniyyət, mədəni islahatlar.

Bu 4 amil hansı ölkədə olarsa, həmin ölkənin iqtisadi inkişafından danışmaq olar. [34]

Dövlətin 6 təməl iqtisadi funksiyası vardır ki, onlardan biri rəqabəti dəstəkləməkdir. Bu bütün dövlətlər üçün şamil edilir. İstər sosializm, istərsə də kapitalizm quruluşu olsun, hər bir dövlədə rəqabətin dəstəklənməsi çox vacib şərtlərdən biridir. Dövlət rəqabəti dəstəkləməyi ona görə qarşıya məqsəd kimi qoyur ki, onun bu istiqamətdə xüsusi maraqları vardır. Hər bir dövlət çalışır ki,

öz vətəndaşları, istehlakçıları üçün əlverişli yaşayış şəraiti yaratsın, sosial rifah yüksək olsun.

Rəqabət iqtisadi azadlıq deməkdir. Dövlət azad bazar yaratmaqla, bazara giriş üçün maneələri aradan qaldırmaqla rəqabətli bir mühitdə daha ucuz qiymətə, daha yüksək keyfiyyətə və eyni zamanda istehlakçıların zövqünü oxşayan məhsulların istehsalı, xidmətlərin göstərilməsi üçün şərait yaradır. Burada istehlakçılar onda qazanc əldə etmiş olurlar ki, onların xərcləri azalır, çünki rəqabət güclənir və son nəticədə sahibkarlar xidmətlərini, məhsullarının qiymətlərini aşağı salmağa məcbur olurlar. Bu istehlakçının son nəticədə qiymət rəqabətindən uduşudur. Oligopolist bazarda rəqabət qiymət rəqabət müstəvisində deyil, keyfiyyət müstəvisində gedir. Bu bazarda şirkətlər daha yeni innovasiyalar, yeni texnologiyaların tətbiqinə əsaslanmaqla keyfiyyətli məhsullar istehsal etsin və xidmətlər göstərsinlər. Burada isə istehlakçının qazancı ondan ibarətdir ki, alıcı məhsulların bolluğu şəraitində seçim etməklə ən keyfiyyətli və ən ucuz məhsulu alır. Həm öz tələbatını daha dolğun şəraitdə ödəyir, həm də büdcəsinə müəyyən miqdarda qənaət edir. Bunu sadə bir misalla izah edək: Azərbaycanda 2000 – 2003 –cü illərdə mobil telefonlar yenidən bazara daxil olurdu. Sonralar mobil telefon bazarında rəqabətli bir mühit yarandı. Bunun da başlıca səbəbi tələbatın yüksək olması ilə bağlı idi. Bu təkcə telefonların sayında deyil, həm də mobil operatorların sayında artımın yaranmasına, əhatə dairəsinin genişlənməsinə səbəb oldu. Bu da rəqabətin olması ilə bağlı idi. Bu sahədə rəqabətin yüksək olması sonda ona gətirib çıxardı ki, hər bir insan mobil telefona sahib oldu, bu xidmətlərdən istifadə etdi, bu sahədə güclü rəqabətin təsirindən bir çox operatorlar yarandı ki, bu da insanların xərclərinin azalmasına gətirib çıxardı.

Sahibkarlıq şəraitində rəqabətə stimula vermək üçün Heydər Əliyevin rəhbərliyi ilə hələ 2002 –ci ildə əsasnaməsi qəbul edilmiş Sahibkarlığa Kömək Milli Fondunun rolu danılmazdır. Bu fond dövlət vasitəsilə sahibkarlara verilən güzəştli kreditlərdən qeyri-düzgün istifadə ilə əlaqədar yaranmış problemlərin həll

edilməsində, fondun fəaliyyəti ilə bilavasitə əlaqəli olan ölkə iqtisadiyyatının inkişafının qarşıda duran prioritetləri və mərhələləri üzrə həll edilməsi önəmli olan məsələlərin uzlaşdırılması, sahibkarlara göstərilən dəstəyin gücləndirilməsi və sahibkarların fəaliyyətinin gücləndirilməsi üçün yaradılmışdır. Sahibkarlığa Kömək Milli Fondu tərəfindən sahibkarlıq fəaliyyətinin inkişaf etdirilməsi məqsədi ilə onlara 2002-2005 – ci illərdə, 2007 – 2008 –ci illərdə, həmçinin 2009 - cu il 9 oktyabr tarixindən 2011 – ci il 12 oktyabr tarixinədək, eləcə də 2011 –ci il 13 oktyabr tarixindən 2015 – ci ilə qədər müxtəlif məbləğlərdə güzəştli kreditlər təqdim edilmişdir. Sahibkarlığa Kömək Milli Fondu tərəfindən sahibkarlara verilmiş güzəştli kreditləri aşağıdakı cədvəldən aydın görmək olar:

Cədvəl 2.2

İqtisadiyyat sahələri	Güzəştli kreditin məbləği					
	2002	2007	2012	2013	2014	2015
1.Müxtəlif sənaye məh-in istehsalı	268,5	42209,5	69256,5	85325,0	50981,5	18804,0
2.K/t-tı məh-in emalı	346,8	13940,6	27860,0	32679,0	22204,5	1056,0
3.K/t-tı məh - in istehsalı	442,0	24130,4	99968,5	149511,0	164191,0	108296,9
4.Turizmin inkişafı	158,0	8402,0	0,0	0,0	0,0	0,0
5.Xidmət sah-in inkişafı	83,3	1862,5	20915,0	7485,0	57623,0	30790,0
6.Kütləvi inf-ya vasit-in inkişafı	178,0	115,0	0,0	0,0	0,0	0,0

Mənbə: <http://anfes.gov.az/az/show.page.php?guid=4e13c77b-280b-11e0-8e86-0022190362dd> - İqtisadi İnkişaf Nazirliyi (rəsmi statistik hesabat)

Bazar iqtisadiyyatının mövcudluğunu zəruri edən şərtlərdən biri məhz azad rəqabətin mövcudluğudur. Rəqabət isə sahibkarın fəaliyyətinin nəticələrini daha da yaxşılaşdırmaq üçün istehsal və satış sahəsində sahibkara ən əlverişli olan şərtləri əldə etməyə imkan verən firma və müəssisələr arasındakı mübarizə formasıdır. Bazar münasibətlərinin inkişaf etdiyi şəraitdə rəqabətin başlıca hədəfi alıcıların cəlb edilməsi uğrunda mübarizə və onların tələbatlarının tam təmin edilməsidir. Azad bazar şəraitində rəqabət bazar qiymətlərinin sərbəst formalaşdığı və çoxsaylı əmtəə sahiblərinin müstəqil fəaliyyət göstərdiyi şəraitdə sərbəst şəkildə aparmalıdır. Azad rəqabətli bazar şəraitində alıcı və satıcı bilavasitə bazar qiymətlərindən asılıdır. Bazar münasibətlərinin formalaşdığı bir vəziyyətdə sahibkarlar arasında rəqabətin vacibliyi istehlakçıların satıcılar üzərində üstünlüyü ilə əlaqədardır. Sahibkarlar alıcıların tələbatlarını ödəməyə çalışmaqla alıcıların mövcud vəziyyətinə, imkanına görə rəqabətə girərək, özlərinin iqtisadi suverenliyini reallaşdırmağa çalışırlar.

Ölkədə ərazisində yaranmış olan rəqabət mühiti sahibkarlıq subyektlərinin ölçüsündən asılıdır. Sahibkarlıq subyektləri ölçüsünə görə iri, orta və kiçik sahibkarlıq subyektlərinə bölünürlər. Ölkəmizdə orta və iri sahibkarlıq yönündə vəziyyət bir qədər fərqlidir. Orta və iri sahibkarlıqda inhisarçılıq çox güclüdür. Bu sahibkarlıq sahəsində formalaşmış bazara giriş eləmək, burada yer tutmaq çox vaxt mümkün deyil. Bunun nəticələri həm bu fəaliyyətin inkişafının gecikdirilməsində, onların təşəbbüslərinin zəifləməsində, sahibkar olmaq arzusunun, marağının məhvinə səbəb olur, həm də istehlakçı subyektlərin maraq dairələrinin pozulmasında özünü nümayişini sərgiləyir. Ölkə rəhbərliyi tərəfindən hələ 2006-cı ildə rəqabət məəcəlləsi Milli Məclisə təqdim edilib, hətta ikinci oxunuşla da müzakirəyə çıxarılıb. Ancaq müəyyən səbəblərdən qanunun qəbulu 10 ilə yaxındır ki, ləngidilir. Əgər bu qanun qəbul olunardısı, bu azad sahibkarlığın və investisiya mühitinin formalaşmasına öz töhfəsini verərdi. Son zamanlar korrupsiya hallarının genişlənməsi və inhisarçılığın genişlənməsi

rəqabətin təmini haqqında məcəlləsyə ehtiyacı artırır. Baxmayaraq ölkəmizdə anti-inhisar fəaliyyəti haqqında qanun var, ancaq rəqabət mühitini formalaşdırmaq üçün kifayət deyil.

Sahibkarların rəqabətə davam gətirmələri üçün görəcəkləri mühüm xarakterli işlər sahibi olduqları insan resurslarının bilik, bacarıq və vərdişlərinin artırılması, onların müasir texnologiyaları və istehsalın təşkili metodlarını düzgün formada idarəsinə nail olmasıdır. Ölkədə inhisarçılığın azaldılmasının yollarından ən vacibi bazarlarda məhsul və xidmətlər təklif edənlərin saylarının artırılmasıdır. Çünki inhisarçılığın azalması, onların bazara təsir imkanlarının da azalmasına səbəb olur. İnhisarçılıq adətən bazarın bir əldə cəmlənməsidir. İnhisarçılıq rəqabətin əksidir. İnhisar olan yerdə rəqabət mövcud olmur və rəqabət olmayan bir iqtisadiyyatda isə inkişafdan danışmaq olmaz. Rəqabətə mane olan inhisarçılıq istehsal qüvvələrinin inkişaf etdiyi müəyyən bir səviyyədə yaranır. Yəni onun yaranmasının əsas səbəbi istehsalın təmərküzləşməsidir. Beləliklə, inhisarçılığın məhdudlaşdırılması dövlətin qarşısında duran əsas məsələlərdəndir.

Məlumdur ki, 2015 –ci ilin Respublikada kənd təsərrüfatına həsr edilən sahəyə dövlət bölməsinin diqqətini və marağını artırmışdır. Sahibkarlığın inkişafı isə ön plana çəkilməklə onların əlverişli fəaliyyət qabiliyyətlərinin yüksəldilməsi, sahibkarlıq şəraitində rəqabət mühitinin formalaşdırılması diqqətdə saxlanılmışdır.

Son zamanlar prezident tərəfindən verilən tapşırıqlar, imzalanan qərarlar sahibkarlar arasında ruh yüksəkliyinə, rəqabətin güclənməsinə imkan yaradacaqdır. Təsərrüfat obyektlərində əsassız yoxlamaların iki il müddətində dayandırılması, xüsusi razılıq tələb edilən fəaliyyət sahələrinin sayının minimum səviyyəyə endirilməsi və onların verilməsiylə əlaqəli qaydaların sadələşdirilməsi, şəffaflığın artırılması sahibkarlar arasında böyük razılıqla qarşılanıb və ölkə rəhbərliyinin göstərişi əsasında sahibkarlığın inkişafının stimullaşdırılması ilə əlaqəli şəkildə yaradılmış şərait inhisarçılığın, qeyri-qanuni yoxlamaların

aparılmasının qarşısını almaqla respublika daxilində sağlam əsaslara söykənən rəqabətli mühitin formalaşdırılmasına səbəb olacaq.

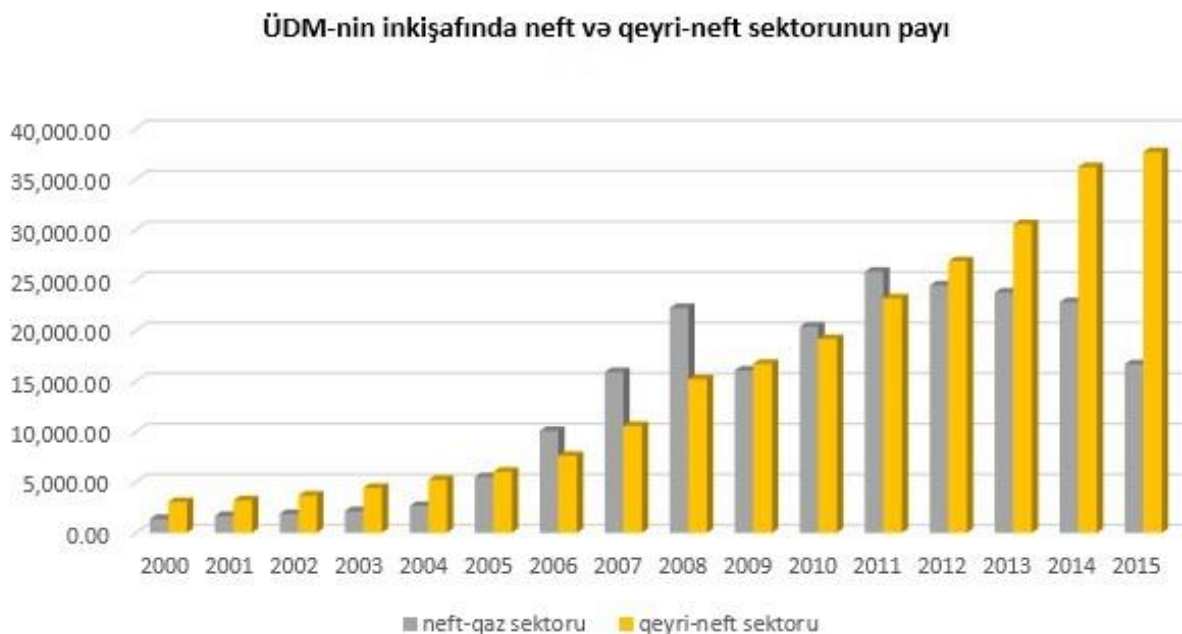
2.3. Azərbaycanda sahibkarlığın inkişafı və ondan istifadə imkanları

Son zamanlar ölkədə aparılan tədqiqatlardan aydın olur ki, iqtisadiyyatın şaxələndirilməsinin (diversifikasiyalaşmasının) ən mühüm yollarından biri sahibkarlığın inkişaf etdirilməsidir. Sahibkarlıq fəaliyyətinin inkişaf dinamikasının göstəricisi nə qədər yüksək olarsa, iqtisadiyyat bir o qədər diversifikasiya olunur və təsərrüfatın bir sahədən asılılığı aradan qalxar. Bu baxımdan ölkə iqtisadiyyatında qeyri – neft sahələrində inkişafın yaxşılaşdırılması, qanunvericilik sisteminin daha da təkmil formaya gətirilməsi, həmçinin daxili və xarici investorların, elmi yeniliklərin, idarəetmə bacarıqlarının ölkəyə axınının təmin edilməsi və bununla da keyfiyyətli, rəqabətə davamlı məhsulların istehsalı ölkə iqtisadiyyatının əsas məqsədlərindən biri olmalıdır.

Dünya ölkələrində geniş miqyas alan və qlobal xarakter daşıyan maliyyə böhranı bütün ölkələrin iqtisadiyyatını sanki iflic vəziyyətinə gətirərək özündən asılı vəziyyətə salmışdır. Dünya neft birjasında qiymətlərin əsaslı surətdə azalması və dolların məzənnəsinin iki dəfədən də çox artımı ölkələrin iqtisadiyyatında mənfi təzahürlərlə müşahidə edilməkdədir. Məhz bu mənfi nəticələr Azərbaycandan da yan keçmədi. Bütün bu mənfi tendesiyaların müşahidə edilməsinə baxmayaraq ölkə rəhbərinin həyata keçirdiyi məqsədəuyğun və düzgün strategiyası bu böhranla mübarizədə əhəmiyyətli rol oynamış və oynamaqdadır. Həmçinin Azərbaycanda makroiqtisadi sabitlik qorunmaqla bərabər, icrası nəzərdə tutulan bütün sosial əhəmiyyətli proqramlar müvəffəqiyyətlə həyata keçirilmişdir. Prezident bütün çıxışlarında dəfələrlə vurğulayaraq söyləmişdir ki, neft gəlirlərinin azaldığı bir dövrdə hökumətin qarşısına qoyduğu vacib vəzifə qeyri-neft sektoru ilə əlaqəli sahələrin inkişafının təmin edilməsi ilə bağlı olmalıdır və bugünkü zamanda da ölkənin

iqtisadiyyatı önündə dayanan ən vacib məsələ məhz budur. ÜDM-in inkişafında neftlə bağlı olan sahələrin, o cümlədən qeyri-neft sahələrinin payını aşağıdakı qrafikdə müşahidə etmək olar:

Qrafik 2.2

Mənbə: <http://caspienbarrel.org/wp-content/uploads>

Qrafikdən də məlumdur ki, 2011-ci ildən ölkəyə neftdən gələn gəlirlərdə kəskin azalma müşahidə edilməkdədir. Belə vəziyyət davam etdikcə qeyri – neftlə bağlı olan istiqamətin inkişaf etdirilməsi birinci plana keçmişdir. Qeyri – neftlə əlaqəli istiqamətlərdən Azərbaycanın iqtisadiyyatı üçün prioritetli hesab edilən sahələr kənd təsərrüfatı, nəqliyyat, turizm, xidmət sferası, emalədar sənaye komplekslərinin, informasiya - kommunikasiya texnologiyalarının inkişafı sahələridir.

Qeyri – neft sektorunda inkişafı və iqtisadiyyatın şaxələndirilməsi məqsədilə ölkə başçısının imzalamış olduğu normativ-hüquqi aktlar və qəbul etdiyi sərəncamlar bilavasitə qeyd edilmiş sahənin inkişafına istiqamətləndirilmişdir. Uzun illərdən bəri sovet müstəmləkəçiliyi altında olan və müstəqillik yoluna çoxda uzun olmayan bir müddətdə qədəm qoymuş Respublikamızın qazanmış olduğu uğurlar ümummilli lider H.Əliyevin ideyalarından qüvvət almışdır. Tarixi şəxsiyyət hesab edilən H.Əliyevin

başlatmış olduğu iqtisadi islahatlar hazırda İlham Əliyevin başılığı ilə uğurla icrası gerçəkləşdirilir. Azad bazar iqtisadi sisteminə əsaslanan sahibkarlıq münasibətlərinin formalaşdırılması reallaşdırılan bu siyasətin əsasını təşkil edir. Keçən dövrlərdən bazar iqtisadiyyatının formalaşması xətti ilə irəliləyən respublikamızda özəl bölmənin inkişafının təminatı üçün investisiya və əlverişli sahibkarlıq mühitinin təşkili istiqamətində vacib xarakterli işlər gerçəkləşdirilmişdir. Belə ki, özəl sektorun inkişaf etdirilməsi, sahibkarlığın formalaşdırılması, iş yerlərinin açılması məqsədilə yeni müəssisələrin yaradılması bu işlərdəndir. İqtisadiyyatın çoxşaxəli istiqamətdə inkişafının təmin edilməsində, eləcə də sahibkarlığın inkişafı sahəsində güclü iradə nümayiş etdirilməsi prezident İ.Əliyevin davamlı siyasətinin əsas prioritetidir. Onun “Ölkənin gələcək prioritet inkişafı bilavasitə sahibkarlığın inkişafından əsaslı sürətdə asılıdır” məfhumuna müvafiq olaraq, ölkədə sahibkarlıq fəaliyyətinin inkişafı ölkənin iqtisadi siyasətinin əsas hədəflərindən birinə çevrilməkdədir. Ölkədə özəl bölmənin inkişaf etdirilməsinə göstərilən diqqət və qayğının nəticəsidir ki, son zamanlarda ölkəmizin dinamik inkişaf etdirilməsində iqtisadiyyatın əsas hərəkətverici qüvvəsinə çevrilən kiçik və orta sahibkarlığın rolu artmaqdadır.

Ölkə başçısının rəhbərliyi altında 2015 –ci ilin sosial- iqtisadi inkişafı prosesinin yekunları və 2016-cı ildə qarşıya qoyulan məqsədlər haqqında təşkil edilən Nazirlər Kabinetinin iclasında özəl bölmənin inkişaf etdirilməsinə qarşıdan gələn illərdə də xüsusi diqqət yetiriləcəyi vurğulanmışdır. Bunu isə təsadüfi baş verən bir vəziyyət olaraq qiymətləndirmək olmaz. Çünki, son zamanlar ölkəmizin iqtisadi sahədə sürətlə inkişafı bilavasitə özəl bölmə, həmçinin kiçik və orta sahibkarlığın inkişafı ilə əlaqəlidir. Ölkədə yatırım edilən investisiyaların əksəriyyət hissəsi özəl sektorun investorları tərəfindən yatırılan daxili investisiyalara şamil edilir. Bu onun göstəricisidir ki, Azərbaycanın iqtisadi gücü artmış və özəl sektorun inkişafı əsasən ölkədə gedən uğurlu inkişaf prosesi ilə birbaşa əlaqəli olmuşdur. Ölkə başçısı dövlətin

reallaşdırdığı iqtisadi siyasətin əsas hədəflərindən biri olaraq sahibkarlığın inkişaf etdirilməsini bəyan etməklə bildirmişdir ki, özəl sektorun inkişafı göstəriciləri ilə əlaqəli onların fəaliyyətlərinə göstərilən qanunsuz müdaxilələr, həmçinin dövlət orqanlarının rəhbərliyi ilə aparılan əsassız yoxlamalar yolverilməzdir. Bu mərhələdə vacib xarakterli tədbirlər həyata keçirilir və keçirilməkdə davam edəcəkdir. Hazırki dövrdə qeyri-neft sahələrinin, həmçinin sahibkarlıq fəaliyyətinin normal inkişafına bilərəkdən əngəl törədən, onları incidən, onlar arasında ixtilaf törətməyə can atan şəxslərə layiqli cavab verilməklə məsuliyyətə cəlb edirlər. Ölkə başçısının bütün çıxış nitqlərində sahibkarların yanında olduğunu vurğulaması onun fəaliyyətinin nəticələrində də öz əksini tapmaqdadır.

Ölkə başçısı tərəfindən 2015 –ci ilin oktyabrında “Sahibkarlıq fəaliyyəti sahəsində aparılan yoxlamaların dayandırılması” haqqında imzalamış olduğu qanun sahibkarların fəaliyyət sahəsinə dövlətin göstərmiş olduğu köməyin artırılması ilə bərabər, bu istiqamətə göstərilən yersiz müdaxilələrin məhdudlaşdırılması və ölkənin səmərəli şəkildə formalaşdırılmış investisiya mühitinin daha da təkmilləşdirilməsi istiqamətində vacib rol oynayır. Tətbiq edilən tədbirlərin nəticəsi olaraq sahibkarların öz fəaliyyət sahələrini tam planlaşdırmağa imkan yaratmaqla özəl bölmənin geniş miqyas almasına imkan yaradacaqdır. [38]

Azərbaycan Respublikasında bir çox sahibkarlıq fəaliyyəti ilə əlaqəli sahələrin tənzimlənməsi məqsədilə xüsusi razılıq, yəni lisenziya lazım gəlirdi. Məlum məsələdir ki, bu sahədə fəaliyyət göstərən sahibkarlar xüsusi razılıq tələb edən sənədi alarkən müəyyən çətinliklərlə qarşılaşırdılar ki, bu da haqlı şəkildə narazılıqların yaranmasına səbəb olurdu. Sahibkarlıq fəaliyyətinin inkişaf etdirilməsi ilə bağlı olaraq ölkə rəhbərliyi onların problemlərini dinləyərkən icazə sənədlərinin verilməsi ilə əlaqədar yaranmış bu xoşagəlməz hallar, onların sayının çoxluğu və yaratmış olduğu çətinlikləri nəzərə alaraq fərman imzalamışdır. Bu fərmanla müəyyən edilən məsələlərin həlli ilə əlaqəli olaraq

İqtisadiyyat və Sənaye Nazirliyi konkret tədbirlər planı formalaşdırılmışdır. Xüsusi razılıq tələb edən sənədlərin (lisenziyaların) verilməsi “Asan xidmət” mərkəzlərinə həvalə edilmişdir. “Asan xidmət” mərkəzləri sahibkarların fəaliyyətlərində vaxt itkisinin qarşısının alınması, korrupsiya hallarının azaldılması, onlara daha rahat xidmətin göstərilməsini təmin edir. Ölkədə bu fəaliyyətin inkişafına göstərilən köməyin əsas formaları hesab edilən imzalanmış sənədlər, həyata keçirilən son islahatlar, qəbul edilən qərarlar bu sahədə müsbət dəyişikliklərin yaranmasına, sahibkarlar ilə dövlət bölmələri arasında birbaşa əlaqənin məhdudlaşdırılmasına və heç bir əsası olmayan müdaxilələrin tam formada aradan qaldırılmasına şərait yaradacaqdır.

Ölkədə sahibkarlığın bu temple inkişaf etməsi ondan istifadə imkanlarının düzgün müəyyən edilməsini şərtləndirir. Azərbaycanda bu sahənin inkişafı aşağıdakı istifadə göstəricilərini müəyyən edir:

- Qeyri-neft sektorunun inkişafına stimül yaradılır;
- Sahibkarlığın inkişafı daha çox iş yerlərinin yaradılmasını şərtləndirir;
- Ölkədə ərzaq təhlükəsizliyi təmin edilir;
- Ölkənin ixrac potensialı artırılır;
- Ölkənin idxaldan asılılığı minimuma endirilir.

Qeyri – neft sektorunun inkişafının əsasında sahibkarlıq fəaliyyətinin inkişafı dayanır. Ölkədə sahibkarlıq fəaliyyətini inkişaf etdirməklə, onların fəaliyyətlərini stimullaşdırmaqla ölkənin neftdən asılılığını azaltmaqla qeyri – neft sferasını inkişaf etdirmək olar və bu sferanın genişləndirilməsinin təmini kənd təsərrüfatının inkişafı ilə bağlıdır. Bu sahənin fəaliyyətinin inkişafı üçün hökumət tərəfindən müxtəlif həvəsləndirici tədbirlərin həyata keçirilməsi nəzərdə tutulur. Kənd təsərrüfatı ilə məşğul olan sahibkarlara verilən güzəştli şərtlərlə kreditlər, həmçinin müxtəlif avadanlıqların lizinq vasitəsilə verilməsi, aparılan istər qanuni, istərsədə qanundan kənar yoxlamaların məhdudlaşdırılması, vergi ödənişlərində, gömrük rəsmiləşdirilməsində edilən güzəştlər bu tədbirlərdəndir.

Ölkədə aqrar sferanın inkişafı üçün ərzaq təhlükəsizliyinin, həmçinin etibarlı ərzaq təminatının yaradılması baxımdan əhəmiyyətlidir. Respublikanın ərzaq təhlükəsizliyinin idxaldan asılılığını məhdudlaşdırmaq və yerli istehsal vasitəsilə ərzaq təhlükəsizliyin təmin edilməsi ölkə qarşısında duran əsas hədəflərdəndir. Ölkə iqtisadiyyatının etibarlı və davamlı ərzaq məhsulları ilə təminatı bu ölkənin iqtisadi sabitliyi və sosial dayanıqlığının başlıca şərti hesab edilir və Azərbaycanda çoxtərəfli tədbirlər planı hazırlanaraq reallaşdırılır və ölkənin ərzaqla təminat səviyyəsinin bilavasitə asılı olduğu aqrar sahənin inkişaf etdirilməsinə yönələn genişmiqyaslı dövlət əhəmiyyətli proqramlar qəbul edilir və icrası reallaşdırılır. Azərbaycanda əhalinin ərzaqla etibarlı təminatının yaradılmasında başlıca sahə hesab edilən aqrar sferanın inkişafına xüsusilə diqqət göstərilir. Bu sferanın inkişafı ölkədə sahibkarlıq fəaliyyətinin inkişaf göstəricisindən əsaslı surətdə asılı olaraq dəyişir. Nə qədər ki, sahibkarlar diqqət mərkəzindən uzaq düşür, o qədər də aqrar sahə inkişafdan geri qalır. Ancaq Azərbaycanda vəziyyət bu prosesdən əsaslı şəkildə fərqlənir. İndiki zamanda aqrar sferanın respublika ərazisində inkişafı elə bir vəziyyətə çatmışdır ki, əhalinin bu tip məhsullara olan ehtiyacını qisməndə olsa qarşılamaq mümkündür. Ölkəmiz isə aqrar sferanın inkişaf etdirilməsi baxımından geniş potensiala malikdir. Ardıcıl icra edilən dövlət proqramlarının davam etdirilməsi kənd təsərrüfatında gələcəkdə 2-3 dəfəyədək artımın əldə edilməsinə imkan verə bilər.

Azərbaycanda XXI əsrin reallığı nümayiş etdirir ki, ölkədə işsizlərin işə düzəlməsi üçün onlarda həddindən artıq yüksək peşəkarlıq qabiliyyətinin olması tələb edilir. Bu prosesin nəticəsidir ki, hər il ölkə üzrə ali məktəbləri bitirən şəxslərin 60 %-dən artığı iş tapmaqda çətinlik çəkir. Bu tendensiya bir sıra səbəblərlə bağlıdır: ali təhsil ocaqlarında təlim prosesinin düzgün qurulmaması, tələbələrin bilavasitə təcrübədən uzaq olması, tələbələrə ancaq əzbərçiliyi təqlid edən nəzəriyyənin diqqətə edilməsi onların gələcək fəaliyyətlərinə mənfi təsir etməklə, onların peşəkar sahibkar, iş adamı kimi formalaşmasına maneçilik

törədir. Ölkə başçısı çıxışlarında dövlətin sosial – iqtisadi strategiyasının əsas məqsədlərindən birinin məhz yeni iş yerlərinin açılması olduğunu qeyd etmişdir. Dünya maliyyə böhranının mənfi təsirlərinin hiss olunduğu bir dövrdə müxtəlif müəssisələrin bağlanması müşahidə edilməkdədir. Ölkə başçısı bu cür vəziyyətin məşğulluq səviyyəsinin yüksəldilməsi baxımından yolverilməz olduğunu vurğulamışdır.

FƏSİL III. AZƏRBAYCANDA SAHİBKARLIĞIN İNKİŞAFININ REGIONAL XÜSUSİYYƏTLƏRİ VƏ İNKİŞAFI

3.1. Regionlarda sahibkarlığın inkişafının mövcud vəziyyətinin təhlili

Müasir dövrdə regionların həm sosial, həm də iqtisadi inkişafına nail olmaq ölkə qarşısında dayanan ən mühüm vəzifələrdən hesab edilir. Regionlarda inkişafın yüksək səviyyəsinin müəyyənləşdirilməsində sahibkarlıq subyektlərinin mühüm rolu vardır. Regionların iqtisadi potensialını müəyyənləşdirən göstəricilərdən biri də orada olan sahibkar subyektlərin iqtisadiyyat sahəsində göstərdiyi fəaliyyətləri ilə bağlıdır. Həmçinin sahibkarlığın inkişafı ölkəni idxaldan asılı olmaqdan azad edir, ixracı artırır. Bu məqsədlə də regionlarda sahibkarlıq fəaliyyətinin inkişafının yüksəldilməsi artıq dövlətin vəzifəsinə çevrilməkdədir.

Respublikamızda 1995 –ci ildə reallaşdırılan rayonlaşma siyasətinə müvafiq olaraq 5 təbii iqtisadi zona daxilində 10 iqtisadi rayon müəyyən edilmişdir. Ölkənin hər bir regionu təbii resurs potensialına, iqlim şəraitinə, təsərrüfatın ərazi və sahə quruluşuna, əhalinin məskunlaşması və tarixi inkişaf xüsusiyyətlərinə görə fərqlənirlər. Regionlarda olan məhz bu xüsusiyyətlərə görə yalnız müəyyən qisim bölgələrdə ayrı-ayrı məhsulların istehsal edilməsi və göstərilən xidmətlərin inkişaf etdirilməsi nisbətən daha səmərəli olur. Göstərilən fərqli xüsusiyyətlər bölgələrdə bu fəaliyyət sahəsinin müxtəlif istiqamətlərdə inkişafına zəmin yaradır. Regionlarda təbii halda mövcud olan şəraitin əlverişliliyinə baxmayaraq, bəzən süni şəkildə yaradılan və ya təbii halda yaranmış problemlər bu fəaliyyət prosesini ləngitməklə prosesin gedişinə maneçilik törədir. [15]

Müasir dövrdə region daxilində sahibkarlıq fəaliyyətinin inkişafında yaranmış mövcud vəziyyəti 10 iqtisadi rayon timsalında nəzərdən keçirək. İqtisadi rayon ölkə daxilində təsərrüfatın ixtisaslaşması səviyyəsinə görə fərqlənən ərazilərdir. Həmin iqtisadi rayonlar aşağıdakılardır: *Böyük Qafqaz təbii*

– *iqtisadi zonasına* daxil olan Abşeron iqtisadi rayonu, Quba – Xaçmaz iqtisadi rayonu, Dağlıq Şirvan iqtisadi rayonu, Şəki – Zaqatala iqtisadi rayonu; *Kiçik Qafqaz təbii – iqtisadi zonasına* daxil olan Gəncə - Qazax iqtisadi rayonu, Kəlbəcər – Laçın iqtisadi rayonu, Yuxarı Qarabağ iqtisadi rayonu; *Kür – Araz təbii – iqtisadi zonasına* daxil olan Aran iqtisadi rayonu; *Lənkəran təbii – iqtisadi zonasına* daxil olan Lənkəran–Astara iqtisadi rayonu; *Naxçıvan təbii–iqtisadi zonasına* daxil olan Naxçıvan iqtisadi rayonu. [13]

Abşeron iqtisadi rayonu. Respublikamızda regionların sosial – iqtisadi inkişaf göstəricilərini gücləndirmək məqsədi ilə müxtəlif zamanı əhatələyən “Regionların sosial – iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı” təsdiqlənmişdir. İcrası reallaşdırılan bu Dövlət proqramı çərçivəsində Abşeron iqtisadi rayonunun makroiqtisadi göstəricilərində artım qeyd edilməkdədir. Bu iqtisadi rayonda sahibkarlığın müxtəlif formalarının inkişaf etdirilməsinə hərtərəfli şərait yaradılaraq daxili resurslar hesabına sağlam sahibkarlıq mühitinin formalaşdırılması yönündə vacib əhəmiyyət kəsb edən işlər görülmüşdür.

Abşeron iqtisadi rayonunda Sahibkarlığa Kömək Milli Fondunun təşkilatçılığı 2015 –ci ildə 60-dan çox layihənin reallaşdırılması üzrə 41.364 milyon manat güzəştli şərtlərlə kreditlərin verilməsi həyata keçirilmiş və reallaşdırılan layihələr nəticəsində 900 –dən artıq yeni iş yerləri yaradılmaqla işsizlik səviyyəsinin azaldılmasına əhəmiyyətli dərəcədə təsir etmişdir. Son illər iqtisadi rayonlar üçün prioritet xarakter daşıyan vəzifələrdən biri hökumət tərəfindən müəyyən edilən dotasiyalardan asılılığın azaldılmasıdır. Bu məqsədlə Abşeron iqtisadi rayonunda ciddi işlər görülmüşdür. Artıq 6 ildən çox bir müddətdir ki, bu iqtisadi rayonda güclü iqtisadiyyatın, o cümlədən sahibkarlıq obyektlərinin istehsal, ticarət, xidmət və başqa istiqamətlər üzrə fəaliyyəti həyata keçirilən sahibkarlıq obyektlərinə qurulmuş əlverişli vəziyyətin nəticəsidir ki, sahibkar subyektlər büdcədən ayrılan dotasiyaları əldə etmədən yerli gəlirləri vasitəsilə yerli büdcənin yaranmış xərclərini tam formada olmasada qismən qarşılayırlar.

Abşeron rayonunda sahibkarlıq birçox sahələr üzrə inkişaf edib. Burada əsasən bitkiçilikdən zeytun, zəfəran, üzüm və s., heyvandarlıqdan maldarlıq, qoyunçuluq, quşçuluq, arıçılıq sahələri sahibkarların əsas məşğuliyyət formalarıdır.

Abşeron iqtisadi rayonunda iqtisadi fəallığın artırılması, sahibkarlıq fəaliyyətinin inkişafı göstəricilərinin yüksəldilməsi məqsədi ilə aşağıdakı potensial işlərin reallaşdırılması müəyyənləşdirilmişdir:

- Sahibkarlığın müxtəlif formalarında çalışan şəxslərə dövlət tərəfindən göstərilən köməkliyin artırılması;
- Bakı şəhərinin inkişaf planına müvafiq surətdə istifadə təyinatlı torpaq sahələri nəzərə alınmaqla, rayon üzrə əkinə yararlı kənd təsərrüfatı məqsədli dövlət, bələdiyyə və pay torpaqlarının yenidən yoxlanmasının aparılması, iri və orta fermer təsərrüfatlarının yaradılması üçün ayrılmış pay torpaqlarının kooperasiyalarda birləşdirilməsinin stimullaşdırılması;
- Bu iqtisadi rayonunun relyef quruluşuna uyğun müasir tələblərə cavab verən maşın – traktor parkına malik olan “Aqroservis” xidmət müəssisəsinin yaradılması;
- Abşeron iqtisadi rayonunun ərazisində yaradılmış keçmiş 3 saylı Zeytun və Türkan üzümçülük savxozlarını yeni müasir zeytun bağlarının salınmasına təşviq elərək, bu sahəyə dövlətin maliyyə köməkliyinin cəlb edilməsi;
- Ənənəvi təsərrüfatçılıq sahələrindən biri olan gülçülüyn inkişafı üçün həvəsləndirici kompleks xarakterli işlərin görülməsi, istehlakçıların tələbatlarını qarşılamaq üçün istər daxili, istərsədə xarici ölkə bazarlarda rəqabətqabiliyyətli gül növlərinin tinglərinin və toxumlarının idxalının və istehsalçılara satışının dəstəklənməsi;
- Masazırda yerləşən gölün müalicəvi əhəmiyyətini nəzərə alaraq burada sanatoriya məqsədli obyektlərin inşasının hökumət orqanları tərəfindən dəstək göstərilməsi və bu istiqamətə sahibkarların yönləndirilməsi;

- Xızı rayonunda arıçılığın inkişafına dövlət tərəfindən dəstəyin göstərilməsi, rayon ərazisində müxtəlif növ dulusçuluq sənət nümunələrinin istehsalı üzrə sexlərin yaradılması və s. [18]

Quba – Xaçmaz iqtisadi rayonu. Respublikanın şimal və şimal-şərq hissəsini əhatələyən bu iqtisadi rayonun inkişafının dəstəklənməsi hər zaman dövlətin diqqətindədir. Prezident İlham Əliyev regionların yüksək əsaslarla inkişafının təminatına hər zaman diqqət və qayğı göstərmiş, regionların bərabər səviyyəli inkişafının dəstəklənməsi məqsədilə bir sıra vacib əhəmiyyətli dövlət proqramları imzalamışdır. Regionların sosial – iqtisadi inkişafını əhatə edən 2009 – 2013 –cü illəri əhatələyən dövlət proqramının uğurlu şəkildə reallaşdırılması nəticəsində yeni müəssisələr qurulur ki, onun da nəticəsində iş yerlərinin sayında artım müşahidə edilir, müasir infrastruktur formalaşdırılır. Xaçmazda Quba – Xaçmaz R.İ.M-in (Regional İnkişaf Mərkəzi) əsasının qoyulması burada gənc nəslin sahibkarlıq fəaliyyətinə cəlbi, öz iş imkanlarını təkmilləşdirmək istəyən kiçik sahibkarlar üçün davamlı maarifləndirmə işlərinin təşkili, konsaltinq və informasiya xidmətlərinin göstərilməsi cəhətdən xüsusilə əhəmiyyət kəsb etmişdir.

Regional İnkişaf Mərkəzinin nəzdində yaradılmış biznes inqubatorların iştirakçıları olan sahibkar subyektlər və bu fəaliyyətə yeni qoşulan işgüzar gənclər iqtisadi rayonun inkişaf etdirilməsinə öz töhfələrini verməkdə davam edirlər. Regionda işgüzar gənclərin bu fəaliyyət prosesinə cəlbində yaradılmış olan biznes inqubatorlar əsas mexanizmlərdəndir. Burada biznes inqubatorun fəaliyyət mexanizmi gənclərin yenilikçi imkanlarının və təşəbbüslərinin dəstəklənməsinə, məşğulluğun artırılmasına, həmçinin iqtisadi rayonun inkişaf etdirilməsinə geniş imkanlar açır.

Regionda iqtisadi fəallığın artırılması, səmərəli biznes mühitinin inkişafı naminə aşağıdakı potensial tədbirlərin reallaşdırılması diqqət mərkəzində saxlanılmışdır:

- Siyəzən rayonunda əkinçilik və heyvandarlığın inkişaf tempinin yüksəldilməsi üçün fermerlərin maliyyə resursları əldə edə bilmələri imkanlarının genişləndirilməsi;
- Bu iqtisadi rayonda quşçuluq təsərrüfatlarının miqyasının artırılması və yeni müəssisələrin açılması və fəaliyyətlərinə dəstəyin verilməsi;
- Ət və süd emalı müəssisələrinin yaradılmasına sahibkarlar tərəfindən marağın artırılması;
- Maldarlığın inkişafının sürətləndirilməsi, qaramalın, qoyuçuluğun sayında artımın əldə edilməsi, kütləvi yayılan müxtəlif heyvan xəstəliklərindən heyvanların qorunması məqsədi ilə baytarlıq mərkəzlərinin yaradılmasının zəruriliyi;
- İqtisadi rayonda aqroservis xidmətlərinin keyfiyyətinin yüksəldilməsi və fəaliyyət istiqamətinin genişləndirilməsi;
- Quba – Xaçmaz iqtisadi rayonunun Xəzər dənizinə çıxış imkanlarını nəzərə alaraq, həmçinin region ərazisində yerli, ölkə və dünya əhəmiyyətli abidələrin mövcudluğunu nəzərə alaraq sahibkarların turizmin inkişaf etdirilməsinə maraqlarının artırılması;
- Rayonda qum, çınqıl, əhəngdaşı və s. təbii resurs ehtiyatlarının mövcudluğunu nəzərə alaraq tikinti materiallarının emalı müəssisələrinin yaradılmasına sahibkarların cəlb edilməsi. [19]

Dağlıq Şirvan iqtisadi rayonu. Qeyd olunan rayon Ağsu, İsmayıllı, Qobustan və Şamaxı rayonlarını özündə birləşdirməklə **6,06 min kvadrat km** ərazini əhatələyir. İqtisadi rayonun torpaq – iqlim şəraiti burada müxtəlif kənd təsərrüfatı nəhsullarının yetişdirilməsi üçün potensial imkanlara malikdir. Dağlıq Şirvan iqtisadi rayonunda sahibkarlığın tarixən formalaşmış əsas istiqamətləri üzümçülük, taxılçılıq və heyvandarlıqdır. İndiki iqtisadi islahatlar şəraitində üzümçülüyn inkişafında dövlətlə yanaşı sahibkarların da böyük qüvvəsini diqqətdə saxlamaq lazımdır. Üzümçülük əsasən şərab istehsalında xammal rolunu oynayır. Ölkəmizdə şəraba böyük tələbatın mövcudluğunu diqqətə alsaq,

o zaman bu sahədə sahibkarlığın inkişafını dəstəkləmək daha məqsədəuyğundur. Xüsusi ilə geniş miqyaslı imkanlara malik sahibkarlara, üzümçülükdə kompleks təsərrüfatların yaradılmasına yüksək tələbat vardır. Bunun da icrasının həyataşdırılması üçün dövlətin maddi yardımı və nəzarəti əsas şərtidir.

Dağlıq Şirvan iqtisadi rayonunda “Regionların sosial – iqtisadi inkişafının təmin edilməsini əhatə edən 2014 – 2018 –ci il Dövlət proqramında” sahibkarlığın inkişafının təmini məqsədilə investisiya yatırımlarının edilməsi üçün dövlətin diqqətində dayanan sahələr aşağıdakılardır:

- Aqrar sferayla bağlı məhsulların istehsalı və emalının inkişaf etdirilməsinin dövlət tərəfindən dəstəklənməsi;
- Ağsu rayonunda pambıqçılığın və taxılçılığın inkişafının dəstəklənməsi;
- İsmayılı rayonu ərazisində heyvandarlıq, quşçuluq, arıçılıq, meyvəçilik, şərabçılıq və üzümçülük sahələrinin inkişafı ;
- Qeyd edilən rayonda qədim misgərlik məmulatlarının və digər xalq sənətkarlıq məhsullarının istehsalını dəstəkləməklə sahibkarların diqqət və maraqlarının bu istiqamətə yönəldilməsi;
- Qobustan, həmçinin də digər rayonlarda aqroservis xidmətlərinin və yeni texnika ilə təchizatın yaxşılaşdırılması;
- Dağlıq Şirvanın adından göründüyündən dağlıq relyefini nəzərə alaraq turizm komplekslərinin inkişafı üçün sahibkar investorların bu sahəyə maraqlarının artırılması;
- Qobustan rayonunda əhəngdaşı, sənaye əhəmiyyətli gillər, vulkan külləri, gips, şist və s. ehtiyatların mövcudluğunu nəzərə alaraq emaledici müəssisələrin yaradılmasının dəstəklənməsi. [20]

Şəki – Zaqatala iqtisadi rayonu. Respublikanın zəngin bölgələrindən biri hesab edilən bu iqtisadi rayon Balakən, Zaqatala, Qax, Oğuz, Şəki, Qəbələ inzibati rayonlarının ərazilərini əhatələməklə sahibkarlığın inkişafı baxımından olduqca əlverişli relyefə malikdir. Region iqtisadiyyatının əsasında kənd təsərrüfatı, onunla bağlı sahələr dayanır. İqtisadi rayonda sahibkarlıq əsasən

tütünçülük, çayçılıq, baramaçılıq, gülçülük, çəltikçilik, meyvəçilik (əsasən qoz, fındıq, şabalıd), taxılçılıq, üzümçülük, qoyunçuluq sahələri ilə təmsil olunur.

Sahibkarlığın inkişafı səviyyəsinin formalaşdırılması məqsədilə İqtisadi İnkişaf Nazirliyi sahibkarlarla dəfələrlə görüşlər keçirmiş və aşağıdakı istiqamətlər üzrə sahibkarların investisiyalaşdırılması qərara alınmışdır:

- Zaqatala rayonu ərazisində müasir tələbləri qarşılayan ətlik yönümlü təsərrüfatın, soyutma sistemləri ilə təchiz edilən anbar komplekslərinin, yaradılması, yerli çay plantasiyalarının sayının artırılması;
- Suvarma sistemini təkmilləşdirməklə intensiv surətdə qarğıdalı əkini, əkindən əldə edilən qarğıdalı məhsulunun qurudulması, çeşidlənməsi və saxlanması, qlükozanın əldə edilməsi məqsədi ilə müasir standartlara uyğun gələn anbarların inşası;
- Şəki rayonu ərazisində gündəlik istehsal gücü 10t olan müasir çörək zavodunun və il ərzində ümumilikdə istehsal gücü 6000t olan ətlik məqsədli quşçuluq təsərrüfat formalarının yaradılması;
- Qax rayonunda yetişdirilən məhsulların (xüsusilə meşə meyvələrinin və giləmeyvələrinin) emalı və mineral suların qablaşdırılması müəssisələrinin yaradılması və rekonstruksiyası;
- Oğuz rayonunda təbii suların qablaşdırılması müəssisələrinin və həmçinin emal edilib qablaşdırılan məhsulların saxlanması üçün tutumu 2000t olan soyuducu sistemlərlə təchiz edilmiş anbar komplekslərinin inşası; [21]

Gəncə - Qazax iqtisadi rayonu. İqtisadi rayon Ağstafa, Qazax, Tovuz, Daşkəsən, Goranboy, Gədəbəy, Göygöl, Samux inzibati rayonlarını və Gəncə, Naftalan kimi şəhərlər də daxil olmaqla sahibkarlıq fəaliyyətinin inkişaf etdirilməsi üçün zəngin resurs ehtiyatına malikdir. İqtisadi rayon iqtisadi əhəmiyyətliyinə görə Abşerondan sonra 2 –ci yerdədir. Qeyd edilən iqtisadi rayonda sahibkarlıq subyektlərinin inkişafı göstəricilərini artırmaq üçün 2014 – cü il ərzində Sahibkarlığa Kömək Milli Fondunun dəstəyi ilə sahibkar

subyektlərin 1321 (23.8%) investisiya layihəsinin maliyyələşdirilməsi üçün 36803.6 min manat (12.5%) güzəştli şərtlərlə kreditləşdirmə reallaşdırılmışdır ki, həmin kreditlər də müasir texnologiyaların tətbiq edilməsinə əsaslanan logistika mərkəzlərinin, taxıl anbarlarının, quşçuluq fabrikinin, istixana təsərrüfatlarının, iri heyvandarlıq komplekslərinin, meyvə - tərəvəz, ət, süd emalı, süfrə suları istehsalı, çörək zavodlarının tikilməsi, tikinti materialları istehsal edən müəssisələrin və digər əhəmiyyətli sahələrin investisiya xarakterli layihələrinə yönəlmişdir. [24]

Aran iqtisadi rayonu. Region ərazisinin böyük və düzənlik olması ilə seçilir. Bu iqtisadi rayonda sahibkarlıq əsasən yüngül sənaye sahəsi, yeyinti məhsulları istehsalı və aqrar sənaye sahələri üzrə inkişaf etmişdir. Bu regiona tabe edilən bütün rayonlarda yeyinti sənaye müəssisələri vardır. Neftçala rayonunun Bankə qəsəbəsi daxilində balıq məhsulları istehsal edən balıq-konserv zavodu, İmişlidə şəkər zavodu, Göyçaydayerli xammala əsaslanan şərab və konyak istehsal edən zavodlar tikilib istifadəyə verilməsinin nəticəsidir ki, rayon ərazisində balıqçılıq, şəkər çuğunduru, üzümçülük, eləcə də meyvəçilik sahibkarlığın prioritet məqsədlərinə çevrilmişdir. Pambıqçılığın inkişafına dəstək verilməsi üçün rayonda 14 pambıqtəmizləmə zavodu tikilmişdir.

Aran iqtisadi rayonunun ərazisinin coğrafi mövqe baxımından düzənlik və iqlim tipinin quru subtropik iqlim olması əkinçiliklə məşğul olanların heyvandarlıqla məşğul olanlardan daha çox üstünlük təşkil etməsinə səbəb olmuşdur. İqtisadi rayonda aqrar sektora daxil olan müxtəlif sahələr – üzümçülük, taxılçılıq, pambıqçılıq, quru subtropik meyvəçilik və heyvandarlığın başqa növləri üzrə ixtisaslaşmışdır. Baxmayaraq bu sahələr inkişaf edib, ancaq bu fəaliyyət sahəsinə maneçilik törədən bir sıra vacib problemlər vardır. Həmin problemlər torpaqların şoranlaşması, quraqlıq, səhrələşmə, Xəzər dənizinin şor suyunun sahil ərazilərini mütəmadi şəkildə yuması, rayonun iqliminə uyğun olan “ağ yel” və “qara yel” küləyidir. [22]

Lənkəran-Astara iqtisadi rayonu. Ölkə ərazisinin cənub – şərqini əhatələyən iqtisadi rayon özünün zəngin resurslarına, iqlim şəraitinə görə digər

rayonlardan fərqlənir. Rütubətli subtropik iqlimə sahib olan rayonda sahibkarlıq fərəş meyvəçilik, kartofçuluq, üzümçülük, subtropik meyvəçilik, eləcə də yeyinti məhsulları istehsal edən sahələr və yüngül sənaye sahələri inkişaf etmişdir.

Lənkəran – Astara iqtisadi rayonunun coğrafi mövqeyi sahibkarlığın inkişaf etdirilməsində bəzi həlli vacibliyi ilə seçilən problemlər yaradır: Subtropik meyvəçilik, çayçılıq, tərəvəzçilik və başqa təsərrüfat məhsullarının istehsal edilməsində və emalında yaranmış çətinliklər; rayonu şəhər mərkəzləri ilə birləşdirən yolların sürüşmə və uçquna məruz qalması; əkinçilikdə ixtisaslaşan sahibkarların torpaqları suvarmaqda qarşılaşdıqları çətinliklər; sahibkarların əkinçilikdən əldə etdikləri məhsulları nəinki daxili bazarlara, həmçinin də xarici ölkə bazarlarına çıxara bilməməsi. [23]

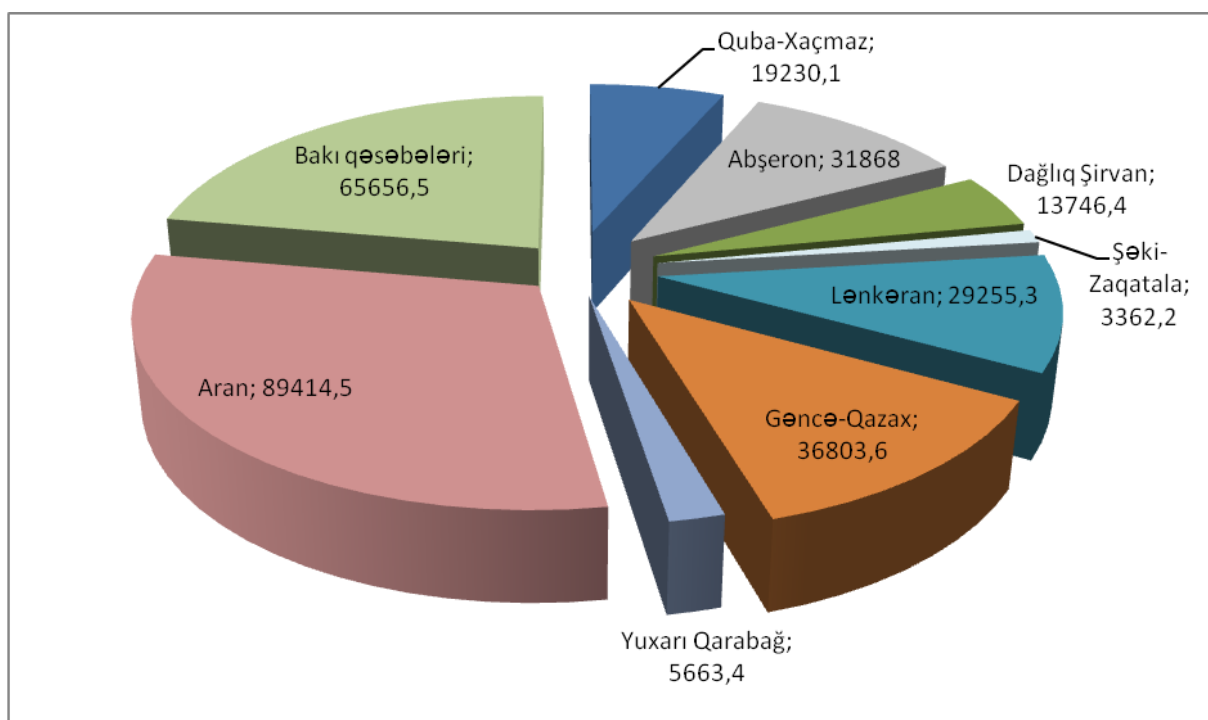
Naxçıvan iqtisadi rayonu. Azərbaycanın cənub qərbində yerləşən Naxçıvan iqtisadi rayonunun hər tərəfdən xarici ölkələrlə, xüsusilə də ermənistanla sərhəddə yerləşməsi onun iqtisadi – coğrafi mövqeyini əlverişsiz edir. Bu kimi mənfi tendensiyaların olmasına baxmayaraq sahibkarlığın inkişafının dəstəklənməsi məqsədilə 2006 –cı ildə Sahibkarlar Konfederasiyası yaradılmışdır. Bununla yanaşı NMR-ın Ali Məclisinin sədri hər il sahibkarlarla görüşərək onların problemləri ilə yaxından tanış olur, onların fəaliyyətinə dövlət dəstəyinin göstərilməsini və bunun hiss edilməsini təmin etmək üçün dövlət orqanlarına müvafiq tapşırıqlar verərək icrasını tələb edir. Sahibkarlara göstərilən maliyyə yardımının hər ildə artırılması, sahibkarların fəaliyyətinə kənardan göstərilən müdaxilələrin məhdudlaşdırılması, antiinhisar tədbirlərin gücləndirilməsi, sahibkar subyektlərin qeydiyyatının və lisenziyaların verilməsi ilə əlaqəli olan əməliyyatların bəsitləşdirilməsi məqsədilə “bir pəncərə” prinsipinin tətbiq edilməsi neqativ təsirlərini verməkdədir.

Naxçıvan iqtisadi rayonunda sahibkarların qarşılaşdığı problemlər aşağıdakılardır: əkilən torpaq sahələrinin suvarılma problemi; torpaqların şumlanması, məhsulların əkilməsi, biçilməsi üçün texnikanın çatışmazlığı; əldə edilən məhsulların xarici bazarlara çıxarılmasında yaranan çətinliklər, o

cümlədən gömrük rüsumlarının yüksək olması; gömrük rəsmiləşdirmə prosedurlarının uzun vaxt tələb etməsi; sahibkarlar tərəfindən götürülmüş kreditlərin vaxtında qaytarılmaması. Bütün sadalanan bu kimi problemlərin həll edilməsi üçün Naxçıvan MR Sahibkarlar Konfederasiyasının əməkdaşları daim olaraq sahibkarlarla görüşlər aparır və problemləri yerində dinləməklə onların ortadan qaldırılması yönündə bir sıra tədbirlər həyata keçirirlər.

Regionlar üzrə 2014 –cü il üçün Sahibkarlığa Kömək Milli Fondu tərəfindən ayrılmış güzəştli kreditləri aşağıdakı qrafikdən aydın müşahidə etmək olar:

Qrafik 3.1

Mənbə: http://anfes.gov.az/files/Hes_2014

Qrafikdən də görüldüyü kimi sahibkarlığın inkişafını təmin etmək məqsədilə Sahibkarlığa Kömək Milli Fondu tərəfindən kifayət qədər böyük məbləğdə kredit müəyyənləşdirilir ki, o da dövlətin sahibkarlıq subyektlərinə göstərdiyi diqqətin bariz nümunəsidir.

3.2. Regionlarda sahibkarlıq infrastrukturunun və özünütənzimləmə sisteminin təşəkkülü

Azərbaycanda iqtisadiyyatın inkişafının artan xətlə yüksəldilməsi və neftdən asılılığın azaldılıb qeyri-neftlə əlaqəli sahələrin şaxələndirilməsində özəl sektor xüsusilə vacib əhəmiyyətlidir və qeyd olunan yöndə sahibkarlığı inkişaf etdirməkəsas istiqamətlərdəndir. Ölkə başçısının “Azərbaycanın inkişaf səviyyəsi sahibkarlığın inkişafının mövcud səviyyəsdən asılıdır” strateji gedişinə uyğun surətdə bu fəaliyyət sahəsinin inkişafı səbəbilə özəl sektorun tərəqqi etməsinə xüsusilə diqqət göstərməli, dövlətin kömək tədbirləri vaxtaşırı tətbiq edilməli və mühüm islahatlar həyata keçirilməlidir. Reallaşdırılmış sistemli tədbirlər nəticəsində bu fəaliyyətdə məşğul olanların sayı 670 mindən çox olmuş, hazırda isə ÜDM-in tərkibində özəl bölmənin payı 80%, məşğulluğun ümumi səviyyəsində isə 75%-i ötüb keçmişdir.

Respublikada sahibkarlıq fəaliyyətinin inkişafının artırılmasında əsas yük regionların üzərindədir. Çünki regionların inkişafı göstəricilərinin artırılması prioritet olmaqla bu fəaliyyətin inkişafı məhz həmin təməllər üzərində quruludur. Regionların inkişafının artırılması sahibkarların fəaliyyətini stimullaşdırır, onların rahat fəaliyyət göstərmələrinə imkan yaradır.

Sahibkarlıq fəaliyyəti bir tərəfdən iqtisadi kateqoriya hesab edilməklə bazar iştirakçıları arasında çoxsahəli iqtisadi münasibətləri (istehsal, bölgü, mübadilə, istehlak), digər tərəfdən səmərəli təsərrüfatçılıq tipinə malik olmaqla mürəkkəb iqtisadi məzmun çalarına sahibdir. Sahibkar subyekt daha çox qazancsahibi olmaq üçün innovasiyanın yeniliklərindən, daha geniş formalı əmək üsullarından istifadə etməklə iqtisadi fəaliyyət qabiliyyətini səmərəli formada icrasını reallaşdırmağa imkan yaradır. Həmçinin sahibkar mütərəqqi iqtisadi təfəkkür hesab olunur ki, mütərəqqi iqtisadi təfəkkürə sahib olan sahibkar subyekti müasir dövrün tələbatına əsasən məhsulların və xidmətlərin istehsalını

daha mütərəqqi üsullarla inkişaf etdirilməsinə xidmət etməklə, ictimai həyatın digər sahələrində mühüm qənaət rejiminə əməl edir.

Sahibkarlıq fəaliyyəti sahibkarlıq subyektı vasitəsilə reallaşdırılır. Onların əsas vəzifələri iqtisadi fəaliyyətin gedışı üçün lazımlı olan əmək, kapital və torpaq amillərini birlikdə cəmləyir, bu amilləri müəyyən bir kombinasiyada toplayır və bu kombinasiyanın səmərəli fəaliyyətini gerçəkləşdirir. Bu fəaliyyət prosesinin subyektləri üzərlərinə düşən vəzifələrin icrasını sahibkarlığın inkişafı şəraitində həyata keçirirlər. Sahibkarlıq mühiti dedikdə, işgüzarlığın artırılması məqsədilə sahibkarlıq fəaliyyətinin həyata keçirilməsinə yönəlmiş amillərin və şəraitin məcmusu əksini ehtiva edir və müəyyən edilən amillər isə bu fəaliyyət sahəsi üçün əhəmiyyətli və ya qeyri - əhəmiyyətli şəraitin yaranmasına imkan verir.

Sahibkarlıqla məşğul olan subyektlər üçün əlverişli şəraitə malik iqtisadi mühitin yaradılmasında bir qrup amillər vacib xarakter daşıyır. Onlardan biri sahibkarlığın təməl prinsiplərinin formalaşdırılması və bu prinsiplərin səmərəli fəaliyyət göstərməsi, o cümlədən özünütənzimləmə sisteminin fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi üçün şəraitin yaradılmasıdır. Sahibkarlıq infrastrukturuna innovasiya tipli mərkəzlərin, lizinq müəssisələrinin fəaliyyətə başlaması, sahibkarların hazırlıq səviyyələrinin, həmçinin subyektlərin maddi-texniki bazasının yüksəldilməsi, ixtisasartırma məktəblərinin, kursların, seminarların təşkili və s. aiddir.

Ölkə iqtisadiyyatının müasirləşdirilməsi şəraitində yerli məhsulun rəqabətədavamlılığının artırılması birinci plana keçirilir və məhsul yeni məhsullar və innovasiyalı texnologiyalar qismində tətbiq edilən yeniliklərin keyfiyyətindən və həcmindən asılıdır. İqtisadi baxımdan İEÖ - in praktikasından məlumdur ki, beynəlxalq bazarlardakı rəqabət mübarizəsində innovasiyalı fəaliyyətin səmərəli strukturuna malik olan, innovasiyalı məhsulların tətbiqinin inkişaf etmiş infrastrukturuna yeyələnən sahibkar subyektlər qalib gəlirlər.

Son zamanlar elm və texnologiyanın sürətli inkişafı, həmçinin cəmiyyət üzvlərinin bu kimi yeniliklərə olan tələbatlarının yüksəlməsi ilə bilavasitə bağlı olaraq innovasiya prosesi vaxt ötdükcə isə bu fəaliyyətin əsas və vacib hissəsinə çevrilmişdir.

Sahibkarlıq infrastrukturunun tərkib hissəsi hesab edilən innovasiya mərkəzlərinin qurulması, onların inkişafı aşağıdakı xüsusiyyətlərlə şərtlənir:

- İstehsal prosesinin intensiv amillərin inkişaf sürəti ilə bağlılığı. Bu sahibkarlığın bütün sferalarında texniki tərəqqinin əldə edilən yeniliklərinin tətbiqi ilə müəyyən olunur ;
- Müasir texnikanın rekonstruksiyası və tətbiqi ilə əlaqəli səmərəliliyinin artırılmasında elmi biliyin müəyyən edici rolu;
- Yeni texnologiyanın yaradılması, mənimsənilməsi ilə bağlı zamanın qısaltılması, əhəmiyyətli şəkildə azaldılması, istehsalın texniki göstəricilərinin səviyyəsinin artırılması;
- Müasir səviyyəli texnika və texnologiyanın mənəvi cəhətdən sürətli şəkildə aşınması, yeni məhsulların əldə edilməsilə bağlı müəssisənin və xərclərin artması.

Dünya miqyasında dinamik inkişaf xüsusiyyətlərinə görə fərqlənən ölkələrdən biri Azərbaycandır və burada alternativ inkişaf mənbələrinin formalaşdırılması, daxili bazarların xarici investisiya subyektləri üçün cəlbedicilik səviyyəsinin yüksəldilməsi, habelə respublikada qeyri – neft sahələrinin inkişafının təmin edilməsi üçün İnformasiya Kommunikasiya Texnologiyaları (İKT) sektorunun dayanıqlı inkişaf səviyyəsinin artırılması İKT və elektron məhsullar və xidmətlər istehsalı üzrə texnoparkların yaradılmasını zəruri etmişdir. Qeyd olunan vəzifələrin icrasının gerçəkləşdirilməsi, bütövlükdə innovativ strukturlar şəbəkəsinin, həmçinin İKT profilli texnoparkların yaradılması və onların gələcək fəaliyyətlərinin idarəsini daha da aktuallaşdırmışdır.

Qlobal İnformasiya Cəmiyyətinin yarandığı müasir dövrün iqtisadiyyatında yeni formalaşan effektiv integrativ elmi – iqtisadi strukturların əlaqəsinə ciddi şəkildə ehtiyac yaranır. Son dövrləri əhatə edən İKT sektorunda və elmin inkişafı səviyyəsinin yüksəldilməsi üzrə milli strategiyalarında və “Azərbaycan 2020: gələcəyə baxış” Konsepsiyasında da başlıca olaraq elm-təhsil-istehsal sahələri üzrə üçtərəfli əlaqələrin qurulması, yeni idarəetmə mexanizmlərinin hazırlanması, innovasiya mərkəzlərinin, texnoparkların, texnoloji komplekslərin, biznes – incubatorların yaradılması və onların səmərəli fəaliyyətinin təşkili məsələləri bir vəzifə kimi diqqətdə saxlanılmışdır.

Sahibkarlıq infrastrukturuna daxil olan amillərdən biri lizinq firmalarıdır. Lizinq bank kreditlərini, icarə əməliyyatlarını və investisiya elementlərini özündə birləşdirən münasibətlər kompleksidir. Lizinq həmçinin sənaye avadanlıqlarının, yeni texnologiyaların, maşınların, istehsal məqsədli bina və tikililərin istifadəsi üzrə sahibkarlıq fəaliyyəti formasıdır. Hazırda lizinq istehsal prosesinin inkişafının təmin edilməsi üçün kapital yatırımlarının edilməsində əsas maliyyə qaynağı hesab edilir. Lizinq əməliyyatları banklar ilə sahibkarları istehsalın maliyyələşdirilməsi üzrə qarşılıqlı əlaqələr qurmağa sövq edir. [3]

Lizinq firmaları sahibkarlığın xüsusi forması kimi fəaliyyətdədir. Lizinq əməliyyatlarından geniş surətdə istifadə edilərsə, o ölkə iqtisadiyyatının yenidən formalaşdırılması və ölkə bazarının keyfiyyətli mallarla təminatı, istehsal prosesinin texniki cəhətdən təchiz edilməsinin güclü hərəkətverici qüvvəsi kimi iştirak edə bilər. Lizinq sazişlərinin effektiv olması özünü lizinq alan müəssisənin maliyyə vəziyyətinin yaxşılaşmasında, investisiya prosesinin aktivləşdirilməsində, kiçik və orta sahibkarlığın rəqabətqabiliyyətliliyinin artırılmasında göstərir.

Hazırda Azərbaycanda 20 - ə yaxın lizinq firmaları fəaliyyət göstərir. Məsələn: *Aqrolizinq, Azərbaycan Sənaye Bankı, Parex Leasing & Factoring, Ansar Leasing, Atalizinq, Unileasing, Standard Lizinq, Qafqaz Leasing, Joint Leasing Company, Fajr Leasing, Günay Lizinq* və s. Azərbaycanda ən böyük lizinq

firmalarından biri Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2004 –cü il 23 oktyabrda imzaladığı əsasnaməyə müvafiq surətdə yaradılan “*AqroLizinq*” açıq tipli səhmdar cəmiyyətidir. Bu qurum isə 2009 – cu ildən Kənd Təsərrüfatı Nazirliyinin tabeliyinə verilmişdir. Bu lizinq təşkilatının başlıca məqsədi aşağıdakılardır:

- Kənd təsərrüfatı məhsullarını istehsal edən subyektlərin maddi – texniki təminatının yaxşılaşdırılması və onların keyfiyyətinin yüksəldilməsi;
- Sahibkarların lizinq vasitəsilə ilə mineral gübrə, texnika, damazlıq heyvanlar, suvarma sistemləri, texnoloji avadanlıqlar əldə edə bilmələri üçün köməklik göstərilməsi;
- Aqrar sahədə fəaliyyət göstərən sahibkarlara (fiziki və hüquqi şəxslər daxil olmaqla) aşağı qiymətlərlə aqroservis xidmətlərinin göstərilməsi.

Sahibkarlıq fəaliyyətinin inkişaf etdirilməsinə köməklik göstərilməsi məqsədilə “Aqrolizinq” ASC-nin təşkilatçılığı ilə sahibkarlara lizinq vasitəsilə satılan texnikaların sayında müəyyən qədər artım qeydə alınmışdır və bu artımı aşağıdakı cədvəldən görmək olar:

Cədvəl 3.1

	2010	2011	2012	2013	2014
Traktorlar	419	929	674	765	1191
Kotanlar	380	581	651	604	950
Kultivatorlar	12	22	9	3	16
Səpici aqreqatlar	148	132	154	239	307
Otbiçənlər	131	108	121	41	61
Ot presləyənlər	54	25	7	-	7
Taxılığan kombaynlar	217	20	48	95	514
Gübrəsəpən maşın	30	26	29	40	39
Çiləyici və tozlayıcı maşınlar	66	95	96	50	56
Yumşaldıcılar	2	3	8	7	4
Taxıl-toxum təmizləyənlər	8	6	12	33	14
Malalar	16	61	6	22	51
Ot dırmıqları	32	23	23	17	23
Bağarası frezərlər	20	-	33	21	11
Traktor yedəkləri (qoşquları)	9	25	15	16	23

Kombayna qoşulan biçici aqreqatlar	-	6	6	11	11
Bu və ya başqa kənd təsərrüfatı maşın və avadanlıqları	94	42	99	111	71
Satılmış və verilmiş maşınların dəyəri, milyon manat	28,5	31,2	28,4	37,9	95,1

Mənbə: www.stat.gov.az/source/agriculture/az/001_15.xls

Sahibkarlıq infrastrukturuna daxil olan ünsürlərdən digəri sahibkarlıq subyektlərinin ixtisaslarının artırılması, maddi-texniki təchizatın səviyyəsinin yüksəldilməsi, ixtisasartırma kurslarının, seminarların təşkilidir. Sahibkarlar arasında informasiya təminatının gücləndirilməsi, məsləhət və işgüzar əlaqələrin inkişafı istiqamətində sahibkarların hüquqi biliklərinin və təşəbbüskarlıqlarının artırılmasına, yenicə formalaşan iqtisadi münasibətlər gedişində müasir təcrübənin mənimsənilməsi və onun təkmilləşdirilməsinə istiqamətlənmiş ümumi tədbirlərin reallığa çevrilməsi də sahibkarlıq sektorunun inkişafına yönələn istiqamətlərdəndir. Bu məqsədlə sahibkarların ixtisaslarının artırılması, yenidən hazırlığın həyata keçirilməsi, onlara vaxtaşırı maarifləndirici məlumatların verilməsi, iqtisadi və hüquqi sahədə biliklərinin təkmilləşdirilməsi istiqamətində mühüm işlərin təşkili və tənzimlənməsi üçün 2007 –ci il 01 avqust tarixində İqtisadiyyat və Sənaye Nazirliyinin tabeliyində *Bakı Biznes Tədris Mərkəzi (BBTM)* təşkil edilmişdir.

Bakı Biznes Tədris Mərkəzinin fəaliyyət istiqamətini əks etdirən əsas strateji məqsədləri aşağıdakılardır:

- Bakı şəhəri, onun qəsəbələri və regionlarda sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olan, bu sahəyə yenicə addımlayanların maarifləndirilməsi, onlara zəruri xarakterli nəzəri biliklərin, bacarıq və vərdişlərin aşılınması;
- Sahibkarların sistemli, davamlı və planauyğun fəaliyyətlərinin qurulması və onların həyata keçirilməsi;
- Sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olan subyektlərə yeniliklərlə əlaqəli, tədris – metodiki və tövsiyyə xarakterli xidmətlərin göstərilməsi.

Bakı Biznes Tədris Mərkəzinin regionlarda fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi və əhatə dairəsinin böyüdülməsi məqsədi ilə yeddi rayonda mərkəzin daimi nümayəndəlikləri fəaliyyətə başlamışdır. Bu mərkəzlərin yaradılmasının başlıca məqsədi sahibkarlığın inkişafının təlim, informasiya və konsaltinq mərkəzləri sisteminin yaradılması yolu ilə sahibkarların bu sahələrdə mövcud tələbatlarının daha da mükəmməl formada ödənilməsi, xüsusilə də bölgələrdə işgüzarlıq səviyyəsinin yüksəldilməsindən ibarətdir. Xarici ölkə standartlarına uyğun gələcək formada təşkil edilən regional nümayəndəliklərin fəaliyyət qabiliyyətini gücləndirmək, gələcək dövr üçün müəyyənləşdirilən vəzifələrin icrasını təmin etmək, işgüzar şəxslərin öz bizneslərinə başlaması, müəssisələrin idarəedilməsi məqsədilə zəruri biliklərin əldə edilməsini təmin etmək üçün BBTM-i tərəfindən bir sıra vacib işlər həyata keçirilməkdədir. [36]

Ölkədə sahibkarlığın idarə edilməsinin təkmilləşdirilməsi üçün kadrların ixtisaslaşdırılması sahəsində İqtisadiyyat və Sənaye Nazirliyi ilə Almaniyanın Federal İqtisadiyyat və Texnologiyalar Nazirliyi arasında saziş imzalanmışdır. İmzalanmış saziş çərçivəsində bu fəaliyyət sahəsi məşğul olan subyektlər arasında “Biznesin idarəedilməsi prosesində ixtisasartırmanın təşkili üzrə Azərbaycan – Almaniya ikitərəfli proqram”ın reallaşdırılması nəzərdə tutulmuşdur. Proqrama əsasən biznesin idarə edilməsində xidmət edən kadrların AFR-da tədris keçməsinə, alman müəssisələri ilə birbaşa olaraq əlaqələrin yaradılmasına, onların beynəlxalq təcrübə qazanmasına, peşəkar və mədəni dünyagörüşlərinin formalaşmasına şərait yaradılmışdır. Proqramın icrası çərçivəsində iqtisadiyyatın müxtəlif sferalarında fəaliyyətini davam etdirən sahibkarlar və menecerlər Almaniyanın “InWent” təşkilatının rəhbərliyi ilə tədris müəssisələrində və təcrübə mərkəzlərində “İqtisadi kooperasiya” mövzusunda 1 ay müddətində pulsuz seminardalarda və ixtisasın artırılması kurslarında iştirak etməklə innovativ texnologiyaya və beynəlxalq təcrübəyə yiyələnmiş, yeni işgüzar əlaqələrin qurulmasında mühüm əhəmiyyət kəsb etmişdir.

Regionlarda sahibkarlığın inkişaf etdirilməsi sahəsində özünütənzimləmə sisteminin təşəkkül tapmasında xarici ölkə təcrübəsinin mənimsənilməsi xüsusilə önəmlidir. Köhnə vərdislərə əsaslanmaqla bu fəaliyyəti icra edən sahibkarın əldə edəcəyi mənfəət ancaq onun xərclərini ödəməyə kifayət edəcəkdir. Ancaq xarici təcrübəni öyrənməklə fəaliyyət göstərən sahibkar daha mütərəqqi üsullardan, çevik taktika və strategiyadan istifadə etməklə əldə edəcəyi mənfəəti (bütün xərclər çıxıldıqdan sonra) də yüksək olacaqdır. Məsələn, 2009 – 2011 – ci illərdə sahibkarlığın müxtəlif sahələri ilə məşğul olan 80-dən çox sahibkar xarici təcrübənin mənimsənilməsi məqsədilə Almaniyanın Beynəlxalq Əməkdaşlıq Cəmiyyətinin (GİZ) dəstəyilə fəaliyyətin təkmilləşdirilməsi kurslarında iştirak etmişlər.

BBTM – i tərəfindən Bakı şəhərində və ölkənin regionlarında 2011 – ci ildə yerli və xarici nümayəndələrin iştirakı ilə sahibkarlar, sahibkarlıqla məşğul olmaq istəyən gənclər üçün müxtəlif mövzuları əhatə edən 140 –dan çox maarifləndirmə xarakterli tədbirlər, dəyirmi masalar, konfranslar, seminarlar, təlimlərin keçirilməsi planlaşdırılmışdır ki, bu tədbirlərin 80 – ni regionlara aiddir. Keçirilən tədbir çərçivəsində 5000-dən çox sahibkar iştirak etmişdir. Keçirilən treninqlərdə iştirak etmiş şəxslərə korporativ idarəetmə normaları, istehsal və satışın yüksək səviyyədə təşkil edilməsi, biznes – planın tərtibi, elektron ticarət anlayışı, onun əhəmiyyəti, elektron ticarətin beynəlxalq təcrübədə yeri haqqında ətraflı formada məlumat verilmişdir.

3.3. Davamlı regional siyasət və sahibkarlığın inkişaf istiqamətləri

Ölkəmiz artıq 20 ildən çoxdur ki, dövlət müstəqilliyini bərpa edib və sosial – iqtisadi istiqamətlər üzrə modernləşməyə əsaslanaraq yaradıcılıq və əzmkarlıqla həyata keçirilən regional siyasət və regionların inkişafı strategiyası bütün sferalarda səmərəli nəticələrini göstərir. Dövlət başçısının məqsədli, sürətli və davamlı inkişafın məntiqi nəticəsi kimi ölkəmiz iqtisadi sahə üzrə keçid dövrünü tamamlamışdır. Baxmayaraq keçid dövrü sona çatmışdı, ancaq iqtisadi

sahədə çətinliklər qalmaqda idi. Ölkənin ayrı-ayrı regionlarında da vəziyyət gərgin olaraq qalırdı. Ölkə başçısının rəhbərliyi ilə həyata keçirilən davamlı regional siyasət keçid dövrünün mənfi nəticələrinin aradan qaldırılmasında mühüm addımlardan biri idi.

Regional siyasət bilavasitə sosial-iqtisadi inkişaf siyasətinə xidmət etməklə həmin siyasətin tərkib hissələrindən birinə çevrilmişdir. Regional siyasət regionlarla bağlı sosial, iqtisadi və siyasi inkişafın idarəedilməsi üzrə dövlət hakimiyyət orqanlarının məqsədlərini, vəzifələrini, onların gerçəkləşdirilməsi üzrə mexanizmlər sistemini əhatə edir. Başqa sözlə qeyd edilən inkişaf siyasətində ölkə miqyasında qarşıya qoyulan vəzifələr regional siyasətdə region miqyasında qarşıya qoyulur. Regional siyasətin digər siyasət formalarından (pul – kredit siyasəti, maliyyə siyasəti, ekoloji siyasət, büdcə siyasəti, vergi siyasəti və s.) fərqi ondadır ki, bu siyasət özünəxass xüsusiyyətləri ilə seçilir. Onlardan biri bu siyasətin kompl xarakter daşması və bütövlükdə ölkənin sosial – iqtisadi inkişaf siyasətini regional miqyasda da əks etdirməsidir. Regional inkişaf siyasətinin başlıca xüsusiyyətlərindən biri özəl sektorun, o cümlədən kiçik sahibkarlığın dəstəklənməsi, onun genişlənməsi sahəsində əlverişli iqtisadi, siyasi və sosial mühitin yaradılması, həmçinin dövlət tərəfindən hərtərəfli kömək və məcburiyyət mexanizmlərinin tətbiq edilməsidir.

Davamlı regional siyasətin reallaşdırılması gedişində regionların mütləq özünəməxsus əlverişli coğrafi mövqeyivə burada məskunlaşan əhalinin tarixən məşğuliyyətinə çevrilən sahələr nəzərə alınmalıdır. Burada əsas məqsəd isə ölkə regionlarında məskən salan əhalinin fərqli sahələr üzrə formalaşması və təkmilləşməsidir.

Davamlı regional siyasətin uğurlu realizə edilməsi üçün prioritet xarakter daşıyan sahələrin düzgün formada müəyyənləşdirilməsi və inkişaf istiqamətlərinin düzgün seçilməsi əsas məqsədlərdəndir. Məsələn, ölkə və onun regionlarının sosial - iqtisadi inkişafında ədalətlik və səmərəlilik prinsipləri real şəraitin mövcud vəziyyətinə uyğun olaraq əlaqələndirilməlidir. Bu siyasətin

ədalətlik və səmərəlilik prinsipi üzərində düzgün formada qurulması üçün bütün regionlarda məskunlaşan insanların maddi rifahının mövcud vəziyyəti və həyat səviyyəsinin real göstəriciləri, ümumi daxili məhsulun (ÜDM) artım tempi, hər nəfə düşən ÜDM - in səviyyəsi, əmək haqqı, istehsal, istehlak arasında bölgü və digər prinsiplər öyrənilməlidir. Regional siyasətin ədalətlik forması dedikdə elə bir yanaşma formasıdır ki, ölkədə eyni bir dövrdə nəzərdə tutulan ümumi rifaha nail olmaq üçün regionların hər birində yaşayan əhali bərabər imkanlara sahib olmalıdırlar. Həmin imkana isə məşğulluq səviyyəsinin təmin edilməsi, əmək haqqının səviyyəsinin artırılması, sosial infrastrukturun yaxşılaşdırılması və s. daxil edilir. [29]

Regional siyasət bilavasitə dövlətin regionlarla əlaqəli həyata keçirdiyi və keçirmək istədiyi taktikasındır. Başqa sözlə, dövlətin regional siyasəti regionların bir çox sahələrdə fəaliyyətlərinin tarazlaşdırılmasına, regional resursların səmərəli formada istifadəsinə imkan yaradılması və regionların iqtisadi və digər sahələr üzrə inkişaf etdirilməsinə istiqamətlənən fəaliyyətdir. Dövlətin regional sahədə həyata keçirdiyi daxili siyasəti istər daxili, istərsə də xarici resurslardan tam formada və məqsədli şəkildə istifadə edilməsi, regionlarda məskunlaşmış cəmiyyət üzvlərinin həyat səviyyələrinin inkişafına yönəlmiş tədbirlərin məcmusudur. Bu tədbirlər həmçinin sosial bazar infrastrukturunun inkişafını, ictimai istehsalın strukturunun təkmilləşdirilməsi ilə yanaşı iqtisadi artımın yüksəldilməsinə və sahibkarlıq fəaliyyətinin inkişafına, ekoloji tarazlığın sabit saxlanılmasına və mövcud ehtiyatlardan səmərəli şəkildə istifadəsinə, ətraf mühitin qorunmasına xidmət göstərməlidir.

Dövlətin regional strukturların inkişafı ilə əlaqədar tətbiq etdiyi davamlı regional siyasət və regionların tərəqqisi, təkmilləşdirilməsi siyasətinin müvəffəqiyyətlə həyata keçirilməsində birinci növbədə reallaşdırma mexanizminin olması vacibdir. Bu mexanizm isə bilavasitə dövlətin sabitliyinin və bütövlüyünün qorunmasına xidmət etməli, dövlət siyasətini əsas tutmaqla hər

regionun özünüyğun olan xüsusiyyəti diqqətə alınmalıdır. Məhz həmin mexanizmi işləyib hazırlayarkən aşağıdakıların diqqətdə saxlanması vacibdir:

- Ölkənin mərkəzində olduğu kimi regionlarında da hakimiyyətin bölgüsünün qanuniliyi və sabitliyi təmin edilməli;
- Şəxslərin ayrılıqda mənafeləri deyil, ümummilli mənafe üstün tutulmalıdır;
- Regionlar arasında seçim etmədən bütün regionlar üçün eyni imkanlar yaradılmalı, bərabər inkişaf şəraiti təmin edilməlidir;
- Regionların idarəedilməsinin dövlət mexanizmi formalaşdırılmalıdır;
- Regional xüsusiyyətlər nəzərə alınmaqla onların sosial-iqtisadi artım səviyyələri bərabərləşdirilməlidir

Ölkədə davamlı regionlarla əlaqəli siyasətin uğurla reallaşdırılması üçün “Azərbaycan Respublikasında regionlarının sosial-iqtisadi inkişafı haqqında Dövlət proqramı” qəbul olunmuşdur ki, bu proqram 2004 – 2018 - ci illəri əhatə etməklə 3 mərhələli bir prosesdir. Ölkə rəhbərliyi tərəfindən 2004-cü il 11 fevral tarixində qəbul edilən bu proqram həyata keçiriləcək işlər baxımından aktuallığını, əhəmiyyətini saxlamaqla sahibkarlığın inkişafını sürətləndirmiş, regionlarda formalaşan əmək potensialından, təbii resurs ehtiyatlarından düzgün istifadəyə imkan yaratmış, infrastrukturun təkmilləşdirməsinə, iqtisadiyyatın davamlı olaraq inkişaf etməsinə, ölkə əhalisinin işsizlik səviyyəsinin, yoxsulluğun aradan qaldırılmasına əsaslı şəkildə imkan yaratmışdır. Davamlı regional inkişafın yaradılması üçün qəbul edilən proqramlar regionların inkişafına təkan verməklə bərabər yeni infrastruktur obyektlərinin qurulmasına zəmin formalaşdırmışdır. Misal üçün demək olar ki, Bakı – Tbilisi – Ceyhan və Bakı – Tbilisi – Ərzurum neft – qaz boru kəmərinin çəkilməsi, ölkədə şimal, şərq, cənub və qərb nəqliyyat dəhlizlərinin salınması, Bakı – Tbilisi – Qars dəmir yolunun çəkilməsi ilə ölkəmiz mühüm iqtisadi gücə sahib olmuşdur. “Aqrolizinq” ASC – nin, Dövlət İnvestisiya Şirkətinin yaradılması, Sahibkarlığa Kömək Milli Fondunun fəaliyyətə başlaması özəl sektorun, qeyri – neft sahələrinin fəaliyyətlərinin təkmilləşdirilməsində mühüm rol oynamışdır.

2004 – 2008 ci illərə dair regionların inkişafını təmin edən proqramın uğurla icrası gedişatında makroiqtisadi amil göstəricilərində müəyyən səviyyədə artım qeydə alınmış, proqramın əhatə etdiyi beş illik müddət daxilində ümumi daxili məhsulun xalis göstəricisində 2.6 dəfə artım qeydə alınaraq 38 milyard manat səviyyəsinə (Qeyd: əvvəl 10.6 milyard manat təşkil edirdi - Mənbə: www.stat.gov.az) yüksəlmişdir. Hər nəfər üçün müəyyənləşdirilən ümumi daxili məhsulun həcmində 5 dəfə artım olaraq 4.44 min manat olmuşdur. Respublikada qeyri – neft sektorunun inkişafı göstəricisində 1.8 dəfə artım olmuşdur. Ölkə üzrə sənayenin payında 2.5 dəfə, aqrar sahə üzrə isə 25.2 faiz artım əldə olunmuşdur. Həyata keçirilən regional siyasətin bu mərhələsində əhali gəlirləri 4.2 dəfə artmış, yoxsulluq həddi 13.5 dəfə azalmış, muzzla (verilən haqq müqavilində) çalışanların orta aylıq əmək haqqısı 3.5 artmış və inflyasiyanın səviyyəsini 1.8 dəfə üstələyərək 268 manata çatmışdır. Bu illərdə respublika daxilində doqquz elektrik stansiyası istismara təqdim edilmiş, Naxçıvan MR - da 13 illik davam edən müddətdən sonra qazın verilişi bərpa olunmuş, Oğuz – Qəbələ - Bakı su kəmərinin tikintisinə başlanılmış, həmçinin regionlarda 1.0 min km-dən çox gediş-gəlişi problemlili olan ərazilərə asfalt örtüyü çəkilmiş, 0.6 min km respublika və 2.7 min km yerli əhəmiyyətə malik yollarda əsaslı surətdə təmir bərpa işləri icra edilmişdir ki, nəticədə də ucqar kəndlərdə, qəsəbələrdə yaşayan insanların mərkəzlə əlaqə qurmaları asanlaşmışdır. Həmçinin 70 - ə qədər yeni körpü tikilərək istifadəyə verilmiş, 35 - ə qədərində isə rekultivasiya işləri aparılmışdır. Bakı, Naxçıvan, Gəncə, Lənkəran və Zaqatala şəhərlərində müasir tələbləri qarşılayan, yüksək standart göstəricilərinə sahib olan hava limanları sərnişinlərin istifadəsinə verilmişdir.

Respublikada reallaşdırılan məqsədədoğru siyasətə müvafiq olaraq ümumi daxili məhsulun payında özəl bölmənin çəkisi 85 % olmuşdur. 2013 – 2014 – cü il müddəti ərzində sənaye, ticarət, aqrar sektor, mehmanxana və ictimai iaşə xidməti, nəqliyyat, rabitə və tikinti, istehsal və xidmətedici sahələrdə qeyri – dövlət müəssisələrinin payı 70–98 % arasında dəyişir.

2004 – 2008 ci illər ərzində tikilmiş müəssisələrin 88 faizdən çox hissəsi xüsusi mülkiyyətin payına düşmüş, sahibkarlığa dəstək məqsədilə Sahibkarlığa Kömək Milli fondunun hesabından 6992 sahibkarlıq subyektinə 323.5 milyon manat kredit verilmiş, 68200 - dən artıq yeni iş yerləri yaradılmaqla işsizliyin səviyyəsi azaldılmışdır.

Ölkədə ənənəvi sahələrin inkişafından sonra qeyri – neftlə bağlı sahələrin sürətlənməsi, iqtisadiyyatın diversifikasiya edilməsi, iqtisadi sferanın davamlı sosial – iqtisadi inkişafı, cəmiyyət üzvlərinin yaşayış səviyyəsinin yaxşılaşdırılması üçün 14 aprel 2009-cu ildə “Azərbaycan Respublikası regionlarının 2009 – 2013 –cü illər üzrə sosial – iqtisadi inkişafı Dövlət proqramı” ölkə başçısının imzaladığı qətnaməyə uyğun olaraq təsdiqini tapmışdır. Bu proqram 2004 – 2008 ci il Dövlət proqramının məntiqi davamına müvafiq olaraq ölkə rəhbəri tərəfindən imzalanmışdır. Burada iqtisadiyyatın inkişafını dinamik zəminlər üzərində qurmaqla cəmiyyət üzvlərinin hər birinin həyatı keyfiyyətlərinin daha da yüksəldilməsinə sahib olmaq üçün bütün regionlarda, həmçinin ölkə paytaxtında mövcud olan resurs ehtiyatlarından qənaətlə istifadə olunması qeyri – neft sahələrinin inkişafı, kommunal xidmət və başqa infrastruktur obyektlərinin, həmçinin istehsal və emal edici müəssisələrin yaradılması, istehsal prosesinin daha da genişləndirilməsi, rabitə və informasiya texnologiyalarından istifadənin sürətləndirilməsi, sosial infrastrukturun yaxşılaşdırılmasına, o cümlədən müasir tələbləri qarşılayan, dünya standartlarından heçdə geridə qalmayan təhsil, elm, mədəniyyət və idman obyektlərinin, səhiyyə ocaqlarının tikintisi, rekonstruksiyası, şəhid ailələri və əlillər üçün mənzillərin inşa edilməsini nəzərdə tutan tədbirlərin məcmusudur

Davamlı regional siyasət istiqamətindəki tədbirlər hazırda sahibkarlara göstərilən dövlət köməyinin sistemli formada reallaşdırılmasına, təqdim edilən dəstək tədbirlərindən əldə ediləcək səmərənin səviyyəsinin yüksəldilməsinə yönəldilmişdir. Bu məqsədə, müəyyənləşdirilən strategiyaya xidmət etmək üçün ardıcıl tədbirlər kompleksi müəyyən edilməklə bu fəaliyyətə kömək üçün

dövlət maliyyə kömək mexanizmi yaradılmışdır. Yaradılmış olan mexanizm kiçik və orta sahibkar subyektlərin maliyyəyə yaranan ehtiyaclarını qarşılamaq üçün real maliyyə mənbəyidir. Sahibkarlıqda bazar mexanizminin yaradılması sahəsində respublikada ilk sənaye şəhərciyinin - texnoparkların yaradılması, biznes inkubatorların və biznes mərkəzləri şəbəkəsinin formalaşdırılması üzrə tədbirlər həyata keçirilmişdir.

Ölkə rəhbərinin imzalamış olduğu sərəncamlarla sahibkarların fəaliyyəti prosesinin “bir pəncərə” prinsipi üzərində qurulması biznesə başlama prosedurlarının 15 gündən 1 günə və sərf edilən müddətin isə 30 gün müddətindən 3 günə endirilməsinə səbəb olmuşdur. Yaradılmış olan yeni sistemin rahatçılıq və vaxt itkisinin azlığına görə fərqləni və bu xidmətlərdən istifadə ilə əlaqəli qeydiyyatdan keçənlərin sayı xeyli dərəcədə artmışdır. Ölkə sərhədlərində buraxılış məntəqələrindən keçirilən əşyaların yoxlanılması sistemində bu prinsipin tətbiqi sahibkarların istehsal etdikləri məhsul və ya xidmətlərin ölkədən xaricə çıxarılması və yaxud xaricdən ölkə ərazisinə məhsulların gətirilməsi ilə əlaqəli əməliyyatların sadələşməsinə, “günlərcəgözləmə” müddətlərinin qısaldılmasına və çəkilən xərcin nisbətən azaldılmasına səbəb olmuşdur. Nazirlər Kabinetinin 28 sentyabr 2009 – cu il müvafiq qərara əsasən elektron vergi hesab fakturalarının tətbiq edilməsi, uçota alınması və istifadəsinə dair təlimatlar təsdiqlənmişdir.

Ölkəmizdə sahibkarlıq şəraitinin normallaşdırılması yönündə görülməli xidmətlər nəticəsində Dünya Bankı (World Bank) və Beynəlxalq Maliyyə Korporasiyasının (International Finance Corporation) dəstəyi ilə hazırlanan “Doing Business 2010” rəsmi hesabatında Azərbaycan dünya ölkələri içərisində islahatlar həyata keçirilməsi baxımından ən çox islahatlar keçirən ölkə kimi tanınmışdır. Respublikamız “Doing Business 2010” rəsmi hesabatında bir çox sahələr içərisində başlıca olaraq 2 sahədə - kreditlərin alınması və xarici ticarətin aparılması sahələrində islahatlar apararaq 183 ölkə arasında 38 – ci sıradə yerləşmişdir.

NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR

Bazar iqtisadiyyatının əsas hərəkətverici qüvvəsi hesab edilən sahibkarlıq fəaliyyəti iqtisadi təbiətinə görə fəaliyyətinin məqsədi gəlir əldə etmək olan, öz mənafeyini güdən şəxsdir. Sahibkarların öz məqsədləri üçün çalışmalarına baxmayaraq, cəmiyyətdə vacib və mühüm xidmətləri ilə seçilir. Belə ki, sahibkarlar istehsal və sahibkarlıq obyektlərini yaratmaqla milli iqtisadiyyatın yaranmasına təkan verir, cəmiyyət üzvlərinin məhsul və xidmətlərə olan tələbatlarını ödəyir, onları iş yerləri ilə təmin edir, əldə etdiyi mənfəətdən (gəlirdən) vergi ödəməklə ümumi xərclərin ödənilməsində iştirak edirlər.

Sahibkarlıq fəaliyyəti sivilizasiyalı bazar iqtisadiyyatının formalaşmasının mühüm komponentlərindən biridir. Sahibkar üçün əsas fərdi xüsusiyyətlər aşağıdakılardır: sahibkar açıq fikirli olmalı; həyata müsbət baxışlarla baxmalı; hadisələrin gedişinə obyektiv yanaşmalı; problemi həll etməyi bacarmalı; cəsur olmalı; riskə getməyi bacarmalı; rəqabəti sevməli; işgüzar olmalı; qərar qəbul etməyi bacarmalı; özünü inkişaf etdirməli və etdiyi səhvlərdən nəticə çıxarmağı bacarmalıdır.

Azərbaycan Respublikası prezidentinin “Sahibkarlığın inkişafı ilə bağlı olaraq əlavə tədbirlər haqqında” verdiyi fərmana əsasən ölkədə sahibkarlıq fəaliyyətinin inkişaf edirilməsi və biznes mühitinin formalaşdırılması istiqamətində sistemli tədbirlər davam etdirilməklə, daha mütərəqqi normativ – hüquqi baza yaradılmışdır. Sahibkarların elektron formada qeydiyyatının, xarici ticarət əməliyyatlarının aparılması, korporativ idarəetmənin təkmilləşdirilməsi, investisiya yatırımlarını həyata keçirən investorların maraqlarının qorunması və müflisləşməsi üzrə qanunvericilikdə müəyyən dəyişikliklər edilmişdir.

Müasir təsərrüfat formaları içərisində sahibkarlıq fəaliyyəti xüsusi önəm kəsb etməkdədir. Sahibkarlıq fəaliyyətinin inkişaf etdirilməsi isə dövlətin iqtisadiyyatı yüksəltməsinin əsas istiqamətlərindəndir. Təsadüfi deyildir ki, **2015**-ci il ölkəmizdə prezident İlham Əliyev tərəfindən “Kənd təsərrüfatı” ili elan edilmişdir ki, bu da Sahibkarlar Konfederasiyasının qarşısında mühüm vəzifələr

qoymuşdur. İstehsal edilən kənd təsərrüfatı məhsullarının rəqabət qabiliyyətinin gücləndirilməsi, emaledici müəssisələrin sayının artırılması, bu istiqamətdə çalışan sahibkarlara dövlət tərəfindən göstərilən kömək bu sahədən olan tədbirlərdəndir. Sahibkarlıq fəaliyyətinin inkişafı üçün “sahibkarlıq sahəsində aparılan yoxlamaların tənzimlənməsi və sahibkarların maraqlarının müdafiə edilməsi” haqqında qanun qəbul edilmişdir. Bu qanunda mövcud qanunun tətbiq dairəsi, həyata keçirilən yoxlamaların prinsip və məqsədləri, yoxlayıcı orqanların vəzifələri, sahibkarlara hüquqi və digər məsləhətlərin verilməsi müddəaları öz əksini tapmışdır.

Regionların sosial - iqtisadi sahədə inkişafının təmin edilməsi dövlətin qarşısında duran ən mühüm vəzifələrdəndir. Regionları inkişaf etdirmək üçün sahibkarlıq subyektləri əsas ünsürlərdəndir.. Hər bir regionun iqtisadi gücünü müəyyən edən amillərdən biri də orada olan sahibkarların iqtisadi fəaliyyəti ilə bağlıdır. Həmçinin sahibkarlığın inkişafı ölkəni idxaldan asılı olmaqdan azad edir, ixracı artırır. Buna görə də regionlarda sahibkarlığı inkişaf etdirmək artıq dövlətin vəzifəsinə çevrilmişdir.

Ölkəmizdə sahibkarlığın inkişafının təmin edilməsində əsas yük regionların üzərinə düşür. Regionların inkişaf etdirilməsi prioritet olmaqla sahibkarlıq fəaliyyətinin inkişafı məhz həmin təməllər üzərində quruludur. Regionların inkişafının artırılması sahibkarların fəaliyyətini stimullaşdırır, onların daha da rahat fəaliyyət göstərmələrinə şərait yaradır.

Regionlarda sahibkarlıq fəaliyyətini inkişaf etdirmək dövlətin daim diqqət mərkəzindədir və bu sahədə də mühüm işlər görülməkdədir. Ancaq bütün bunlara baxmayaraq bu sahədə problemlər mövcuddur. Bu problemlərin qisməndə olsa aradan qaldırılması üçün aşağıdakı təkliflər meydana çıxır:

- İlk öncə regionlar üzrə səlahiyyətli nümayəndələrin iştirakı ilə sahibkarlarla görüşlər keçirilməli, problemlər yerindəcə dinlənməli, lazımi tədbirlər görülməlidir;

- Azərbaycanın indiki iqtisadi vəziyyətini nəzərə alaraq müəssisələrin həcmindən, istehsal gücündən asılı olmayaraq sahibkarlığın bütün formalarının inkişafının təmin edilməsi;
- Sahibkarlığın inkişafında mövcud olan və gələcəkdə yarana biləcək problemlərin aradan qaldırılması məqsədilə zəruri sahibkarlıq mühitinin, nomativ – hüquqi aktların və digər hüquqi və sosial – iqtisadi sənədlərin qəbul edilməsi və onların həyata keçirilməsini sürətləndirmək, sahibkarlığın perspektiv sahələrinin inkişafını təmin etmək məqsədilə dövlətin məqsədli proqramlarını və tədbirlərini bu sahələrin inkişafına yönəltmək;
- Qəbul edilən qanunların müsbət nəticələrini əldə etmək üçün ilk öncə bu qanunların işləkliyini təmin etmək, nəzarət sistemini gücləndirmək lazımdır;
- Regionlarda kiçik və orta sahibkarlığın inkişaf etdirilməsi üçün sahibkarların ilk öncə azadlığa sahib olmaları, qəbul edilən qərarların vaxt itirmədən icrasının həyata keçirilməsi, iqtisadi fəaliyyətlə məşğul olanlar üçün istehsal və idarəetmə xərclərinin aşağı olması, sahibkarın öz fikir və ideyasını sərbəst şəkildə həyata keçirməsi, sahibkarlığa yeni başlayanlar üçün ilkin kapitalla ehtiyacın az olması, sahibkarların öz fəaliyyətlərini istehlakçıların tələbatlarına uyğun olaraq qurması və lazım gəldikdə istehlakçıların tələbatlarına uyğun olaraq istehsal edilən məhsulun formasında və keyfiyyətində qısa müddətdə dəyişikliyin edilə bilməsi;
- Kiçik və orta sahibkarlığın inkişafını artırmaq məqsədilə güzəştli vergilərin tətbiqi, vergi sisteminin təkmilləşdirilməsi, gömrük rəsmiləşdirilməsi prosedurlarının qısaldılması, gömrük rüsumlarının tətbiqində güzəştlərin artırılması, həmçinin sahibkarlıqda əlverişli rəqabət mühitinin formalaşdırılmasını nəzərdə tutan “Rəqabət Məcələsinin” qəbul edilməsi prosedurunun sürətləndirilməsi.

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan Respublikası Sahibkarlıq fəaliyyəti haqqında qanun, Bakı – 1992 – 2015. Əlavə və dəyişikliklərlə birlikdə
2. Azərbaycan Respublikası Özəlləşdirmə haqqında qanun, Bakı – 1992
3. Azərbaycan Respublikası Lizinq haqqında qanun, Bakı – 1994
4. Azərbaycan Respublikası Antiinhisar fəaliyyəti haqqında qanun, Bakı – 1993
5. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası, Bakı – 1995
6. “Azərbaycan gəncliyi 2011 – 2015 – ci illərdə” Dövlət proqramı
7. Azərbaycan Respublikası Regionların sosial – iqtisadi inkişafı Dövlət proqramı – 2004 – 2008 –ci illər
8. Azərbaycan Respublikası Regionların sosial – iqtisadi inkişafı Dövlət proqramı – 2008 – 2013 –cü illər
9. Azərbaycan Respublikası Regionların sosial – iqtisadi inkişafı Dövlət proqramı – 2013 – 2018 – ci illər
10. Azərbaycan 2020: “Gələcəyə baxış” inkişafı konsepsiyası
11. Azərbaycan Respublikasında yoxsulluğun azaldılması və iqtisadi inkişaf üzrə Dövlət proqramı
12. Əhmədov M., Hüseynov A. “İqtisadiyyatın dövlət tənzimlənməsinin əsasları”, Bakı – 2011, səh – 215.
13. M.M.Mahmudov, İ.M.Mahmudova: “Regionların sosial – iqtisadi inkişafının tənzimlənməsi”, “İqtisad Universiteti” nəşriyyatı, Bakı – 2009, səh - 586
14. H.Allahverdiyev, K.Qafarov, Ə.Əhmədov: “Milli iqtisadiyyatın dövlət tənzimlənməsi”, İqtisad Universiteti nəşriyyatı, Bakı – 2012, səh - 530
15. Ə.C.Qasımov, H.A.İsrafilov, E.M.Hacızadə, E.A.Ağayev: ”Regionların sosial – iqtisadi inkişaf problemləri”.İqtisad Universiteti nəşriyyatı. Bakı – 2006
16. Ə.Nuriyev: ”Regional idarəetmənin əsasları”. “Elm” nəşriyyatı. Bakı – 2007

- 17.V.İ.Kuşlinin ümumi redaktorluğu ilə “Bazar iqtisadiyyatının dövlət tənzimlənməsi”, ADİU tərcüməsində dərslik, Moskva “Raks” nəşriyyatı - 2005, səh – 1726.
- 18.Azərbaycan Respublikası İqtisadiyyat və Sənaye Nazirliyi: “Abşeron iqtisadi rayonunun passportu”. Bakı – 2012, səh - 64
- 19.Azərbaycan Respublikası İqtisadiyyat və Sənaye Nazirliyi: “Quba - Xaçmaz iqtisadi rayonunun passportu”. Bakı – 2012, səh- 57
- 20.Azərbaycan Respublikası İqtisadiyyat və Sənaye Nazirliyi: “Dağlıq Şirvan iqtisadi rayonunun passportu”. Bakı – 2012, səh - 51
- 21.Azərbaycan Respublikası İqtisadiyyat və Sənaye Nazirliyi: “Şəki - Zaqatala iqtisadi rayonunun passportu”. Bakı – 2012, səh - 61
- 22.Azərbaycan Respublikası İqtisadiyyat və Sənaye Nazirliyi: “Aran iqtisadi rayonunun passportu”. Bakı – 2012, səh - 67
- 23.Azərbaycan Respublikası İqtisadiyyat və Sənaye Nazirliyi: “Lənkəran - Astara iqtisadi rayonunun passportu”. Bakı – 2012, səh - 66
- 24.Azərbaycan Respublikası İqtisadiyyat və Sənaye Nazirliyi: “Gəncə - Qazax iqtisadi rayonunun passportu”. Bakı – 2012, səh - 55
- 25.İ.İbrahimov, E.İbrahimov: “Sahibkarlıq fəaliyyətinin iqtisadi və hüquqi mexanizmi”. Bakı – 2004
- 26.S.Z.İsayev, S.M.Tanrıverdiyev: “İqtisadi hüquq”, ADİU nəşriyyatı, Bakı – 2013, səh – 359.
- 27.Ş.H.Hacıyev: “Milli iqtisadi inkişafın Azərbaycan modeli” mövzusunda beynəlxalq konfransın materialları. Regional siyasət və davamlı iqtisadi inkişaf.
- 28.İ.İsmayılov, R.Mürşüdoğlu: “Sosial təminat hüququ və onun tətbiqi problemləri”, Qanun nəşriyyatı, Bakı – 2006
29. Ə.A.Əsgərov, E.M.Hüseynov, S.Y.Hüseynov: “Davamlı insan inkişafı”, Aqrar Universiteti, Bakı - 2009
- 30.Dövlət Statistika Komitəsinin hər il üçün hazırlamış olduğu rəsmi statistik hesabatlar (2000 – 2015)

31. Azərbaycan Respublikası Sahibkarlığa Kömək Milli Fondunun hər il üzrə verdiyi rəsmi statistik məlumatlar
32. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İşlər İdarəsinin - Prezident Kitabxanası – Davamlı inkişaf və ekoloji problemlər. (f.e.d. Sakit Hüseynov) - <http://emmib.com/>
33. А.О.Баинов, И.Н.Шапкин “Малое предпринимательства”. Москва 2003
34. Hasan Güner: “İstihdamın arttırılmasında girişimciliğin önemi; Girişimciliği destəkləmə modeli olaraq işgəmlər”. İsparta – 2010

İSTİFADƏ EDİLMİŞ İNTERNET RESURSLARI

35. <http://www.stat.gov.az> – Dövlət Statistika Komitəsi - 2005 – 2014 cü il rəsmi hesabatları
36. <http://www.economy.gov.az> – İqtisadiyyat və Sənaye Nazirliyi – 2010 – 2014-cü il rəsmi məlumatları
37. <http://www.anfes.gov.az> – Sahibkarlığa Kömək Milli Fondu – 2010 – 2014-cü il rəsmi məlumatları
38. <http://www.e-qanun.az> – Qanunvericiliklər toplusu – 2004 - 2015
39. <http://www.google.az> – Beynəlxalq axtarış sistemi
40. <http://www.erc-az.gov> – İqtisadi Tədqiqatlar Mərkəzi
41. <http://www.azerbaijan-news.az> – İctimai siyasi qəzet
42. <http://www.anl.az> – Azərbaycan Milli Kitabxanası
43. <http://www.insanqaynaqlari.com> – “Platin” qəzeti